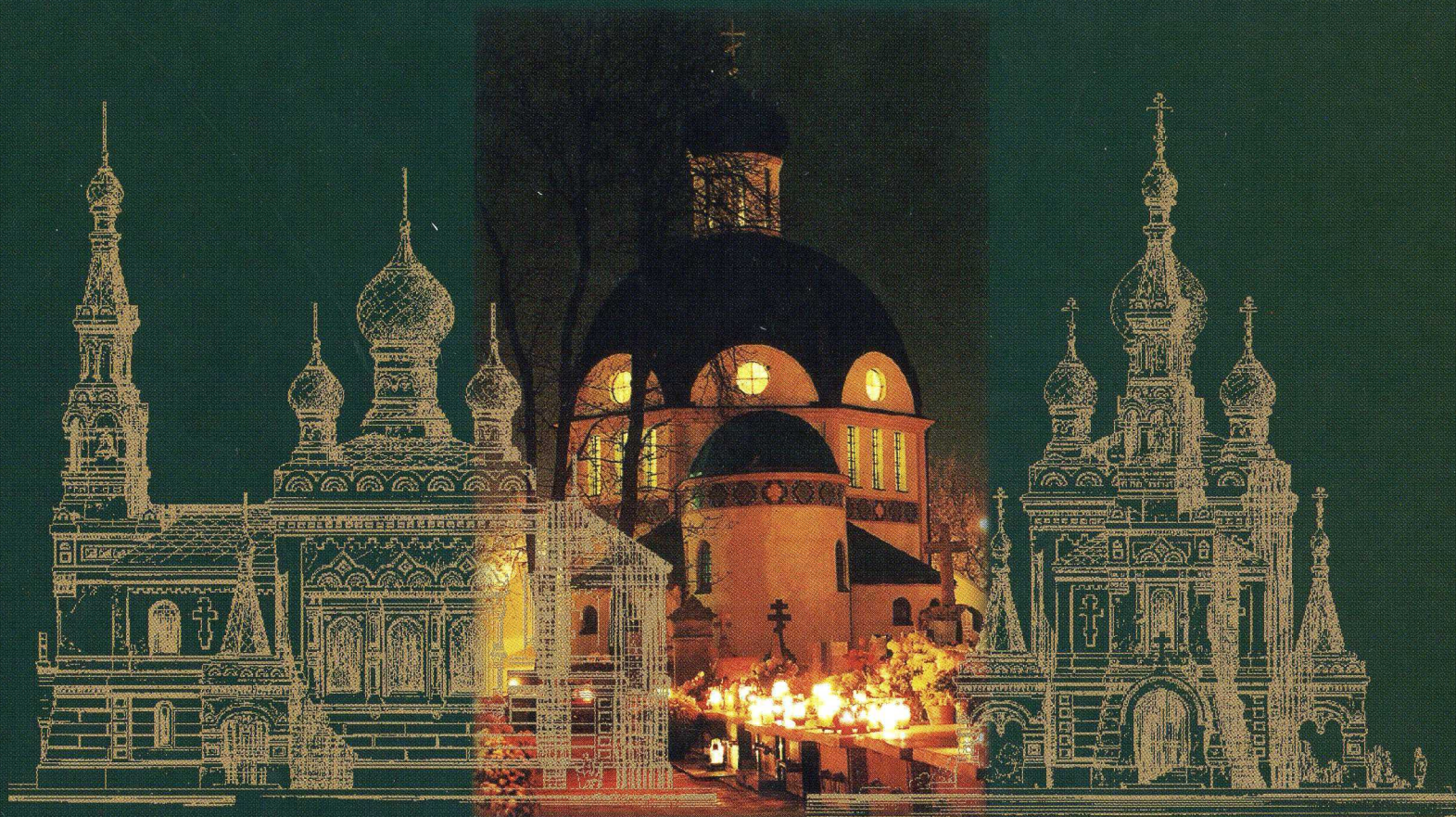

Ks. Jarosław Antosiuk

*Митрополит Варшавский и Люблинский
А. Савицкий*

Radomskie Prawosławie

**Radomskie
Prawosławie**

Jarosław Antosiuk

Radomskie Prawosławie

Radom 2004

ks. Jarosław Antosiuk
Radomskie Prawosławie

Wydano z błogosławieństwa
Jego Ekscelencji, Najprzewielebniejszego Szymona
Prawosławnego Arcybiskupa Łódzkiego i Poznańskiego

Copyright by: ks. Jarosław Antosiuk – Parafia Prawosławna pod wezwaniem św. Mikołaja w Radomiu,
Stowarzyszenie Oświatowe SYCYNA, 2004

ISBN 83-920482-1-0

Współpraca wydawnicza:
Instytut Technologii Eksploatacji w Radomiu

Redaktor prowadzący:
Krzysztof Bartodziej

Opracowanie wydawnicze:
Krzysztof Bartodziej, Joanna Iwanowska, Marcin Olifirowicz

Projekt okładki:
Janusz Popławski

Fotografie:
Ewelina Kuśmierczyk (okładka), Paweł Goliat, archiwum parafii św. Mikołaja, zbiory prywatne

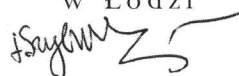

Nie od dziś wiadomo, że pobieżnie – i często na potrzebę chwili – znamy swoje polskie dzieje narodowe. Im dalej od naszych czasów w wieki, tym pamięć krótsza, ulotniejsza, i wybiórcza. Jeśli wiemy jeszcze, co znaczy rok 1918, 1863, 1831, to już lata sprzed 1795 roku – choćby rok 1385, unia polsko-litewska-krewska, czy nieco późniejsze wileńska-horodelska-mielnicka-lubelska, a i sami pierwsi Jagiellonowie jawią się dziwnymi stworami raczej nie z tej planety. Stereotypy, które opanowały niemal każdą część naszego polskiego życia, gdzie tylko my mamy rację, są żywotne do dzisiaj. Czyż, wobec powyższego, może dziwić fakt, że po dziś dzień w moim arcybiskupim Mieście Łodzi, swoistej wszak stolicy czterech kultur: polskiej, żydowskiej, niemieckiej, rosyjskiej – od połowy wieku XIX tak pięknie ze sobą współzyczących – zbudowany wtedy dla Niemców piękny ewangelicko-augsburski kościół św. Mateusza jawi się wciąż (i właściwie!) „zabytkiem kultury narodowej”, a perełka bizantyjskiej architektury cerkiewnej także wtedy zbudowana niemal przez ten sam osobowo społeczny – nie rządowy – komitet budowlany: przewodniczący – Niemiec luteranin K. Scheiblner, architekt miejski – Polak rzymski katolik H. Majewski, sponsor – choć jednego wspomnę – Żyd I. Poznański, jedyna w Polsce baśniowo kolorowa cerkiew katedralna św. Aleksandra Newskiego, dla wielu historyków nawet jest wciąż „pomnikiem zniewolenia narodowego”. To wszak historycy, dobrze że nie wszyscy, próbują i dziś, dla potrzeby dnia, tworzyć swoje białe plamy, czarne dziury, nieznane stronice, zapomniane imiona.

Dobrze się stało, że pojawiła się publikacja o dziejach Parafii Prawosławnej w Radomiu, autorstwa ks. mgr. Jarosława Antosiuka, wikariusza – założonej w roku 1778 w Opatowie przez osiadłych tam prawosławnych Greków, a następnie przeniesionej do Radomia – Radomskiej Parafii Prawosławnej św. Mikołaja. Rzecz ze wszech miar pionierska, nie tylko radomianom taką historię Ich Miasta nad Mleczną opowie, a i prawdziwe losy Polskiego Prawosławia w Rzeczypospolitej przedstawi, radomskich prawosławnych zaś korzenie greckie, a nie rosyjsko-zaborcze wyjawi. Praca Księdza Jarosława ciekawa, ilustrowana, udokumentowana, świadczy o wielkim zaangażowaniu badawczym i dociekliwości poznawania rodzimej historii państwowej, politycznej i religijnej. Jest tu historia opatowskich Greków i Macedończyków, którzy uciekając przed Turkami ze stron rodzinnych właśnie w Polsce znajdowali spokojne miejsce swego życia i prawosławnej modlitwy. Ciekawie przedstawiono tu również dzieje radomskich świętyń prawosławnych, niełatwe, burzliwe a wręcz tragiczne. Znalazła się tu także bogata informacja o pracy katechizacyjnej i charytatywnej Parafii, losy radomskiego kleru i parafian, wieloletnia gościnność Parafii Ewangelicko-Augsburskiej, w pomieszczeniach której po bratersku mogliśmy mieć swój prawosławny dom modlitwy całkowicie swego czasu przed wojną pozbawieni w Radomiu swych świętyń, dzieje radomskiej ekumenii, bez której trudno byłoby cokolwiek z chrześcijańskich stosunków wyobrazić. Należałoby, sądzę, jednak mocniej podkreślić wiadomości z kontaktów hierarchów prawosławno-rzymskokatolickich i parafialnych wszystkich trzech radomskich wyznań, życzenie dla pochózków innowierczych prawosławnego cmentarza, prac renowacyjnych cmentarnych i pomieszczeń kancelaryjnych.

Prowadzi je Autor monografii, stąd zapewne i milczenie o tym. Życie codzienne pisze ciąg dalszy Prawosławia Radomskiego, a piękna świątynia wrosła już w panoramę Miasta. Z zadowoleniem witam pojawienie się tej pracy drukiem, i z wdzięcznością dziękując Autorowi Ks. mgr. Jarosławowi Antosiukowi, we wszystkich Jego pracach, w Jego życiu kościelnym i domowym serdecznie b ł o g o ś ł a w i ę .

+ Szymon, Arcybiskup Prawosławny
w Łodzi

Od autora

Książka, którą przekazujemy w ręce czytelnika, jest próbą monograficznego przedstawienia historii radomskiego prawosławia w oparciu o dzieje parafii prawosławnej pod wezwaniem Św. Mikołaja, od momentu jej powstania w 1837 r. aż do dnia dzisiejszego.

Historia prawosławia w Radomiu nie wzbudziła dotąd szczególnego zainteresowania historyków. Ukazywały się dotychczas jedynie szczątkowe i bardzo pobieżne opracowania dotyczące historii cerkwi soborowej (obecnie kościół garnizonowy) i cmentarza prawosławnego.

Jedyną publikacją, która w zarysie przedstawia całe dzieje radomskiej parafii, jest „Parafie Prawosławne. Radom” autorstwa ks. infułata prof. dr. hab. Rościława Kozłowskiego zamieszczona w Tygodniku Podlaskim. Kolejną, która zasługuje na szczególne podkreślenie, jest praca ś.p. dr. Adama Penkalli „Cmentarz Prawosławny w Radomiu”, zamieszczona w Biuletynie Kwartalnym Radomskiego Towarzystwa Naukowego. Oparta ściśle na źródłach archiwalnych, stanowi cenny wkład w badaniach nad interesującym nas tematem.

Prezentowana książka jest jednak pierwszą tak obszerną pracą przybliżającą dzieje Kościoła Prawosławnego w Radomiu. Została napisana w oparciu o źródła archiwalne, znajdujące się w polskich zarówno w państwowych, jak i kościelnych archiwach, a także istniejące opracowania.

W pierwszych trzech rozdziałach ukazana jest historia powstania i dalszego funkcjonowania parafii aż do dnia dzisiejszego. Ostatni rozdział ukazuje przejawy szczególnej aktywności radomskiej społeczności prawosławnej, czego wyrazem

była działalność edukacyjno-katechetyczna oraz utworzenie i prowadzenie sierocińca. W aneksach zostały zamieszczone chronologie kleru radomskiego, noty biograficzne niektórych proboszczów, dane statystyczne oraz reprodukcje archiwalnych planów i zdjęć.

W powyższej pracy celowo pominąłem fakt stopniowo wydzielających się, w XIX w., z radomskiej parafii nowych struktur parafialnych, uważając, że każda z nich wymaga odrębnego opracowania. Kolejne parafie powstawały, wyodrębniały się w miejscowościach: Zawichost (w 1865 roku przeniesiona do Sandomierza), Wilczkowice, Miechów, Opoczno, Końskie, Staszów, Kozienice, Opatów, Kielce¹. Powstawanie nowych struktur kościelnych było wynikiem nie tylko zwiększającej się liczby prawosławnych, ale również zmianami podziału administracyjnego kraju:

- Do rozbiorów tereny między Wisłą a Pilicą (Opoczno, Radom, Opatów, Kielce, Wiślica), jak również okolice Tarnowa, Pilzna należały do województwa sandomierskiego ze stolicą w Sandomierzu.
- 1809 r. – departament radomski ze stolicą w Radomiu.
- 1816 r. – województwo sandomierskie ze stolicą w Radomiu.
- 1837 r. – gubernia sandomierska ze stolicą w Radomiu.
- 1945 r. – gubernia radomska ze stolicą w Radomiu.
- Po I wojnie światowej – województwo kieleckie ze stolicą w Kiecach.
- Podczas okupacji hitlerowskiej – dystrykt radomski w obrębie Generalnego Gubernatorstwa.
- Po II wojnie światowej – województwo kieleckie.

- 1975 r. – województwo radomskie.
- 1999 r. – część w województwie mazowieckim, a reszta w świętokrzyskim.

Mając na względzie ww. czynniki, mówiąc o „radomskiej parafii, „prawosławiu na ziemi radomskiej” mam na myśli obszar, który w danym momencie znajdował się w granicach parafii, a w szczególności sam Radom i jego najbliższe okolice.

Drugą część tej książki stanowi opracowanie historii cmentarza prawosławnego w Radomiu. Autorem tej pracy, jak już wyżej pisałem, jest ś.p. dr Adam Penkalla. Wybitny pedagog, historyk, długoletni pracownik służb ochrony zabytków. To On nakłonił mnie i zainspirował do pracy nad opracowaniem historii prawosławia w Radomiu. Mieliśmy wspólnie wydać tę książkę, jednak jego nagła śmierć pokrzyżowała te plany. Doprowadzając tę pracę do końca i przekazując w Państwa ręce, chciałbym tym wyrazić swój wielki szacunek i podziękowanie mojemu przyjacielowi, bo bez niego prawdopodobnie nie byłoby tej książki.

W tym miejscu chciałbym podziękować również wszystkim tym, którzy pomagali mi w poszukiwaniach materiałów do powyższej pracy, a w szczególności; Zwierzchnim Władzom Kościelnym, pracownikom Archiwum Państwowego w Radomiu, Działu Historycznego Muzeum Okręgowego w Radomiu, Delegatury Mazowieckiej Służby Ochrony Zabytków w Radomiu. Szczególnie chciałbym podziękować Stowarzyszeniu Oświatowemu „Sycyna”, które wzięło na siebie ciężar wydania tej książki.

Proszę również wszystkich czytelników o zrozumienie i wyrozumiałość dla ewentualnych błędów i niedociągnięć w moim debiucie pisarskim. Mam jednocześnie nadzieję, że ta książka wzbudzi zainteresowanie zarówno w szerszej społeczności jak i w ścisłym gronie historyków, badających dzieje ziemi radomskiej i posłuży za przyczynek do zgłębiania też roli prawosławia w życiu tego regionu.

ks. Jarosław Antosiuk

Historia prawosławia na ziemi radomskiej do powstania parafii

Prawosławie, inaczej ortodoksja, wywodzi się genetycznie z kołebki chrześcijaństwa – Matki wszystkich Kościołów Chrześcijańskich – Kościoła Jerozolimskiego, Kościoła Chrystusa i Św. Apostołów. Po śmierci Jezusa Chrystusa apostołowie mieszkali i nauczali w Jerozolimie, a później w Judei i Samarii, zaś samego określenia „chrześcijanie”, jako nazwy dla wyznawców Chrystusa, użyto po raz pierwszy w Antiochii (Dz. I 1.26), z której również wyruszyły pierwsze chrześcijańskie misje św. Ap. Pawła¹.

Powstający Kościół Starochrześcijański od pierwszych dni swego istnienia dostosowywał się administracyjnie do podziału politycznego Cesarstwa Rzymskiego. Po biskupstwie Jerozolimskim następnym biskupstwem powołano do życia w znaczących stolicach prowincji, jakimi były wtedy Rzym, Aleksandria, Antiochia i później Konstantynopol. Wraz z przeniesieniem przez Konstantyna Wielkiego stolicy imperium z Rzymu do Bizancjum zaczyna się rysować jego podział na dwie części: zachodnią i wschodnią, co w późniejszym czasie odbija się też na chrześcijaństwie, które przyjmuje na siebie jego skutki i zaczyna być określane jako chrześcijaństwo zachodnie, inaczej rzymskokatolickie, i chrześcijaństwo wschodnie, inaczej prawosławie.

Obecność chrześcijaństwa w obrządku wschodnim na ziemiach należących do Polski sięga średniowiecza. Wokół data-

cji jego początków od lat toczony są dyskusje, które zasadniczo można sprowadzić do dwóch kwestii: zasięgu terytorialnego i trwałości misji cyrylo-metodiańskiej na terenach państwa Wiślan. Sama obecność obrządku w języku słowiańskim nie budzi już żadnych wątpliwości. W Żywocie św. Metodego czytamy o księciu *silnym wielce, siedzącym na Wiślech*, którego św. Metody nakłonił do przyjęcia chrześcijaństwa². Fakt ten zdają się potwierdzać zarówno „Roczniki Kapituły Krakowskiej”, które jako pierwszego biskupa krakowskiego wymieniają biskupa o słowiańskim imieniu Prochor (Prochorius), jak i wykopaliska archeologiczne na terenie Wiślicy i Krakowa³. Ugruntowując wiarę chrześcijańską na Morawach i w Bułgarii poprzez przekłady Pisma Św. i ksiąg liturgicznych na język starocerkiewnosłowiański – wspólny język wszystkich Słowian, w tym również plemion polskich – św. św. Cyryl i Metody nie omieszkali objąć swoją apostołską żarliwością wszystkich krajów słowiańskich, szczególnie od czasu, kiedy św. Metody został arcybiskupem Wielkich Moraw. Granice Wielkiego Księstwa Morawskiego, a tym samym i diecezji św. Metodego, przebiegały na północy wzdłuż linii obecnych miast: Zielona Góra – Kalisz – Radom – Lublin – Łuck – Halicz. Pierwszą więc naukę Chrystusową do kraju Wiślan wprowadził Kościół Wschodni, który następnie był zmuszony począt-

kowo podzielić się miejscem swym z wyznaniem zachodnim – rzymskokatolickim, a następnie – dzięki zabiegom i wpływowi duchowieństwa niemieckiego – ustąpić mu panowanie nad Polską.

W dokumentach historycznych pierwsze wzmianki na temat istnienia prawosławnych struktur kościelnych na terytorium polskim pojawiają się dopiero w latach 40. XIV w. wraz z przejściem przez króla Kazimierza Wielkiego Rusi Halickiej (Czerwonej), wcześniej należącej do księstwa Włodzimiersko-Halickiego (ziemie: przemyska, sanocka, halicka, lwowska, bełzka, chełmska oraz część Polesia i Wołyńia)⁴. Tereny te zamieszkiwali Rusini wyznania prawosławnego, którym Kazimierz Wielki już w 1341 r., we wstępnym układzie z bojarami, zagwarantował opiekę i poszanowanie wyznania⁵, co na stałe wpisuje prawosławie w pejzaż państwa wielonarodowościowego. W roku 1415 wielki książę litewski Witold powołuje, a konstantynopolski patriarcha ekumeniczny legalizuje (w 1458 r. nastąpiło oficjalne zrzeczenie się tytułu metropolii kijowskiej przez metropolitów moskiewskich) metropolię litewską. Trzydzieści lat później Władysław III Warneńczyk zrównuje w prawach ludność katolicką i prawosławną, zamieszkującą ziemie polskie. Przywilej ten został potwierdzony na Sejmie Piotrkowskim w 1506 r. Jednak do 1572 r. takie równouprawnienie nie obejmowało mieszczan pochodzenia ruskiego i dopiero Zygmunt August całkowicie zrównał prawa ludności ruskiej i polskiej.

Do podtrzymania i zachowania obrządku wschodniego przyczynili się również i inni królowie polscy, m.in.: Bolesław Chrobry i Kazimierz Odnowiciel – którzy pojęli za żony córki Wielkich Książąt Kijowskich; królowa Jadwiga – która ponoć sama czytała Biblię słowiańską; król Władysław Jagiełło – który był ochrzczony w kościele prawosławnym. Nie powinno więc nas dziwić, że pierwsze w świecie księgi drukowane cyrylicą ukazały się w Krakowie – w drukarni Fiola Sz wajpolta (w 1431 r. – Psalterz; w 1491 r. – Ośmiogłosnik i Czasosłów).

Stosunkowo stabilną sytuację Kościoła Prawosławnego w Polsce burzy unia brzeska z 1596 roku. Główną ideą, która przyświecała zwolennikom i autorom unii było strukturalne zjednoczenie dwóch kościołów, prawosławnego i rzymskoka-

tolickiego. Skutek był zupełnie odwrotny. Zamiast jednego kościoła, w miejsce dwóch, powstał trzeci, tzw. Grecko-katolicki. Prawosławie zostało zepchnięte do „podziemia”. Zamiast pojednania wzbudzono niechęć i uprzedzenia pomiędzy oboma wyznaniem, pogłębione jeszcze przez zmuszanie siłą prawosławnych do przechodzenia na stronę unii. Według słów prof. Jaremy Maciszewskiego, ... *unia wpłynęła decydująco na powstanie i rozwój procesu dezintegracji wewnętrznej wielonarodowościowej i wielowyznaniowej Rzeczypospolitej, albowiem po wprowadzeniu Unii Brzeskiej pozostali wiernymi religii ojców nie tylko chłopcy i mieszczenie, lecz także szlachta. Na zjazdach szlacheckich energiczną akcją w obronie religii prawosławnej prowadziła szlachta, i to nie tylko prawosławna, protestancka, ale także katolicka.* W ten sposób proces latynizacji Kościoła w historii Polski dopełnia się po raz drugi. Ostatnim prawosławnym metropolitą w Rzeczypospolitej był Antoni Winnicki, ordynariusz przemyski. Po jego śmierci w 1679 roku w związku z planami unijnymi nie zezwolono już na wybór nowego metropolity prawosławnego.

To wydarzenie, w połączeniu z konstytucją sejmową z roku 1676, wyraźnie skierowaną przeciw prawosławnym, odcinając Kościół Prawosławny w Polsce od jego zwierzchnictwa kanonicznego i jurysdykcyjnego – patriarchy konstantynopolskiego, jest jakby zapowiedzią brzemiennego w skutki dla dalszych losów Rzeczypospolitej – Traktatu Grzymołtowskiego. W 1686 roku powyższy traktat przyznaje państwu moskiewskiemu Zadnieprze z Kijowem oraz, co dla naszego tematu jest najważniejsze, poddaje duchowieństwo i wiernych prawosławnych w Polsce zwierzchnictwu metropolity kijowskiego. Artykuł 9 tego traktatu powierza jednocześnie monarsze moskiewskiemu pieczę nad prawosławnymi na terenie Polski.

W 1766 roku Sejm Warszawski, na skutek żądań Rosji, Danii, Anglii i Prus, postanowił, że wszystkie sprawy dysydentów (tak nazywano nierzymsko-katolików, w tym także prawosławnych, nie unitów), należą do sądów świeckich oraz że w całym Królestwie wolno im nauczać i wykonywać posługi religijne tylko we własnych domach. Dysydenci oczywiście byli przeciwni takim postanowieniom i domagali się należy-

tych im praw obywatelskich, dostępu do urzędów, miejsc w senacie itp. Podobne żądania wyrażono m.in. podczas Konfederacji Radomskiej w 1767 roku. 13 lutego 1768 r. pod naciskiem władz rosyjskich i pod presją ze strony Dworów – pruskiego, szwedzkiego, angielskiego i duńskiego został podpisany traktat wiecznej przyjaźni między Rzeczpospolitą a Imperium Rosyjskim. W powyższym dokumencie władze polskie m.in. zobowiązały się do przyznania prawosławnym, i w ogóle wszystkim *dysydentom*, prawa do swobodnego wyznawania swej wiary⁶.

Powyższe fakty świadczą o tym, że wciąż żywe były tradycje innych wyznań (niekatolickich) w tym regionie i wciąż pilną była sprawa przyznania im normalnych warunków bytu.

Obecność prawosławia sięgała Radomia szczególnie w okresie trwania Unii Polsko-Litewskiej, kiedy na Litwie i wschodnich połaciach Korony mieszkaly wielomilionowe rzesze wyznawców prawosławia. Radom znajdował się także w bezpośrednim sąsiedztwie z Chełmszczyzną, Lubelszczyzną (dawna dzielnica, później województwo sandomierskie) i Podlasiem, gdzie prawosławie sięgało czasów Chrztu Rusi w X wieku za panowania Włodzimierza Wielkiego, a więc z racji swego położenia geograficznego (należy przypuścić) musiało w ten czy inny sposób odczuć jego przenikanie (np. poprzez kontakty handlowe) na tereny Radomia i okolic.

Prawosławie żyło i trwało. Do odrodzenia się jego w pierwszej połowie XVIII wieku bardzo przyczynili się m.in. Grecy. Jak podają źródła historyczne, wielu kupców greckich z Macedonii, uciekając przed prześladowaniami tureckimi znalazło schronienie w Polsce. Osiedlili się w różnych miejscowościach, m.in.: w Warszawie, Krakowie, Lublinie, Kaliszu, Piotrkowie Trybunalskim, Radomiu, Opatowie ...⁷. Ponieważ – jako *dysydenci* – nie mogli jawnie odprawiać nabożeństw w obrządku bizantyjskim, po licznych interwencjach i prośbach uzyskali zgodę władz polskich na utrzymanie we własnym zakresie kapłana prawosławnego na następujących warunkach: – kapłan musiał być z tzw. *czarnego duchowieństwa* – nieznanego; – w oficjalnych rejestrach i księgach meldunkowych figurował jako *subjekt w handlu*, a nie kapłan; – tylko w domach wiernych kapłan mógł odprawiać swe posługi.

Z wielkim rozżaleniem i pokorą przyjęli petenci decyzję władz, po czym sprowadzili na powyższych warunkach z Grecji duchownych swego wyznania⁸. Przybyli na miejsce greccy hieromnisi (księża zakonni) odwiedzali domy swoich wiernych, spełniali dla nich posługi religijne, nauczali i potajemnie, w piwnicach domowych, odprawiali nabożeństwa⁹. Z biegiem czasu, na skutek starań misji rosyjskiej w Warszawie i na mocy *traktatu o wiecznej przyjaźni* (13.02.1768 r.), Grecy otrzymali prawo do zakładania w Królestwie Polskim swoich świątyń w domach prywatnych. Z tego okresu biorą swój początek pierwsze w Polsce greckie domowe cerkwie – w Warszawie, Lublinie, Opatowie, Piotrkowie i Kaliszu. Pierwsza taka świątynia została założona w Opatowie w 1778 roku w domu zajezdny. Parafia w Opatowie, a właściwie siedziba parafii w przyszłości zostanie przeniesiona do Radomia, dlatego będzie przedmiotem naszego szczególnego zainteresowania w dalszych rozważaniach. Założycielami jej byli dwaj bracia (Grecy): Saul i Michał, którzy kupili ten dom za własne pieniądze. Świątynię tę, pod wezwaniem św. Jerzego Zwycięzcy, poświęcił, z błogosławieństwa metropolity węgierskiego Putnika, przysłany przez niego w tym celu ze św. „Antyminsem”, prawosławny ks. hieromnich Danił (Daniel)¹⁰. Przy świątyni urządzono też pomieszczenia dla kapłanów. Proboszczami parafii opatowskiej początkowo byli Grecy, pochodzący z Węgier¹¹. *Cerkiew urządzono i wyposażono w ikony, szaty liturgiczne i utensylia zgodnie z tradycją i kanonami Kościoła Wschodniego. Księgi liturgiczne w języku greckim zostały sprowadzone z Wenecji, gdzie były drukowane z błogosławieństwa patriarchy Jerozolimskiego. Parafia w Opatowie – jak podaje ks. prot. Jan Korzeniewski – była najmniejsza (najbiedniejsza) pod względem liczby wiernych z wyżej wymienionych¹².*

W 1821 roku prawosławny arcybiskup miński Wiktor przysłał do Opatowa na wakujące stanowisko proboszcza parafii, ks. Joachima Juchniewicza, który był (nota bene) pierwszym duchownym rosyjskim w b. Królestwie Polskim. Posługę w tej parafii pełnił do 10 marca 1837 roku, po czym został przeniesiony do klasztoru św. Onufrego w Jabłecznej¹³. *Utrzymanie duchowieństwa prawosławnego w Opatowie stanowiły głównie dochody od parafian, od roku zaś 1825 rząd zaczął płacić 180*

rubli rocznie¹⁴. Parafia Opatowska obejmowała następujące miasta: Opatów, Radom, Sandomierz, Iłżę i w 1825 roku liczyła 45 osób. Proboszcz Opatowski obsługiwał również Greków, zamieszkałych w Krakowie.

Cerkwie greckie w Królestwie Polskim do 1825 roku znajdowały się w kanonicznej jurysdykcji prawosławnych biskupów bukowińskich, niekiedy zaś węgierskich i greckich, podporządkowanych z kolei patriarche Konstantynopola („Nowego Rzymu”, zwanym patriarchą Ekumenicznym). Należy jednak zaznaczyć, że podporządkowanie to sprowadzało się do tego, iż ww. hierarchowie udzielali święceń i błogosławieństwa kapłanom, którzy wyruszeni na służbę w Królestwie Polskim. Powierzone im cerkwie podlegały diasporom greckim i zarządzane były przez tzw. kuratoria – grono kilku osób, wybranych z diaspory, które zajmowały się również utrzymaniem kapłanów.

Ukazem cara Aleksandra I z 24 lutego 1825 roku cerkwie te zostały podporządkowane św. Synodowi Kościoła Rosyjskiego, pod bezpośrednim zarządkiem Biskupa mińskiego, ale już wkrótce – ukazem cara Mikołaja I z dnia 3 listopada 1827 roku – podporządkowane zostały najbliższemu terytorialnie Biskupowi wołyńskiemu. W 1828 roku z Wołynia był przysłany na stanowisko proboszcza parafii pw. św. Trójcy (na Podwalu) w Warszawie i dziekana prawosławnych kościołów i klasztorów w Królestwie Polskim ks. protojerej Teofil Nowicki, wychowanek Kijowskiej Duchownej Akademii, kandydat – mgr teologii¹⁵, który wielce przysłużył się prawosławiu w Polsce.

W 1832 roku Parafia Opatowska liczyła już 196 osób. Ks. dziekan Nowicki w raporcie z 16 sierpnia tegoż roku do Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Duchownych (KRSWiD), jako pierwszy wysuwa propozycję przeniesienia cerkwi z Opatowa do Radomia¹⁶. Świątynia miała być zlokalizowana w skasowanym w 1809 roku przez władze austriackie klasztorze Sióstr Benedyktynek. Klasztor po kasacji został przekształcony w więzienie. Siostry decyzją biskupa kieleckiego Józefa Wojciecha Górskiego zostały przeniesione najpierw do wsi Lesiów k. Radomia, a następnie do klasztoru tejże reguły w Sandomierzu. Kościół klasztorny w późniejszym czasie zo-

stał zaadaptowany na tymczasową cerkiew więzienną. W 1819 roku odprawiono pierwsze nabożeństwa dla skazanych (J. Luboński w Monografii Miasta Radomia, s. 156 – podaje jako datę pierwszych nabożeństw – 1820 rok)¹⁷. W 1832 r. dzięki staraniom ks. Nowickiego wzrasta wynagrodzenie proboszcza parafii Opatowskiej z 180 na 600 rubli rocznie. Z tego roku pochodzi również najstarszy dokument pisany, dotyczący się zarówno parafii w Opatowie jak i w Radomiu¹⁸. Mówimy tutaj o księdze metrykalnej z 1832 roku, w której na pierwszej stronie czytamy:

W silu impierskich ukazow i Wysoczajsze utwierdziennogo w 29 dień fiewralia 1829 goda Położenija o Greko-Rossijskich Cerkwach w Carstwie Polskom sostojaszczych, wydana sija Mietriczeskaja Kniga Opatowskoj Swiato-Georgijewskoj Prichodskoj Prawosławnoej Cerkwi, dla zapiski wsiech w prichodzie tom rodiwyszchsia, brakom-soczetawszchsia i umierszych obojogo poła ludiej.

Fiewralia 1-go dnia 1832-go goda.

Prawosławnych w Carstwie Polskom cerkwiej i monastyrej błagoczynnyj, protojerej Fieofil Nowicki¹⁹.

W 1834 roku został instalowany w Warszawie pierwszy prawosławny Biskup warszawski w charakterze sufragana Diecezji wołyńskiej, posiadający szerokie pełnomocnictwa kościelne. Został nim były namiestnik Poczajowskiej Ławry archimandryta Antoni Rafalski, późniejszy Arcybiskup warszawski i nowogiejorgijewski (od 1840 roku), mianowany w 1843 roku Metropolitą nowogrodzkim i petersburskim (+ 1848).

Biskup Antoni zaaprobował projekt ks. dziekana T. Nowickiego o przeniesieniu cerkwi z Opatowa do Radomia, wówczas miasta gubernialnego. Bp Antoni zwrócił się więc do Głównego Dyrektora Rządowej Komisji Spraw Wewnętrznych i Duchownych gen. Gołowina o wyasygnowanie na adaptację budynku na cerkiew odpowiednich środków finansowych, prosząc jednocześnie o powołanie doświadczonego architekta, który wraz z ks. dziekanem przygotowałby projekt i kosztorys przebudowy kościoła poklasztornego na cerkiew i adaptacji części pomieszczeń klasztornych na pomieszczenia dla

kleru. Jak podaje ks. J. Korzeniewski, bp Antoni zakwestionował pierwszy kosztorys wykonany jeszcze w 1833 roku, który opiewał na sumę 1231 rubli 5 kopiejek, pomijający jednak fundamentalne elementy wystroju prawosławnej świątyni (ikonostas, wyposażenie w utensylia i szaty liturgiczne oraz dzwony cerkiewne) oraz urządzenie pomieszczeń dla kleru²⁰. Gen. Gołowin przychylił się do prośby biskupa i już w kwietniu 1835 roku architekt Goloński w asyście ks. Nowickiego udali się do Radomia. Nowy kosztorys opiewał na sumę 7593 rubli 60 kopiejek. W drugiej połowie tegoż roku bp Antoni osobiście wizytował cerkwie w Królestwie Polskim, był m.in. w Radomiu i osobiście przekonał się, że przygotowane plany i kosztorys w pełni odpowiadają potrzebom. Wskutek dalszych starań bpa Antoniego i poparcia tej sprawy przez Namiestnika Królestwa Polskiego księcia Paskiewicza, były kościół Benedyktynek był adaptowany na cerkiew, a część zabudowań klasztornych, oddzielonych od więzienia, zamieniono na mieszkania dla duchowieństwa i służby cerkiewnej.

Początkowo Komisja Rządowa odmówiła wydzielenia funduszy na przebudowę kościoła na cerkiew, gdyż bp Antoni prosił jednocześnie o fundusze na potrzeby trzech cerkwi (kaliskiej, piotrkowskiej i radomskiej). Po przeanalizowaniu sy-

tuacji w ww. miejscowościach biskup podjął decyzję o przekazaniu wszystkich przyznaných środków na potrzeby radomskiej cerkwi, jako najbardziej pilnych. Mimo wszystko okazało się, że środków jest za mało nawet na potrzeby budowlane tej ostatniej. Przyjęto więc pewne oszczędności: ikonostas, wyposażenie i utensylia przywieziono z cerkwi w Opatowie. Całkowity koszt przebudowy wyniósł 50624 złotych.

W 1837 roku przebudowę zakończono i w tymże roku z Komisji Rządowej przysłano dla cerkwi radomskiej 5 dzwonów (największy z nich ważył 1154 funtów). Cerkiew miała 37 arszynów długości i 14 arszynów szerokości; na frontonie była niewielka czworokątna wieża pokryta blachą malowaną na zielono, w wieży dzwonnica; podłoga w części ołtarzowej była marmurowa, w pozostałej części – z piaskowca; ikonostas, oddzielający ołtarz drewniany, pomalowany był na brązowo.

W ten oto sposób kończy się długi okres bezskutecznych starań prawosławnych zarówno na ziemi radomskiej, jak i całej Polski o możliwość swobodnego wyznawania swej wiary. Od tego czasu zaczęły powstawać prawdziwe struktury kościelne, a wraz z nimi świątynie prawosławne (szkoda tylko, że dzieje się to w Polsce zniewolonej).

¹ Ks. R. Kozłowski, *Parafie Prawosławne. Radom*, [w:] Tygodnik Podlaski, 20.03.1988, nr 3/36.

² *Żywot Świętego Metodego*, przekł. T. Lehr-Splawinski, [w:] *Cyryl i Metody. Apostołowie i nauczyciele Słowian*, red. J.S. Gajek, L. Górka, Lublin 1991, t. II, s. 60.

³ Więcej na ten temat: B. Gierlach, *Początki Chrześcijaństwa w Polsce*, Warszawa 1988, s. 41–57. Ks. J. Klinger, *Nurt słowiański w początkach chrześcijaństwa polskiego* [w:] Ks. J. Klinger, *O istocie prawosławia*, s. 365–421; S. Kętrzyński, *O zaginionej metropolii czasów Bolesława Chrobrego*, Warszawa 1947; J. Umiński, *Obrządek słowiański w Polsce IX–X wieku i zagadnienia drugiej metropolii w czasach Bolesława Chrobrego*, Lublin 1957; J. Widajewicz, *Państwo Wislan*, Kraków 1947.

⁴ Por. A. Mironowicz: *Struktura organizacyjna Kościoła Prawosławnego w Polsce w X–XVIII w.*, [w:] *Kościół Prawosławny w Polsce Dawniej i Dziś*, Warszawa 1993, s. 48.

⁵ E. Przybył: *Prawosławie*, Kraków 2000, s. 36–37.

⁶ Por. Ks. J. Korzeniewski, *Kratkaja Istorija Cholmsko-Warszawskiej Jeparchiji*, [w:] *Cholmsko-Warszawskij Jeparchialnyj Wiestnik*, Warszawa 1878, nr 13, s. 13.

⁷ Por. Ks. J. Korzeniewski, *Kratkaja Istorija Cholmsko-Warszawskiej Jeparchiji*, dz. cyt., nr 13, s. 12.

⁸ Por. tamże, s. 13.

⁹ Por. J. Luboński, *Monografia historyczna miasta Radomia*, Radom, 1907, s. 155.

¹⁰ *Pamiętna Kniżka Radomskiej Guberni*, Radom 1898, Otdiel III, s. 2.

¹¹ Por. J. Luboński, *Monografia historyczna miasta Radomia*, dz. cyt., s. 155.

¹² Ks. J. Korzeniewski, *Kratkaja Istorija Cholmsko-Warszawskiej Jeparchiji*, dz. cyt., s. 13.

¹³ Por. tamże, s. 13.

¹⁴ J. Luboński, *Monografia historyczna miasta Radomia*, dz. cyt., s. 156.

¹⁵ Por. Ks. J. Korzeniewski, *Kratkaja Istorija Cholmsko-Warszawskiej Jeparchiji*, dz. cyt., s. 14.

¹⁶ *Pamiętna Kniżka Radomskiej Guberni*, 1898, otdiel III, s. 2.

¹⁷ Archiwum Państwowe w Radomiu (APR), Kancelaria Gubernatora Radomskiego (KGR), sygn. 77, s. 303.

¹⁸ Najstarszym dokumentem dotyczącym parafii opatowskiej jest księga akt stanu cywilnego z lat 1778 (1777) – 1825. Archiwum Państwowe w Sandomierzu, *Akta stanu cywilnego grecko-orientalnej cerkwi w Opatowie 1777–1825*.

¹⁹ APR, Akta USC (księgi metrykalne) parafii prawosławnej św. Mikołaja w Radomiu: 1832–1899, sygn. 1.

²⁰ Por. Ks. J. Korzeniewski, *Kratkaja Istorija Cholmsko-Warszawskiej Jeparchiji*, nr 15, dz. cyt., s. 4.

Erygowanie parafii – 1837 r. oraz jej rozwój do 1914 roku

Na dzień dzisiejszy nie posiadamy żadnych informacji na temat oddzielnego aktu erygowania parafii. We wszystkich opracowaniach i materiałach źródłowych mowa jest tylko o fakcie przeniesienia parafii, a raczej świątyni, z Opatowa do Radomia. Wydaje się więc być zasadne twierdzenie, że radomska parafia w rzeczywistości powstała w 1778 roku, a w 1837 roku przeniesiono jej siedzibę z Opatowa do Radomia.

W październiku 1837 roku odbyła się uroczysta konsekracja radomskiej cerkwi pod wezwaniem św. Mikołaja, której dokonał Biskup warszawski Antoni. Z tej okazji Jego Ekscelencja ofiarował księgę św. Ewangelii na ołtarz z własnoręcznym napisem, który brzmi w języku oryginalnym następująco: *Knigu siju sw. Jewangielije prinoszu w dar Radomskoj prawosławnoj sw.-Nikołajewskoj cerkwi w dzień oświeśczenia onoj oktjabria 10/22 dnia 1837 goda. Smirennyj Antonij, prawosławnyj jepiskop Warszawskij*” (w tłumaczeniu na język polski: *Księgę tę, św. Ewangelię, składam w darze Radomskiej cerkwi prawosławnej pw. św. Mikołaja w dniu jej konsekracji 10/22 października 1837 roku. Pokorny Antoni, prawosławny biskup Warszawski*). Księga ta oprawiona w srebrną, pozłacaną okładkę, przechowała się do dnia dzisiejszego i jest używana podczas uroczystych nabożeństw, stanowiąc cenną pamiątkę historyczną.

Pierwszym proboszczem prawosławnym w Radomiu był ks. protojerej Ignacy Klimowicz, który do tej pory pełnił tę funkcję w Opatowie (do 10.03.1837 roku proboszczem opatowskim był ks. J. Juchniewicz). Tamtejszy dom cerkiewny

wraz z ogrodem został sprzedany, a uzyskana kwota 118 rubli 16,5 kopiejek, została przekazana na konto parafii radomskiej do Banku Polskiego¹. O obecności prawosławia w Opatowie świadczy dziś wzgórze cmentarne, znajdujące się przy trakcie ożarowskim, zwane przez mieszkańców „Greki”. Nazwa ta przyjęła się od greckich napisów znajdujących się na nagrobkach².

Ze względu na to, że ubogie i zużyte już szaty liturgiczne z Opatowa nie odpowiadały blaskowi nowo powstałej świątyni radomskiej, życzliwy dla Kościoła Naczelnik wojskowy byłej Guberni Sandomierskiej gen. Bushen, przeprowadził kwestę wśród urzędników na zakup nowych szat i utensylii kościelnych³. Za zebranych w kweście 431 rubli 25 kopiejek, zakupiono w Moskwie: szaty kapłańskie z brokatu w kolorze złotym, także szaty na św. Ołtarz, stół ofiarny i tetrapodos, 5 posrebrzanych lamp wiszących, podświetniczki, srebrny krzyż (ręczny), poślacany z emaliowymi ikonkami oraz św. Całun (Płaszczanica) z aksamitu koloru malinowego⁴. W tym czasie, jak podaje późniejszy proboszcz ks. M. Iwanowski, w radomskiej cerkwi było 234 parafian (nie licząc wojskowych)⁵. W materiałach źródłowych znajdziemy jednak i inne dane, mówiące o tym, że w czerwcu 1839 roku w Radomiu mieszkało 738 wojskowych i 20 cywilów wyznania prawosławnego⁶. Biorąc pod uwagę fakt, że największy przyrływ ludności rosyjskiej na tereny polskie, w tym i radomskie, przypada na

Widok ogólny Radomia z XIX wieku. U góry od lewej: gmach Kolegium Pijarów, w środku kościół św. Jana, po prawej cerkiew św. Mikołaja

pierwsze lata po powstaniu listopadowym (30.11.1830 r.), jak podaje H. Kisiel⁷, bardziej prawdopodobna wydaje się pierwsza wersja.

Ponieważ w Radomiu nie było cmentarza prawosławnego (dotąd prawosławni mieli wydzieloną kwaterę na cmentarzu rzymskokatolickim), w wyniku starań bpa Antoniego parafia otrzymała w 1839 roku parcelę miejską przy szosie Warszawskiej na urządzenie tam cmentarza⁸. Wyasygnowano również z funduszy państwowych sumę 1149 rubli na ogrodzenie z kamienia. Należy też w tym miejscu nadmienić, że jeszcze w 1834 roku Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych, Duchownych i Oświecenia Publicznego nakazywała początkowo wydzielenie kwater na istniejących cmentarzach (katolic-

kich) na potrzeby społeczności prawosławnych⁹. Wywołało to liczne protesty, co zmusiło władze państwowe do urządzenia nowych odrębnych cmentarzy prawosławnych¹⁰.

W skład przyznanej parceli, na której utworzono cmentarz, wchodziło również 13 morgów i 90 prętów ziemi ornej oraz 1 morga i 108 prętów łąki. Grunta te były uposażeniem proboszcza parafii. Roczna dzierżawa tych nieruchomości dawała dochód w wysokości 6 rubli, a wynajęcie jednego pokoju w budynku parafialnym – 24 ruble rocznie¹¹. Należy podkreślić, że uzyskiwany w ten sposób dochód wraz z przychodem z ofiar na tacę i ze sprzedaży świec był wykorzystywany wyłącznie na utrzymanie świątyni¹², dopiero od 1843 roku na ten cel rząd asygnował 110 rubli rocznie. 10(22) lipca 1845

roku postanowieniem Rady Administracyjnej Królestwa Polskiego grunty, a także zabudowania parafialne wraz z kościołem, domem proboszcza oraz budynkami gospodarskimi uznano za wieczną posiadłość radomskiego duchowieństwa parafialnego cerkwi prawosławnej¹³.

Na początku lat 40. XIX wieku parafia liczyła, według J. Lubońskiego – w 1843 roku – 376 osób¹⁴, a według późniejszego proboszcza ks. Michała Iwanowskiego (był proboszczem w latach 70.–80. XIX w.) w 1847 roku – 315 osób¹⁵. Kler radomski składał się z następujących osób:

- Proboszcz parafii, ks. Protojerej Ignacy Klimowicz;
- Psalmista (diaczk), personalia nie znane;
- Zakrystian, Teodor Petrachowicz¹⁶.

Kolejne lata to okres spokojnej organizacji życia religijnego. Proboszcz, ks. Klimowicz od 1837 roku pełni też funkcję katechety w Gimnazjum Gubernialnym w Radomiu, z wynagrodzeniem 85 rubli w skali rocznej.¹⁷ W piśmie z 31.01.1845 r., proboszcz donosi do Komisji Rządowej o pęknięciu największego z pięciu dzwonów radomskiej świątyni, prosząc jednocześnie o przyznanie funduszy na jego *przelanie*¹⁸. Tego samego roku, abp Nikanor przenosi radomskiego zakrystiana Grzegorza Bazylewicza do Lublina, a na jego miejsce wyznacza Teodora Reminowicza, natomiast 1 listopada Teofila Dobroczyńskiego mianuje chórzystą ww. cerkwi.¹⁹

W roku 1848 kosztem 231 rubli przeprowadzono kosmetyczny remont cerkwi. Wtedy też poszerzono i ogrodzono murem cmentarz prawosławny, obejmujący przestrzeń 14 morgów 299 prętów, kosztem 988 rubli²⁰, gdyż – jak czytamy w protokole lustracji cmentarza przeprowadzonej przez proboszcza i budowniczego gubernialnego – (...) *obecny cmentarz już jest tak dalece przepelniony, iż go rozprzestrzenić koniecznie potrzeba (...) znaczny garnizon rokrocznie w tym mieście jako też w okolicy konsystuje, więc w porównaniu z przeszłością na przyszłość więcej śmiertelności spodziewać się należy*²¹.

29 marca 1851 roku do radomskiej parafii przybył nowy zakrystian, nowicjusz klasztoru św. Onufrego w Jabłecznej,²² którego 20 grudnia 1854 r. zamienił na tym stanowisku Teodor Petrachowicz, również nowicjusz z tego samego klasztoru, co poprzednik²³.

Pierwsza cerkiew prawosławna w Radomiu. Obecnie kościół św. Trójcy. Litografia z 1870 roku

11 listopada 1859 roku parafia przeżyła chwilę grozy. Pochylił się krzyż na głównej kopule²⁴. Był to niewątpliwie zwiastun konieczności przeprowadzenia gruntownego remontu, który będzie miał miejsce w późniejszym czasie. Rok 1860 przyniósł kolejne zmiany w składzie kleru radomskiego. 13 maja Michał Łętkiewicz objął stanowisko zakrystiana²⁵, a 12 sierpnia nowym psalmistą (*diaczkom*) parafii w Radomiu został Teodor Pomawański, przeniesiony z diecezji Wołyńskiej²⁶.

W 1864 roku proboszczem został ks. protojerej Tichon Horyzontow. 27 kwietnia tego samego roku pisał do gubernatora radomskiego prośbę (...) *o wydzielenie funduszy na remont cerkwi i mieszkania parafialnego, gdyż stan, jaki zastał, jest daleko nie odpowiedni*²⁷. Władze przychyliły się do stanowiska

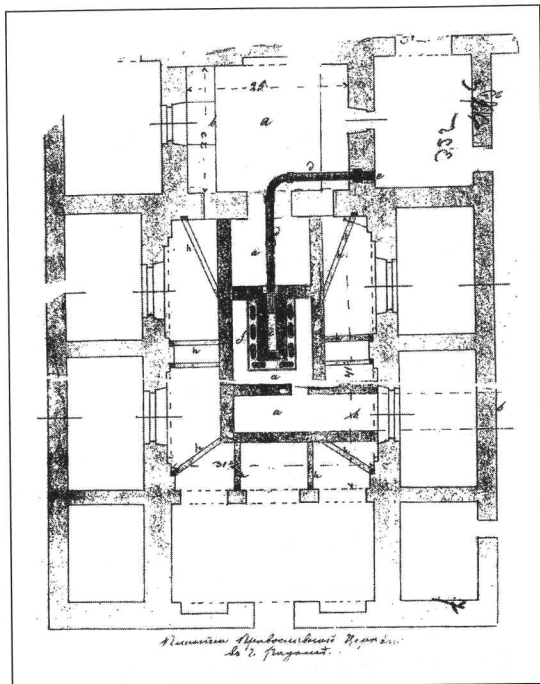

Cerkiew św. Mikołaja, zamknięta w 1887 roku (obecnie kościół św. Trójcy). Reprodukacja pocztówki z początku XX wieku. Ze zbiorów Muzeum Okręgowego w Radomiu

proboszcza i już 27 maja był gotowy projekt i kosztorys planowanego remontu, który opiewał na sumę 2680 rubli srebrnych²⁸. Powyższy projekt zakładał następujące prace:

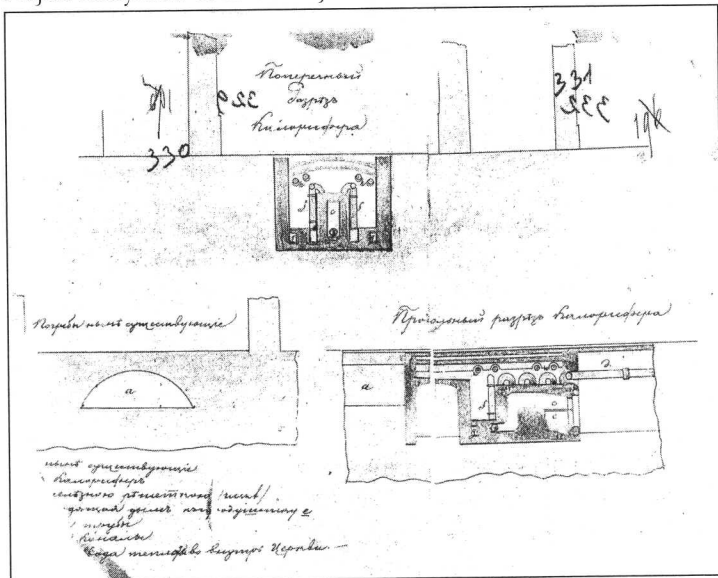
1. Podnieść miejsce przy ołtarzu głównym o 6 cali, ułożyć na nią posadzkę dębową przy użyciu w $\frac{3}{4}$ częściach desek ze starej podłogi na ślepą podłogę i dania nowych legarów, z podsypianiem piaskiem lub gruzem z dachu.
2. Z frontu przy ołtarzu głównym przez szerokość kościoła urządzić trzy stopnie dębowe ze sztabem, każdy długości stóp 34, szerokości 14 cali, wysokości 5 $\frac{1}{2}$ cali, z występem w środku 12 cali, zaokrąglonych.
3. Sześć okien nowych, dębowych wyrobić z blejtramami i rygłem krzyżowym w środku, gżemsowanym, każde o 54-ech szybach, stopę w kwadrat mających, na wzór istniejących, takowe oszklić, pokostować i przytwierdzić.
4. Okno okrągłe o promieniu 5 stóp wyrobić z dębiny (...).
5. Okna okrągłe 4 stopy średnicy wyrobić nowe.
6. Kościół wewnątrz wymalować kolorem jasno-zielonym z wszelkimi ornamentami t.j. gzymsy, pilastry itd. Po poprzednim zatarciu, sklepienie wybielić wapnem.
7. Zakrycie wewnątrz wybielić. Okna i drzwi olejno wymalować.
8. Zrobić lamperię olejną wewnątrz nawy głównej w wysokości stóp 4 $\frac{1}{2}$.
9. Obwód przy drzwiach głównych wewnątrz kościoła pomalować olejno biało, a drzwi główne kolorem zielono-brązowym.
10. Dwie żaluzje o promieniu 5 stóp, półokrągłe wyreperować, pokostować, zielono pomalować, i przymocować przy użyciu starych prętów.
11. Żaluzję od frontu obszerności 12,8 stóp wyremontować (...).
12. Dach nad całym kościołem przełożyć (...).
13. Dwa dachy boczne wyreperować i przekryć blachą.
14. Parapety, dwa daszki pod wazonami – pokryć blachą.
15. Dach żelazny dać z blachy żelaznej.
16. Podstawę pod krzyż pokryć blachą.
17. Naprawić tynki i pomalować.
18. Bruk przed wejściem obniżyć i zrobić stopnie.
19. Rynny i rury wyreperować lub dać nowe²⁹.

Pod koniec roku (17 października), Komisja Rządowa przyznała dotację w wysokości 2113 rubli 73 kopiejki z przeznaczeniem na przedmiotowy remont³⁰. Wiosną przystąpiono do prac przygotowawczych, w toku których postanowiono poszerzyć zakres remontu o wykonanie ogrzewania za pomocą

Plan ogrzewania radomskiej cerkwi z 1865 roku

Projekt kaloryferów do radomskiej cerkwi z 1865 roku

kaloryferów, zgodnie z projektem budowniczego Wąsowskiego, na co Komisja Rządowa przekazała (1 sierpnia) kolejną subwencję w wysokości 2413 rubli 17 kopiejek³¹.

Sam remont rozpoczęto nie wcześniej niż w drugiej połowie lipca 1865 roku, co wynika z rozkazu (z 18 lipca 1865 roku) „Uprawlenija Wojennogo Naczalnika”, w którym czytamy:

W związku z przebudową radomskiej cerkwi, Wojskowy Naczelnik rozkazał: urządzić w kamiennym baraku – w pomieszczeniu zajmowanym przez pisarzy sztabu przy Dywizji Piechoty – cerkiew pułkową, w związku z tym pomieszczenie to jutro Magistrat ma przyprowadzić do porządku, a pisarzy przenieść do drugiej połowy tego budynku (baraku)³².

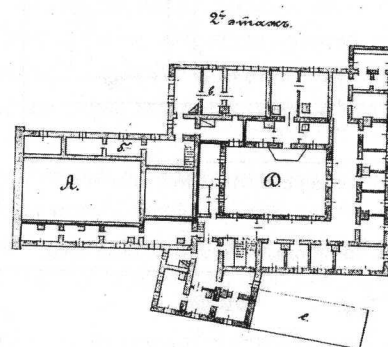
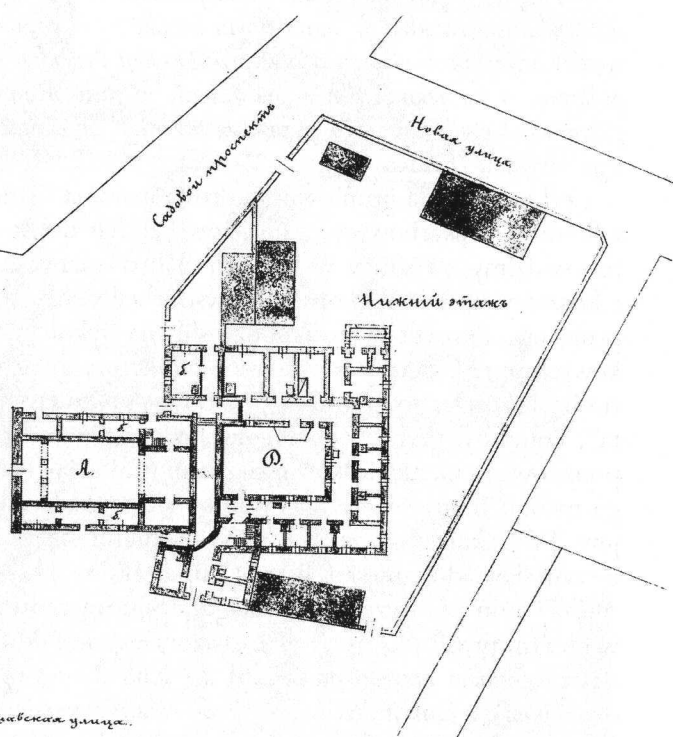
Cerkiew została gruntownie odrestaurowana – częściowo z funduszków skarbowych, a częściowo z ofiar dobrowolnych (co widzimy z różnicy w wysokości otrzymanych dotacji, a kosztorysami)³³. Wykonano wszystkie założenia zawarte w projekcie, a pozostałe środki pozwoliły na wykonanie dodatkowych prac³⁴. Ściany wewnętrzne pomalowano farbą olejną (imitacja różowego marmuru), ikonostas („Królewskie Wrota”, kolumny, gzymsy) pozłożono, sklepienie nad ołtarzem pomalowano na niebiesko z gwiazdami (imitacja gwieździstego nieba). Ikony święte malował artysta – akademik Wasiljew. W trakcie prac remontowych zmienił się proboszcz, o czym dowiadujemy się z listu (18 lipca 1865 r.) ks. protojereja Tichona Horyzontowa do gubernatora radomskiego, w którym prosi: (...) w związku z moim przejściem do Warszawy i назначeniem nowego proboszcza ks. Jana Boruckiego, proszę o zwolnienie z funkcji przewodniczącego komitetu przebudowy cerkwi prawosławnej (...)³⁵.

Odrestaurowana cerkiew została ponownie poświęcona w 11 października 1866 roku przez ówczesnego ordynariusza diecezji Arcybiskupa warszawskiego i nowogiejorgijewskiego Joannicjusza (Gorskiego, + 1877). Parafianie powrócili z modlitwą do swej świątyni, a tymczasowa cerkiew, urządzona w koszarach wojskowych, działała dalej już jako garnizonowa. W 1869 roku dla radomskiej cerkwi przydzielony został etat diakona, wynagrodzenie którego wynosiło 500 rubli rocznie i 200 rubli na mieszkanie. W okresie późniejszym, w 1882 roku, mianowano także wikarego z wynagrodzeniem 1000 rubli rocznie i 200 rubli na mieszkanie³⁶.

*Планъ
зданій Православной Св. Николаевской церкви и тюрьмы
въ губернскомъ городѣ Радомѣ.*

Объясненіе знаковъ.

- А. А.* церковь.
- б.б.б.* помѣщеніе пріи́ма.
- к* — квартира настоятеля.
- з* — хозяйственное строеніе при церкви.
- В. В.* тюрьма.
- е.е.е.е.* тюремныя приспособленія.

Составленъ въ Радомѣ 29 Января 1873г.

Архитекторъ Ермоловъ

Plan cerkwi, zabudowań parafialnych i więziennych z roku 1873

Mimo wielkiej troski o świątynię kleru, parafian i władz zwierzchnich, wciąż jednak wydawała się ona być obca duchowi prawosławia. Począwszy od lat 70. rodzi się myśl o wybudowaniu własnej, prawosławnej świątyni w Radomiu. Potrzebę potęguje fakt szybkiego wzrostu liczby parafian. Architektura zewnętrzna, mimo wielu przeróbek, wciąż pozostawała obca prawosławiu. Fakt współistnienia cerkwi w jednym kompleksie z budynkami więzienia, również budził wiele kon-

trowersji³⁷. Ostatecznym jednak argumentem, który spowodował podjęcie działań w tym kierunku przez proboszcza radomskiej parafii, ks. Mikołaja Sosniakowa (stanowisko to objął on po ks. Janie Boruckim w styczniu 1869 roku), były plany rozbudowy więzienia. Rozbudowa miała polegać na nadbudowie trzeciego piętra nad istniejący budynek, co całkowicie, według słów ks. Sosniakowa, przyćmiłoby bryłę cerkwi. O zaistniałej sytuacji proboszcz w styczniu 1873 roku doniósł

abp. Joannicjuszowi, przedstawiając jednocześnie swoje propozycje odnośnie jej rozwiązania³⁸. Arcybiskup przychylił się do stanowiska ks. Sosniakowa i jego propozycji. Jeszcze w tym samym miesiącu (23 stycznia) przesyła do rozpatrzenia gubernatorowi radomskiemu, Aleksandrowi Fridesu, następujący dokument:

Proboszcz Radomskiej cerkwi prawosławnej, ks. Mikołaj Sosniakow, doniósł mi o dotartych do niego informacjach o planowanej w bieżącym roku przebudowie budynku więzienia, który przylega do ww. cerkwi i znajduje się pod jednym dachem z pomieszczeniami kleru radomskiego. Przedmiotowa przebudowa ma polegać na nadbudowie 3-go piętra nad istniejący budynek, i koszt tego przedsięwzięcia, według kosztorysu, ma wynieść 25 tysięcy rubli. Powyższe informacje skłoniły ks. Sosniakowa do następujących konkluzji:

1. *Radomska cerkiew prawosławna zarówno w związku ze swoim położeniem – w połączeniu z więzieniem, jak i wyglądem zewnętrznym, dalece nie odpowiada wymogom prawosławnej świątyni, tym bardziej jedynej (oprócz pułkowej cerkwi w koszarach) w mieście gubernialnym. (...)*

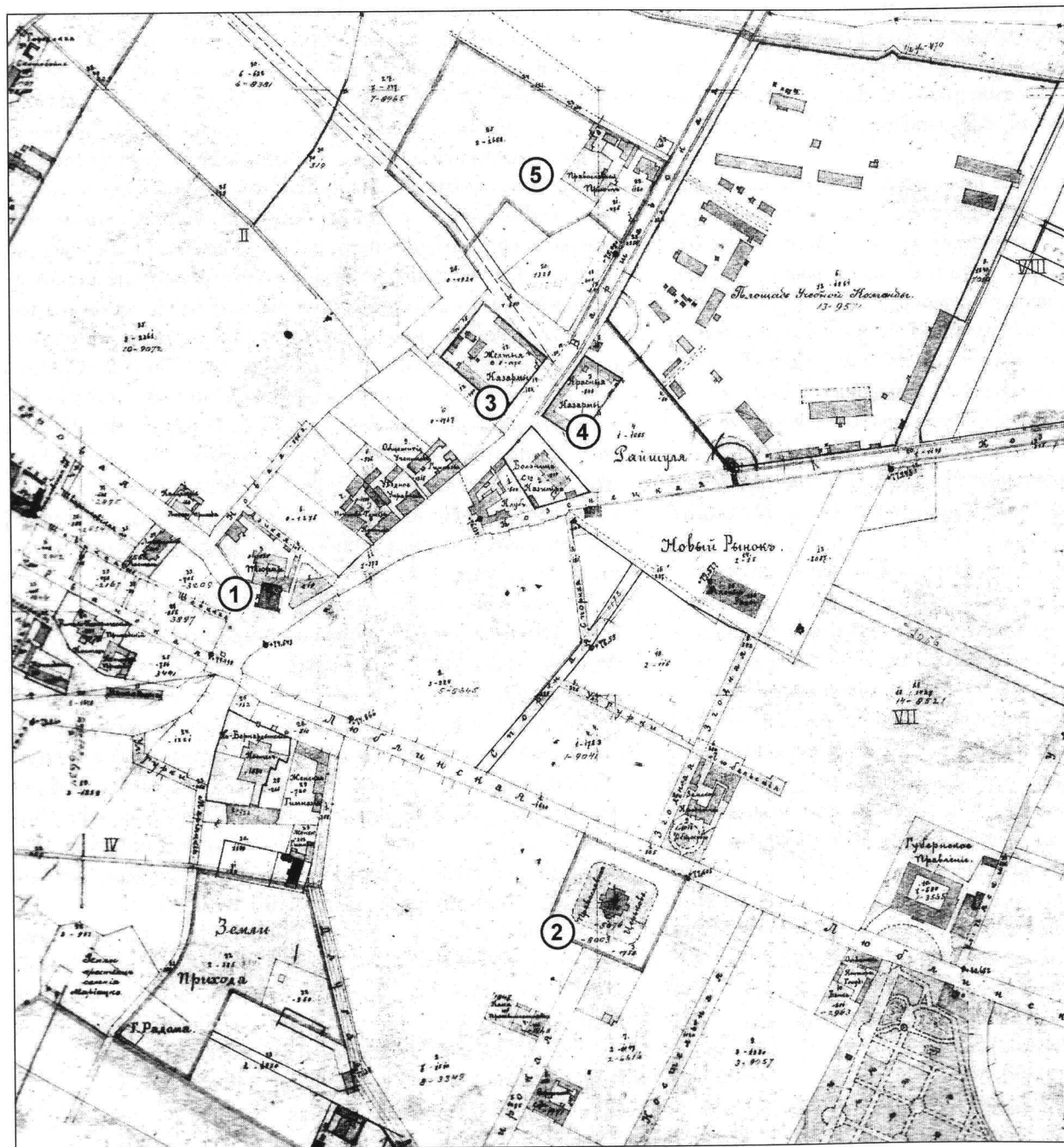
2. *Pomieszczenia przy cerkwi, zajmowane przez proboszcza i dwóch psalmistów, są bardzo niewygodne, i to nie tylko z uwagi na fakt bliskiego sąsiedztwa ze skazanymi (w jednym budynku przez ścianę), ale i małą powierzchnię mieszkalną, brak niezbędnych wygód gospodarczych, a dla diakona w ogóle nie ma pomieszczenia przy cerkwi, co zmusza go do wynajmowania mieszkania u obywateli miasta. Mając powyższe na uwadze (...), ks. Sosniakow zauważa: w perspektywie zarówno rozbudowy pomieszczeń więziennych, jak również godnego urzędowania w Radomiu świątyni prawosławnej czy nie lepiej będzie – zamiast projektowanej nadbudowy 3-go piętra nad budynkiem więzienia radomskiego – przyłączyć do niego pomieszczenia zajmowane obecnie przez kler cerkwi radomskiej, i przedsięwziąć budowę prawosławnej cerkwi, jako osobny budynek z kamienia i domu parafialnego dla kleru radomskiego?*

Przyznając ze swej strony, przedstawioną w tym zapytaniu propozycję proboszcza cerkwi radomskiej, za zasługującą uwagi, mam zaszczyt pokornie prosić Was o przedstawienie mi Waszego zdania na ten temat. (...)

Joannicjusz, Arcybiskup Warszawski³⁹

Gubernator w pełni podzielił stanowisko ks. Sosniakowa i Jego Ekscelencji. W swej odpowiedzi nakreśla jednocześnie następujące przemyślenia, iż wyjście z sytuacji on osobiście widzi dwojakie. Albo zbudować nowe więzienie i wtedy budynki obecnego w całości przekazać w użytkowanie parafii, lub nową cerkiew, a pomieszczenia obecnie zajmowane przez kler radomskiej cerkwi zaadaptować na potrzeby więzienia. Obie koncepcje – według niego – pochłoną duże nakłady finansowe (w obu przypadkach podobne sumy), jednak są konieczne. Biorąc pod uwagę fakt, że tylko drugi wariant wniesie pozytywne zmiany w dostojności radomskiej cerkwi prawosławnej, co nie ma takiego znaczenia w odniesieniu do więzienia, przychylił się do propozycji ks. Sosniakowa⁴⁰. We wrześniu 1873 roku Chełmsko-Warszawski Konsystorz przedstawił powyższy projekt do rozpatrzenia Namiestnikowi Królestwa Polskiego, hr. Bergowi⁴¹. Namiestnik zaakceptował propozycję budowy nowej świątyni, i tego samego miesiąca polecił gubernatorowi radomskiemu, Dymitrowi Anuczynowi, przygotować projekt i kosztorys oraz propozycje lokalizacji budowli, w porozumieniu z władzami duchownymi.

Początkowy projekt i kosztorys opiewał na kwotę 85 785 rubli. Obejmował on również koszty zakupu parceli i wybudowania oddzielnej dzwonnicy. Jednak w 1876 r. nowy namiestnik Królestwa Polskiego hr. Kotzebue, zmniejszył go do 65201 rubli 74 kopiejek. Odnośnie wyboru miejsca pod budowę cerkwi, gen. Anuczyn powołał komisję, która jeszcze w październiku 1873 roku wybrała, jako najbardziej odpowiedni, plac położony na wolnej przestrzeni, o powierzchni 3 486 sążni kwadratowych. Znajdował się on w bardzo dobrym punkcie miasta, przy głównej arterii – u zbiegu ulic Lubelskiej i Szerokiej. Właścicielami byli: August Steński, Ludwik Makarski i Jan Janot⁴². Pod budowę samej cerkwi przeznaczona była środkowa część tego placu o powierzchni 2 356 sążni kwadratowych, a pozostała miała być kupiona przez miasto na urządzenie nowych ulic⁴³. Według wstępnej umowy z właścicielami powyższe działki miały kosztować 6 373 rubli 60 kopiejek. Arcybiskup Joannicjusz pod koniec 1 873 roku powołał do życia dozór cerkiewny, który rozpoczął swą działalność 18 grudnia tegoż roku.

Obiekty na terenie
Radomia związane
z parafią prawosławną:

- 1 – Cerkiew z 1837 r.
- 2 – Sobór św. Mikołaja
- 3 – Koszary żółte
- 4 – Koszary czerwone
- 5 – Teren sierocińca

Na początku 1874 roku architekt Antoni Kacper Wąsowski sporządził wstępny plan budowy i kosztorys, który zawierał następujące założenia:

(...) Projektowana cerkiew będzie zbudowana w fundamentach z kamienia ciosanego, położonego na betonie, w wyższej części z cegły; - cztery filary, podtrzymujące środkową, dużą kopułę, od poziomu podłogi cerkwi, do wysokości 5 futów⁴⁴, będą dla większej stabilności wykonane z kamienia ciosanego, a powyżej z cegły na zaprawie z domieszką cementu portlandzkiego. Przewiduje się cerkiew na około 900 osób, przyjmując po 4 futy kwadratowe na osobę, ogólna powierzchnia wraz z zakrystią i ścianami zewnętrznymi wyniesie 8628 futów kwadratowych. We wschodniej części cerkwi zostanie urządzona zakrystia z oddzielnym wejściem z ulicy. Przedłużenie drabiny będzie skierowane do piwnicy, w której planuje się umieścić kaloryfer. Dla zabezpieczenia przed przeciągami, proponuję wykonać w zakrystii wewnętrzną ścianę drewnianą, która jednocześnie oddzieli drabinę od zakrystii i stworzy możliwość ustawienia wygodnych szaf. W proponowanych planach znajduje się i plan dzwonnicy, którą uważam za konieczne połączyć z cerkwią przedśionkiem – dzwonnica będzie wykonana w podobnej technologii, co i sama cerkiew, dlatego wejście główne byłoby przez dzwonicę. Sama cerkiew zostałaby wybudowana równoległe do ul. Lubelskiej, z ołtarzem skierowanym na wschód. Piwnicę należałoby wykonać pod całą cerkwią, dla zabezpieczenia przed wilgocią (...). Podłogę planuję wykonać w całej cerkwi z marmuru, a na ambonie (solejje) i w ołtarzu ułożyć drewniany parkiet (...). Cerkiew miałaby długość 177 futów, a szerokość 112 futów. Wysokość dzwonnicy z krzyżem 178 futów, a kopuły środkowej w cerkwi 158 futów. Zarówno cerkiew, jak i dzwonnica ma być pokryta blachą cynkową. Budowa cerkwi w Radomiu będzie nieco droższa niż w Kielcach, gdyż materiały budowlane są tam na miejscu, t.j. kamień wapienny (...). W związku z tym cerkiew mogłaby kosztować około 68956 rubli, dzwonnica z przedśionkiem ok. 12987 rubli, co daje ogólną kwotę 81943 rubli. (...)

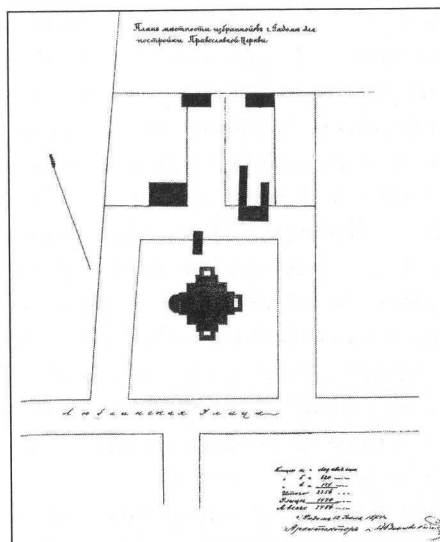
Warszawa, Styczeń 1874 rok⁴⁵

Po zaakceptowaniu projektu i kosztorysu przez Jego Ekscelencję⁴⁶ i gubernatora radomskiego, został on przekazany do zatwierdzenia przez Namiestnika Kraju. Do powyższych dokumentów załączono prośbę o jak najszybsze przekazanie funduszy na zakup działki pod budowę cerkwi oraz 5000 rubli z puli subwencji na przygotowanie niezbędnych materiałów.

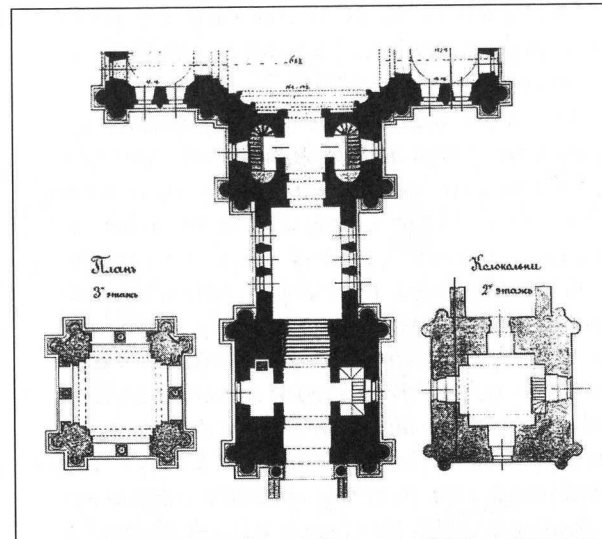
Minął rok, a odpowiedzi wciąż nie było. W międzyczasie przez Radom przeprowadzono Iwangrodzko-Dąbrowską kolej żelazną i ze względu na planowaną budowę sądu okręgowego nasilała się ekspansja budowlana, co doprowadziło do wzrostu cen ziemi. Obawiając się, że podrożeje i wybrane miejsce pod budowę cerkwi, Gubernator Anuczyn w sierpniu 1875 roku ponawia prośbę do Namiestnika Kraju o jak najszybsze asygnowanie środków na powyższy cel. Jednocześnie zwraca się do Gołuszewa (dyrektor budownictwa cerkiewnego) o wpłynięcie na zatwierdzenie planu i kosztorysu budowy cerkwi w Radomiu i przekazanie zatwierdzonych środków, chociażby z rozłożeniem ich na trzy lata. W odpowiedzi na powyższe, w styczniu 1876 roku przekazano 6373 ruble 60 kopiejek na zakup parceli pod cerkiew, co też nie zwlekając uczyniono.

Sprawa samej budowy była wciąż odkładana w czasie, ze względu na inne, ważniejsze potrzeby kraju. Mylą się ci, którzy myślą, że budowa cerkwi w Radomiu była sztandarowym i propagandowym dziełem „okupanta”, gdyż była to konieczność, którą wymogła sytuacja, o której napiszemy więcej poniżej. W 1879 roku zaistniała konieczność ogrodzenia terenu budowy, aby lepiej można było chronić gromadzone materiały. Namiestnik Królestwa asygnował na ten cel 4173 ruble 85 kopiejek. Za powyższą kwotę wykonano żeliwne ogrodzenie⁴⁷. W kolejnych latach sprawa budowy nadal stała w miejscu mimo wciąż pojawiających się nowych przesłanek ku temu. Liczba wiernych w 1879 roku wzrosła do 794 osób i co roku zwiększała się o ok. 30–40 osób⁴⁸. Przeprowadzona w 1881 r. inspekcja w więzieniu radomskim wykazała, że niezwłocznie należy zwiększyć ilość pomieszczeń na jego potrzeby. Na mocy porozumienia, zawartego w 1882 roku pomiędzy dyrekcją więziennictwa i Świętym Synodem, 1 kwietnia 1883 r. parafia przekazała na rzecz więzienia wszystkie pomieszczenia zajmowane dotąd przez kler cerkiewny. Począwszy od tego roku, aż do 1903 roku Ministerstwo Spraw Wewnętrznych płaciło parafii z tego tytułu 750 rubli rocznie.

W ten oto sposób, wraz z opuszczeniem pomieszczeń przycerkiewnych przez kler, świątynia okrażona celami więziennymi pozostała bez należytego nadzoru. Taka sytuacja zaniepokoiła również i gubernatora radomskiego, który nawiązu-

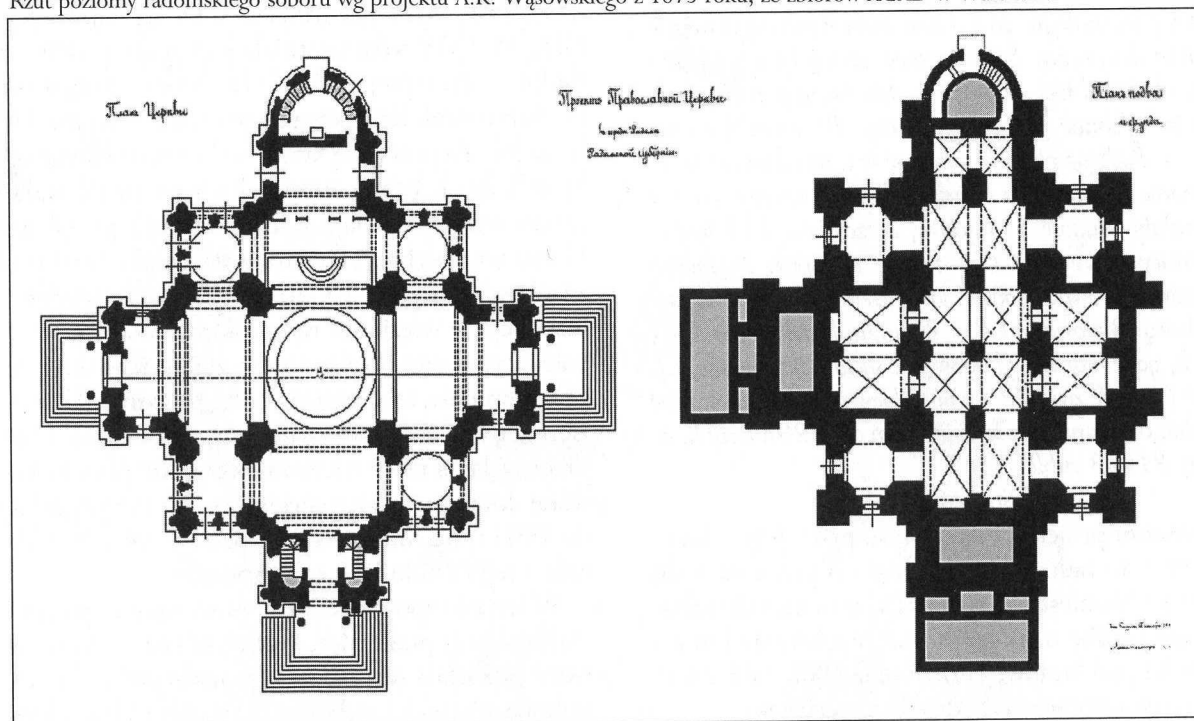

Plan placu pod budowę soboru wg projektu A. K. Wąsowskiego (obecny Plac Konstytucji 3 Maja)

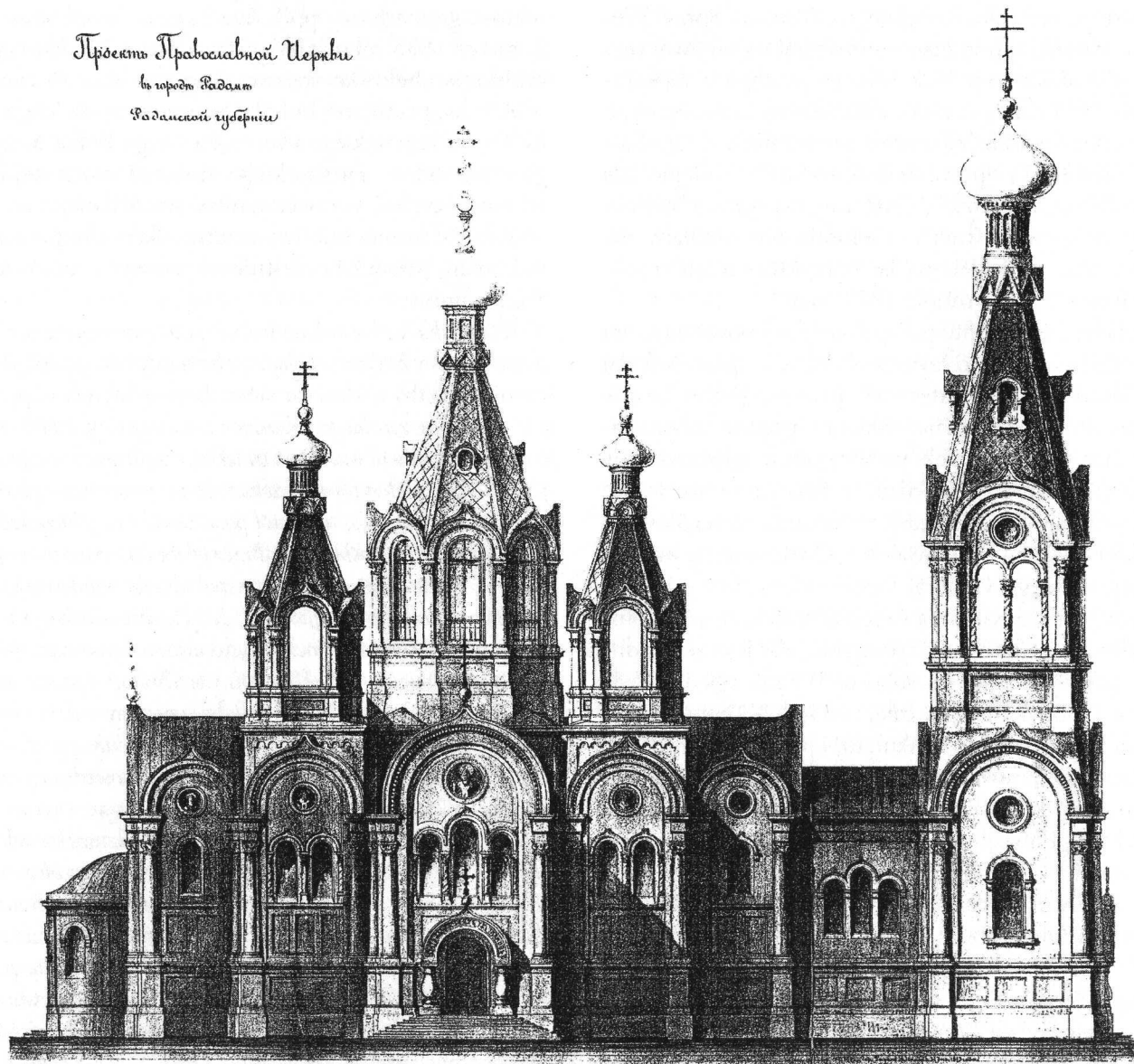

Rzut poziomy dzwonnicy radomskiego soboru wg projektu A.K. Wąsowskiego z 1873 roku, ze zbiorów AGAD w Warszawie

Rzut poziomy radomskiego soboru wg projektu A.K. Wąsowskiego z 1873 roku, ze zbiorów AGAD w Warszawie

Проект Православной Церкви
в городе Радаун
Варшавской губернии

Вид фасада по Люблинской улице

Fasada północna soboru wg projektu A.K. Wąsowskiego z 1873 roku, ze zbiorów AGAD w Warszawie

jąc do tego ponowił, w grudniu 1881 roku, u Namiestnika Kraju, a w listopadzie roku następnego u Ministra Spraw Wewnętrznych, starania o przyznanie subwencji na budowę cerkwi⁴⁹. Nie przyniosło to jednak żadnego postępu w tej sprawie. 20 maja 1885 roku, na mocy postanowienia św. Synodu, radomska cerkiew parafialna została podniesiona do godności Soboru (katolicki odpowiednik Katedra)⁵⁰. Kolejne lata upływają na ciągłych prośbach, i kto wie, czy sprawa budowy nowej świątyni prawosławnej w Radomiu nie została by zupełnie zaniechana, gdyby nie wydarzenia, które miały w niej miejsce w nocy z 7 na 8 grudnia 1887 roku.

Wspomnianej nocy z sufitu posypał się tynk i powstała spora szczelina w dachu cerkwi, o czym proboszcz, ks. prot. Mikołaj Sofronow doniósł gubernatorowi, prosząc jednocześnie o zlecenie architektowi gubernatorskiemu oględzin soboru radomskiego. Inżynier Pietruszek, po wstępnych oględzinach, w raporcie do gubernatora stwierdził, iż świątynia musi zostać zamknięta, przynajmniej do czasu wykonania szczegółowych ekspertyz, które wykluczą jej zawalenie. O zdarzeniu powiadomiono Warszawskiego Generał Gubernatora, który jeszcze w grudniu przysłał do Radomia swych urzędników, płk. Sołncewa i akademika architektury Syczugowa, aby jeszcze raz dokonali szczegółowych oględzin soboru. Wyniki oględzin były jednoznaczne i potwierdzały w całej rozciągłości poprzednie.

Tego samego roku sobór zamknięto, i już nigdy nie zostało w nim odprawione prawosławne nabożeństwo. W tej trudnej i skomplikowanej sytuacji pospieszył z pomocą radomskiej parafii dyrektor gimnazjum męskiego (byłe kolegium pijarskie) w Radomiu – Włodzimierz Smorodinow, który udostępnił salę aktów uroczystych w gimnazjum dla odprawiania nabożeństw. Następnie uzyskał zezwolenie i środki ze strony kuratora Warszawskiego Okręgu Szkolnego Aleksandra Apuchtina na adaptację tej sali na tymczasową cerkiew parafialną. Ze środków specjalnych Apuchtina przydzielił na ten cel 292 ruble. Przeniesienie ikonostasu ze starego soboru, oraz prace adaptacyjne przy ołtarzu dla nowej cerkwi pochłonęły 529 rubli 35 kopiejek. 324 ruble 11 kopiejek z przeznaczeniem na ten cel przekazał Naczelnik Kraju, pozostałe kwoty pochodziły z kasy parafialnej (125 rubli) i ofiar (80 rubli 24 kopiejek).

Prace adaptacyjne były prowadzone pod nadzorem dyrektora gimnazjum i ppłk. De Lazari. Po zakończeniu prac, 2 marca 1888 roku, z błogosławieństwa J.E. Leoncjusza, Arcybiskupa chełmsko-warszawskiego, proboszcz zamkniętego soboru ks. protojerej Mikołaj Sofronow w asyście wikarego – ks. Piotra Rajewskiego i kapelana 26-go Pułku Mogiłowskiego – ks. Stefana Tuczapkiego, dokonał uroczystej konsekracji nowej cerkwi pod wezwaniem św. Mikołaja⁵¹.

Tak oto komentuje ten smutny okres dla prawosławnych radomian, świadek i uczestnik owych wydarzeń, Włodzimierz Smorodinow:

Radomska cerkiew katedralna pod wezwaniem św. Mikołaja mieściła się w budynku byłego pobernardyńskiego (błąd w tłumaczeniu, chodzi o klasztor sióstr benedyktynek – przyp. autora) klasztoru żeńskiego. Klasztor zamknięto w 1809 r., zgodnie z rozporządzeniem władz austriackich, rządzących w tym czasie krajem. Budynek klasztorny przekształcono w więzienie, które do dzisiaj się tam znajduje, a kościół pozostawał bez jakiegokolwiek przeznaczenia. Na prośbę Jego Przewielebności Antonija, pierwszego biskupa warszawskiego, i przy współudziale namiestnika Królestwa Polskiego hrabiego Paskiewicza, Księcia Erewańskiego i Warszawskiego, kościół Bernardynek przystosowano do potrzeb świątyni prawosławnej imienia św. Mikołaja. Arcybiskup Antonij poświęcił ją 10 października 1837 r. Wygląd zewnętrzny cerkwi i jej położenie między budynkami więzienia nie odpowiadały prestiżowi prawosławnej świątyni. Oprócz tego cerkiew bezpośrednio przylegała do więzienia, a część ołtarzowa wręcz wchodziła we wnętrze więziennej budowli. Świątynię z obu stron okrężały aresztanckie cele i powstający niekiedy w nich hałas dawał się słyszeć przy ołtarzu. Chociaż jeszcze w 1873 r. proboszcz radomskiej cerkwi, duchowny Nikołaj Adrianowicz Sosniakow podjął kwestię konieczności budowy świątyni prawosławnej w Radomiu, to sprawa ciągnęła się po kancelariach do końca lat osiemdziesiątych. Nie bacząc na tworzące się na sklepieniach pęknięcia, odprawianie nabożeństw kontynuowano do tej pory, póki w nocy 10 grudnia 1887 r. nie zawaliły się gzymsy w kopule. Z tego powodu oraz ze względu na zmurzałość murów cerkiew zamknięto. Trzeba pamiętać, że zamknięta cerkiew była jedyną parafialną świątynią w Radomiu dla ludności prawosławnej, która liczyła w tym czasie powyżej tysiąca osób. Prawda istniała

jeszcze cerkiew 26. Pułku Mohylewskiego, mieszcząca się w budynku koszar, ale ta była ciasna i służyła tylko stacjonującemu tu wojsku. Można sobie wyobrazić trudną z punktu widzenia moralnego sytuację radomskiej ludności prawosławnej, pozbawionej możliwości modlenia się w świątyni swojego wyznania i niemogącej słuchać cerkiewnych nabożeństw i śpiewów w rodzinnym języku słowiańskim.

W celu znalezienia w mieście odpowiedniego pomieszczenia dla zorganizowania tymczasowej cerkwi gubernator Tołoczanow powołał komisję, w której skład weszli: proboszcz cerkwi Safronow i jego zastępca duchowny Rajewski, dowódca 7. artyleryjskiej brygady generał-major K. I. Postawski, podpułkownik żandarmerii N. N. De-Łazari i dyrektor gimnazjum W. G. Smorodinow. Komisja obesła wszystkie bardziej i mniej obszerne lokale w Radomiu, lecz nie znalazła ani jednego, który byłby odpowiedni dla funkcjonowania w nim tymczasowej świątyni. Ze względu na swoją porównywalną wielkość jedynym możliwym pomieszczeniem dla niej okazały się koszary miejscowych wojsk, lecz te także miały wiele niedogodności. Położone za miastem, składały się z obszernych drewnianych budynków, rozmieszczonych w sposób uniemożliwiający właściwe urządzenie świątyni. Na podwórzu zaś znajdowały się liczne zabudowania gospodarcze. To skrzydło, które przypuszczalnie, za życziwą zgodą władz wojskowych, miała zająć cerkiew, przylegałoby do kuchni i ołtarz świątyń wychodziłby na brudne podwórze zabudowań gospodarczych. Zewnętrzny wygląd koszar, podobnie jak i wewnętrzny, wywierał przygnębiające wrażenie. Były one dość niskie. Wzdłuż całego pomieszczenia ciągnęły się rzędy słupów podpierających sufity, w następstwie czego nie tylko ikony, ale i ołtarz byłby widoczny tylko dla niewielkiej liczby modlących się. Kiedy komisja powzięła myśl utworzenia tymczasowej cerkwi w koszarach, jej członkowie usiedli na żołnierskich narach i zaczęli omawiać szczegóły tego przedsięwzięcia. Po ich rozważeniu całkowicie przekonano się o nieprzydatności koszarowych pomieszczeń dla potrzeb cerkwi, ale fatalna konieczność zmuszała do pogodzenia się z przeznaczeniem koszar do pełnienia funkcji świątyni. Po podjęciu takiej decyzji wszyscy członkowie komisji jak gdyby zamarli. Siedzieli w stanie skrajnego przygnębienia, milcząc kilka minut. Nagle podpułkownik De-Łazari, niczym olśniony jakąś myślą, zwrócił się do dyrektora gimnazjum ze słowami: „Niech pan ustąpi aulę gimnazjum dla zorganizowania w niej cerkwi”. Dyrektor odpowiedział, że aula byłaby najbardziej

odpowiednim i stosownym pomieszczeniem na cerkiew, tym bardziej że była przebudowana z budynku, w którym już wcześniej mieściła się chrześcijańska świątynia - zamknięty pijarski klasztor. Lecz aula przylega do klas, wobec czego w dni nauki nabożeństwa w cerkwi będzie można odprawiać tylko przed rozpoczęciem lekcji. Duchowny Safronow w odpowiedzi na oświadczenie dyrektora gimnazjum stwierdził, że służba cerkiewna zgadza się na odprawianie nabożeństw w zwykłe dni przed rozpoczęciem lekcji, a niektóre posługi, jak np. pogrzeby, będą odbywać się w cerkwi pułkowej. Dyrektor wykazał pełną gotowość wstawienia się do kuratora Warszawskiego Okręgu Naukowego, by ten pozwolił utworzyć tymczasową cerkiew w auli gimnazjum. A. L. Apuchtin odniósł się do tego pomysłu z głęboką życzliwością, godną prawdziwego Rosjanina, i z pełną gotowością przyjęcia z pomocą rosyjskiej ludności prawosławnej miasta Radomia. Dzięki ciepłemu poparciu kuratora Warszawskiego Okręgu Naukowego A. L. Apuchtina dla omawianej sprawy prace nad organizacją świątyni szły dosyć szybko. Kurator ofiarował gimnazjum środki na remont i przystosowanie auli na potrzeby cerkwi, a warszawski generał-gubernator Hurko, na prośbę gubernatora Tołoczanowa, udzielił środków na przeniesienie radomskiej katedralnej cerkwi do auli gimnazjum. Już 2 marca 1888 r., w bardzo uroczysty dzień, w rocznicę wstąpienia na tron cara Aleksandra III, odbyło się, po błogosławieństwie Jego Przewielebności arcybiskupa Leoncjusza, poświęcenie tymczasowej cerkwi, dokonane przez proboszcza Safronowa przy współuczestnictwie diaka Rajewskiego i kapelana 26. Mohylewskiego Pułku Piechoty Tuczańskiego. Prawosławni wychowankowie gimnazjum śpiewali w procesji ustalone na tę okoliczność pieśni pochwalne, nieśli krzyż, chorągwie i święte ikony. Na drodze procesji, zgodnie z rozporządzeniem władz wojskowych, poszczególne oddziały wojsk ustawiły się w szeregi. Dwie orkiestry grały utwory wojskowe. W momencie wyjścia procesji z poświęconej już świątyni i zbliżania się jej do starej katedry po święte antimensium, orkiestry grały utwory religijne. Cerkwi tymczasowej nadano imię św. Mikołaja, gdyż we wszystkim przypominała starą. Niewiele ustępowała jej w przestronności, a i aulę odrestaurowano w stylu starej świątyni. Cały ikonostas i ikony przeniesiono do tymczasowej cerkwi i rozmieszczono w poprzednim porządku.

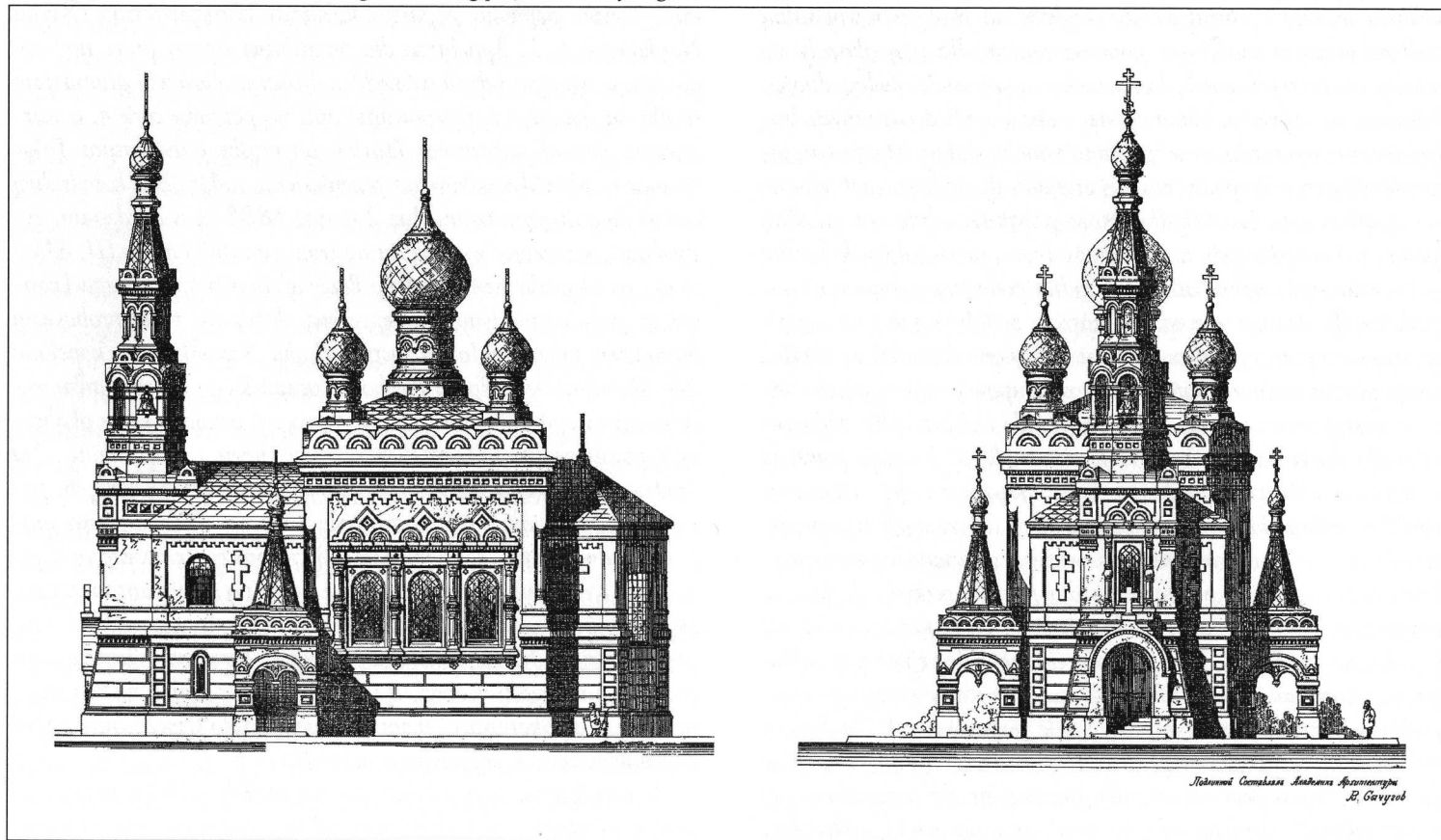
Po poświęceniu cerkwi udano się na posilek, podczas którego po toaście za zdrowie Monarchy nastąpił cały szereg toastów za osoby,

które przyczyniły się do otwarcia tymczasowej cerkwi. Dyrektor gimnazjum wygłosił mowę o religijnym znaczeniu świątyni w życiu prawosławnego człowieka i o odwiecznej miłości narodu rosyjskiego do cerkiewnej wspaniałości, miłości wywodzącej swój początek od pierwszych chwil po przyjęciu chrześcijaństwa przez naród rosyjski, kiedy posłowie św. Włodzimierza, zachwyceni pięknem świątyni św. Zofii, wspaniałością i wytwornością nabożeństwa, zakrzyknęli: „Wiara grecka piękniejsza od wszystkich innych.

W chwili utworzenia tymczasowej cerkwi w budynku Radomskiego Gimnazjum Męskiego trochę zmniejszyły się nastroje niezadowolenia wśród prawosławnej społeczności miasta Radomia, zwłaszcza że była ona przekonana o tym, że wraz z zamknięciem starej katedry problem zbudowania nowej będzie wkrótce podjęty⁵².

Wydarzenia, jakie miały miejsce w 1887 roku, nadały ponowny bieg sprawie budowy cerkwi w Radomiu. 31 grudnia tegoż roku warszawski Generał-Gubernator Hurko polecił gubernatorowi radomskiemu przedstawić informacje o cenach materiałów budowlanych, protokół z badań podłoża (gruntu), na którym ma być budowana cerkiew, i czy nie da się wykorzystać materiały z rozbiórki starego soboru. Okazało się, że podłoże jest bardzo stabilne, a jeśli chodzi o materiał ze starego soboru, to koszt pozyskania przewyższałby jego wartość. W lutym 1888 roku powyższe informacje zostały przekazane do warszawskiego Generał-Gubernatora, który na ich podstawie zlecił akademikowi-architektowi W. Syczugowowi wykonanie nowego projektu radomskiej cerkwi. Kosztorys, który wykonał

Elewacja południowa i front radomskiego soboru wg projektu W. Syczugowa z roku 1890. Ze zbiorów AGAD w Warszawie

Нарисованъ Генераломъ Андреемъ Сичуговымъ
В. Сичуговъ

radomski inżynier Pietruszek opiewał na sumę około 105000 rubli. Projekt i kosztorys po zatwierdzeniu przez Naczelnika Kraju trafiły do Ministra Spraw Wewnętrznych, a następnie na rozpatrzenie św. Synodu. Ten ostatni zakwestionował projekt i akademik-architekt Michaił Preobrażeński (1854–1930) sporządził nowy⁵³ i dwa kosztorysy: jeden – na sam budynek cerkwi, a drugi – na jego wyposażenie⁵⁴. Nowy projekt i wycena zostały zatwierdzone i postanowieniem z 14 lutego 1894 roku Święty Synod zezwolił władzom Chełmsko-Warszawskiej Diecezji na przystąpienie do realizacji inwestycji.

Dla prawidłowej realizacji projektu, na prośbę arcybiskupa Flawiana został powołany komitet budowlany, pod przewodnictwem Gubernatora Majlewskiego. Składał się początkowo

z 18 osób. Komitet w tymże 1894 roku przeprowadził przetarg na roboty budowlane. Budowy soboru podjęli się mieszkańcy Radomia – architekt Rudolf Meyer oraz przedsiębiorca Stanisław Dzikowski.

Dla sprawniejszego działania w 1896 powołano komitet w pomniejszonym składzie: Gubernator J. Podgorodnikow, wicegubernator baron R. Buxhoevden, proboszcz parafii ks. prot. Łukasz Cybik, wikary ks. A. Pawłowski, starosta cerkiewny, dyrektor gimnazjum Wł. Smorodinow, prokurator A. Czyczeryn, plk. J. Czujkow⁵⁵.

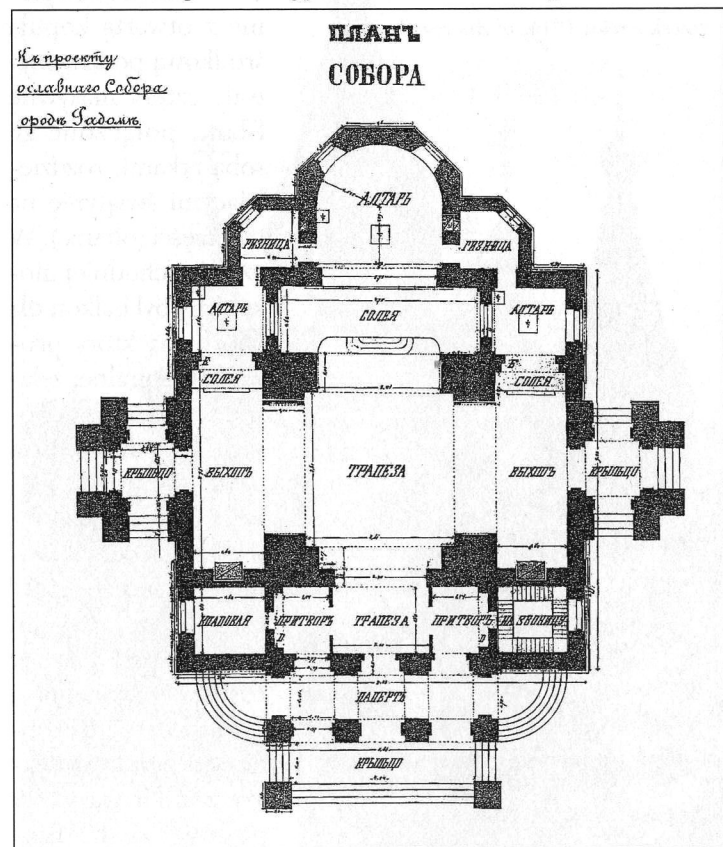
Po zatwierdzeniu 26 czerwca 1896 roku przez Święty Synod przetargu komitet budowlany podpisał kontrakt z wykonawcami, opiewający na sumę 82383 rubli 45 kopiejek. Według kontraktu, prace miały być ukończone w ciągu trzech lat, licząc od dnia jego zatwierdzenia. W rzeczywistości termin przedłużono o rok, z uwagi na jego zbyt późne zatwierdzenie i zbliżającą się jesień. W dniu 1 czerwca 1897 roku odbyło się uroczyste położenie kamienia węgielnego pod budowę nowego soboru. Z udziałem licznie zgromadzonego narodu i wojska odbyła się procesja na plac, gdzie miał być zbudowany sobór, na którym budowniczy świętyni przygotowali dla kapłanów i przedstawicieli społeczeństwa rozkoszny pawilon z kopułką (...)⁵⁶.

W 1898 roku do projektu wprowadzono zmiany, których zgodzie z sugestiami Komitetu Budowy Soboru w Radomiu, autorem był ponownie akademik Preobrażeński. Zmiany miały na celu nadanie budowanej świątyni bardziej elegancki i solidny wygląd i zakładały m.in.:

- Wykonanie posadzki z płyt terakotowych (25 rubli 50 kopiejek za sześcian kwadratowy), zamiast planowanych płyt cementowych wg Technologii Dewarsa.
- Pokrycie dachów świątyni blachą cynkową zamiast zwykłej, żelaznej.
- Wykonanie jednych schodów prowadzących na chór (zamiast dwóch) i dzwonnicy.
- Wykonanie parowodnego centralnego ogrzewania, zamiast kaloryferów.
- Wykonanie niedużych okien do wentylacji części piwnicznej świątyni.
- Wybudowanie kamiennej stróżówki cerkiewnej (...)⁵⁷.

Do 1 stycznia 1902 roku wszystkie prace, nad którymi nadzór prowadzili budowniczcy miejski August Załuski i diecezjalny architekt Włodzimierz Pokrowski, zostały zakończone

Przekrój radomskiego soboru wg projektu M. Preobrażeńskiego z roku 1894

ne. Całkowity koszt budowy i wyposażenia soboru wyniósł 128 479 rubli. W 1902 r. cerkiew została przekazana w użytkowanie parafii prawosławnej w Radomiu.

Imponujący swą piękną strukturą sobór został wybudowany w stylu rosyjskim na planie kwadratu (krzyża greckiego), ozdobiony 5 kopułami, zwieńczonymi połączonymi bizantyjskimi kulami i krzyżami. Sobór posiadał trzy ołtarze (priediely): główny – pw. św. Mikołaja Cudotwórcy, północny – pw. św. Aleksandry Męczennicy, południowy – pw. św. Marii Magdaleny. Do świątyni prowadziły trzy wejścia z daszkami: główne – które posiadało troje oddzielnych drzwi, i dwa boczne – z pojedynczymi drzwiami. Oprócz tego od strony północno-wschodniej znajdowały się drzwi do zakrystii, przylegającej do ołtarza głównego, a od wschodniej ulokowane było wejście do piwni-

cy, w której znajdował się kocioł parowy centralnego ogrzewania. Wszystkie drzwi były dębowe (oprócz prowadzących do zakrystii), dwuskrzydłowe. Od strony wewnętrznej soboru, w drzwiach bocznych, znajdowały się składane drzwi metalowe, podobne były również i przy środkowych drzwiach głównego wejścia, a przy pozostałych drzwiach tego wejścia były drzwi dębowe, przeszkłone w górnej ich części.

Z zewnątrz sobór był ozdobiony ikonami z wizerunkami świętych: nad wejściem głównym znajdowała się ikona św. Mikołaja, a nad nią w górnym kokoszniku – ikona *Nierukotwornyj* Zbawiciela; z północnej strony była ikona św. Aleksandry i z południowej św. Marii Magdaleny; ze wschodniej – ikona Matki Boskiej. Nad trzema ostatnimi ikonami, w górnych kokosznikach, byli przedstawieni cherubini.

Sobór prawosławny w Radomiu wg projektu M. Preobrażeńskiego. Reprodukcje pocztówek z roku 1914, ze zbiorów A. Sosny

Wewnątrz sklepienie z otwartą kopułą środkową podtrzymały cztery masywne filary, połączone ze sobą arkami, rozdzielającymi świątynię na trzy części (ołtarze). W części zachodniej ulokowany był balkon dla chóru, na który prowadziły spiralne, żelazne schody. Na „chórach” były dwa wejścia na dzwonnice, w jednej z których znajdowało się siedem dzwonnów. 2 lutego 1901 roku po uroczystym nabożeństwie dzwony zostały poświęcone i zawieszono w dzwonnicy soboru. Największy z nich ważył 99 pudów⁵⁸ i 10 fun-

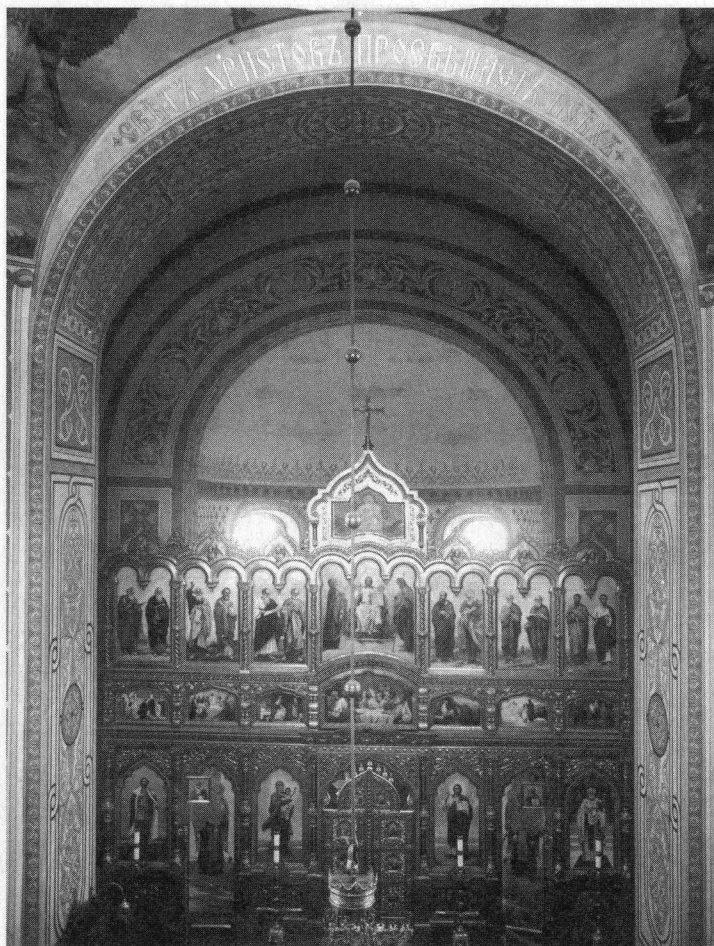
tów⁵⁹, były na nim przedstawione ikony Zbawiciela i św. Mikołaja oraz dwa napisy: 1) *Błagowiestitie dzień ot dne spasienie Boga naszego*, i 2) *Sooružen k Swiato-Nikolajewskomu soboru w g. Radomie w błagocześciwoje carstwowanije Impieratora Nikolaja II-go, w lieto ot Roździestwa Christowa 1900-oje*. Drugi dzwon ważył 49 pudów i 27 funtów; trzeci – 20 pudów i 34 funtów;

czwarty – 7 pudów i 16 funtów; piąty – 2 pudów i 38 funtów; szósty – 1 pudów i 12 funtów; siódmy – 27 funtów. Wszystkie dzwony zostały odlane w Moskwie w ludwisarni Finlandzkiego za 3428 rubli 85 kopiejek.

Podłoga w całej cerkwi była wykonana z kamiennej terakoty, tylko na ambonach, w ołtarzach i zakrystii ułożono drewno

niany parkiet. Lamperia na ścianach soboru była marmurowa. Ściany w całej cerkwi, a także w kopule i ołtarzu głównym były ozdobione ornamentami, ożywionymi miejscami złoconiami. W żaglach, pod kopułą główną, umieszczone były, wykonane na blasze farbami olejnymi, ikony przedstawiające czterech Ewangelistów (naturalnych rozmiarów), a między nimi na łączących je arkach, były złotymi literami wypisane następujące cytaty z Pisma Świętego: na arce wschodniej – *Świat Chrystow proswieszczajet wiech*, zachodniej – *Wospojtie Gospodiewi pieśń nowu, wospojtie Gospodiewi wsia ziemia*”, północ-

Ikonostas nawy głównej, fotografia z początku XX wieku. Z archiwów Służby Ochrony Zabytków w Radomiu

nej – „*Gospodi, wozlubich blagolepije Domu Twojego i miasto sienija sławy Twojeja*, południowej- „*Władyko, otwierz nasza oczi rozumieti jewangielskija Twoja propowiedanija*. Bogato złożone ikonostasy wykonane były z drewna dębowego⁶⁰.

Wszystkie prace malarskie i złotnicze zarówno wewnątrz, jak i na zewnątrz świątyni, wykonał artysta malarz z Kijowa Aleksander Muraszko (1875–1919), który wzorował się na ikonach z Kijowskiego soboru pw. św. Włodzimierza⁶¹.

Do przechowywania utensylii, szat liturgicznych i wyposażenia urządzone zostały w soborze dwa specjalnie do tego

Ikonostas nawy bocznej, fotografia z początku XX wieku. Z archiwów Służby Ochrony Zabytków w Radomiu

przeznaczone pomieszczenia. Świątynia była wyposażona w pełny komplet szat liturgicznych w trzech kolorach, zakupionych u moskiewskiego fabrykanta wyrobów z brokatu Sidorina za kwotę 2212 rubli i 89 kopiejek. Wyposażenie: 3 żyrandole (panikadila), 12 świeczników, siedmioświecznik, 2 pięćświeczniki, 2 chorągwie, 3 lampiony, naczynie do błogosławieństwa chlebów („wsienoszczoje bludo”), naczynie na święconą wodę i kropidło (z brązu, pozłacane) zakupiono u moskiewskiego fabrykanta wyrobów z brązu Tichonowa za 3003 rubli i 15 kopiejek. Utensylia: czasza, dyskos, 2 talerzyki (bluda), zwiedzica, łyżeczka, kowsz, arka dla przechowywania św. Darów i daronosica – srebrne, pozłacane, grawerowane i emaliowane – ponadto krzyż (naprestolny) grawerowany, srebrna kadzielnica (84. próby) i dwie ikony (grawerowane w emalii) zakupiono w moskiewskim towarzystwie handlowym Makarowej za 700 rubli 33 kopiejki.

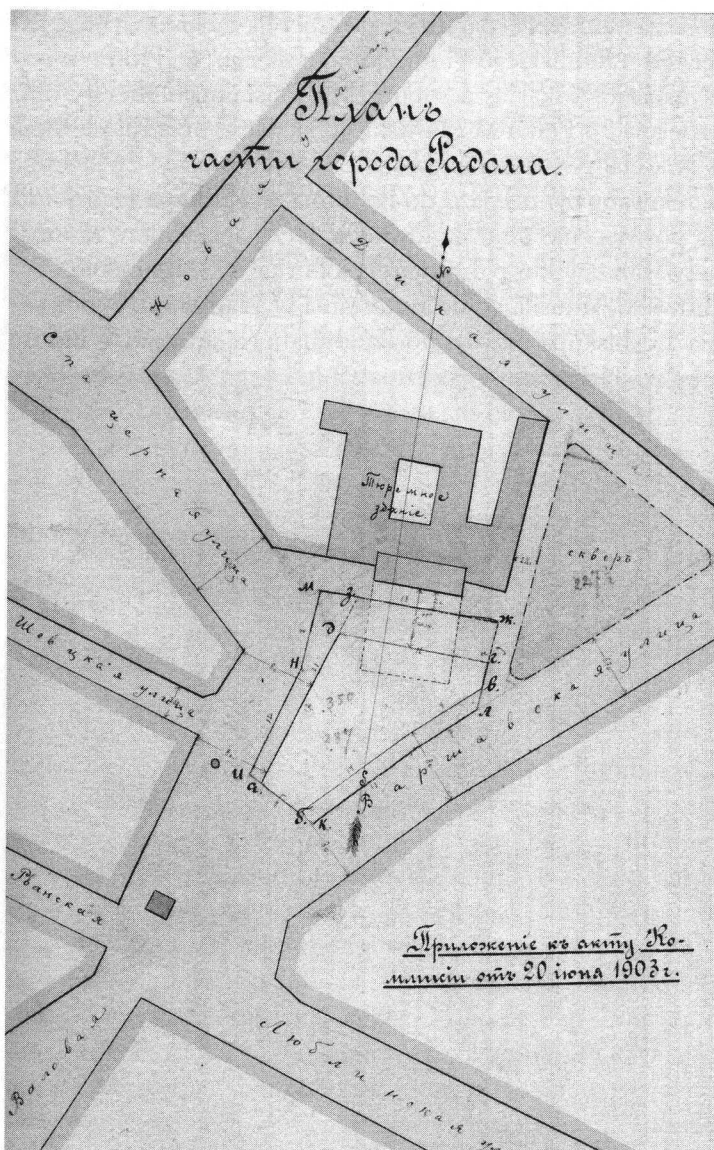
Nowo wybudowaną świątynię ozdobiły również liczne dary przekazane m.in. przez następujące osoby: Teodora Jezierskiego (s. Benedykta) – trzy ikony (św. Mikołaja, św. Aleksandry, św. Marii Magdaleny), dwie księgi Nowego Testamentu i Psalterza (do sprzedaży w cerkwi), kilkaset broszur (żywoty świętych: św. Mikołaja, św. Aleksandry i o znaczeniu spowiedzi) do rozdania podczas poświęcenia soboru; Marię Anuczyn (c. Mikołaja, wdowę po byłym gubernatorze radomskim) – św. ewangelię w metalowych okładkach, z których górna była ozdobiona pięcioma ikonkami wykonanymi na masie perłowej; byłego proboszcza ks. protojereja Mikołaja Sosniakowa – srebrny, pozłacany krzyż (naprestolny) wysadzany kamieniami; starostę cerkiewnego Iwana Skworcowa (s. Arseniusza) – ikona Matki Boskiej „Radość Wszystkich Strapionych” w kioście dębowym, lampion i akatyst w skórzanej okładce. Oprócz tego Nadwiślańska Kolej Żelazna wykonała dla soboru troje metalowych drzwi, siedem taboretów, ołtarze, stoły ofiarne, stoliki (analoje) i tetrapody⁶².

W dniach 24 i 25 stycznia 1902 roku z polecenia ówczesnego ordynariusza, Arcybiskupa chełmskiego i warszawskiego Hieronima (Ekzemplarskiego, +1905), sakelariusz soboru z Chełma, ks. protojerej Mikołaj Gliński – w asyście pro-

boszcza radomskiej parafii ks. protojereja Łukasza Cybika, katechety radomskiego gimnazjum męskiego ks. Piotra Wierszyńskiego, wikariusza soboru ks. Konstantego Kierszy oraz kapelana 26 Pułku Mogilowskiego ks. Grzegorza Kisielewicz – dokonał poświęcenia dwóch bocznych ołtarzy. 26 stycznia oczekiwany był przyjazd do Radomia arcybiskupa Hieronima na poświęcenie ołtarza głównego, lecz nagła śmierć zasłużonego warszawskiego protojereja sobornego ks. Klemensa Czechowicza, zmusiła go do pozostania w Warszawie. Z polecenia arcybiskupa przybył do Radomia jego sufragan – Biskup lubelski Herman. 27 stycznia (9 lutego) 902 roku bp Herman w asyście dziekana ks. protojereja Jurija Tatarowa, proboszcza soboru i czterech innych kapłanów oraz 4 diakonów dokonał konsekracji głównego ołtarza ku czci św. Mikołaja Cudotwórcy. Odprawił uroczystą Liturgię Świętą i poprowadził procesję dookoła soboru. Po poświęceniu Św. Ołtarza (Prestołu) bp Herman w swej homilii powiedział m.in. *Niech będzie nowo wybudowana i poświęcona świątynia Boża jednoczącą zasadą dobrego życia chrześcijańskiego dla wszystkich mieszkańców miasta Radomia*⁶³.

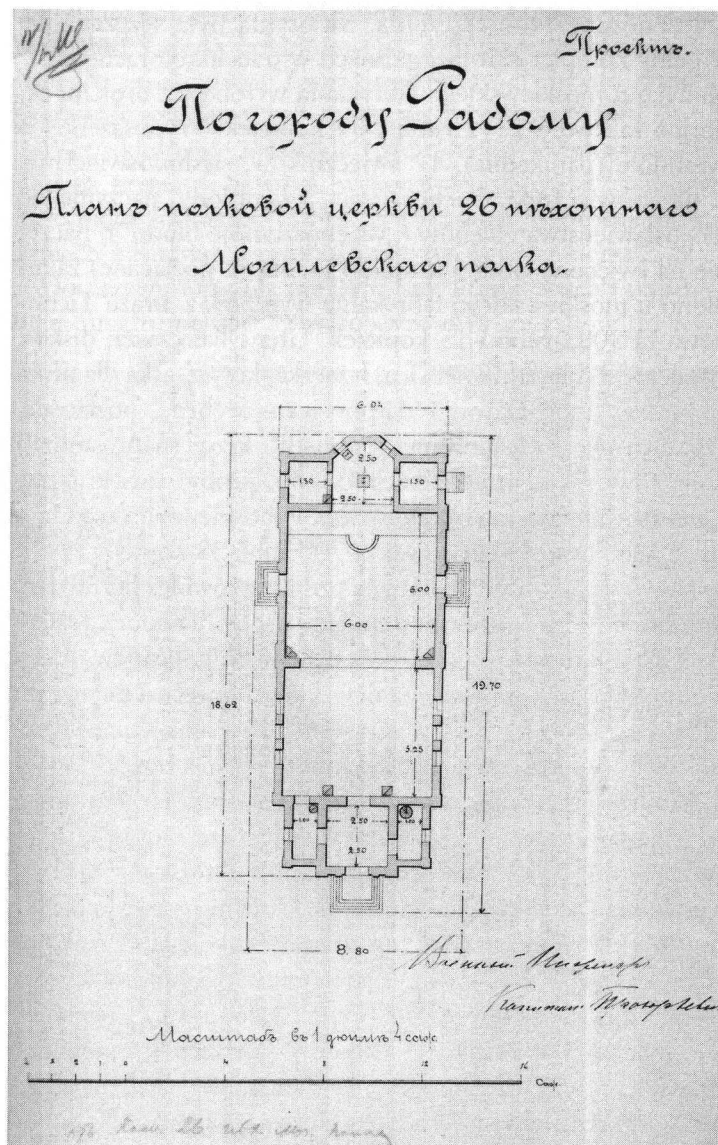
Arcybiskup Hieronim radomską parafię odwiedził nieco później. Przybył do Radomia 24 kwietnia 1902 roku, a 25 kwietnia odprawił uroczystą Liturgię św. w nowym soborze w asyście sześciu księży. Następnego dnia odwiedził cerkiew – gimnazjalną i wojskową, prawosławny przytułek dla dzieci, prawosławną szkołę miejską (niższą), a także była cerkiew, zamkniętą w 1887 roku, wyrażając życzenie urządzenia tam cerkwi na potrzeby wojska. Po otwarciu i konsekracji soboru w Radomiu poprzednia tymczasowa świątynia parafialna została przekształcona w domową kaplicę gimnazjalną. Po przeprowadzeniu niezbędnego remontu (prace malarskie, złotnicze, stolarskie i inne) odnowiona cerkiew gimnazjalna pw. św. Mikołaja została poświęcona przez katechetę ks. Piotra Wierszyńskiego 28 września 1902 roku⁶⁴.

Parafia prawosławna w Radomiu na początku XX wieku, w 1901 roku – według J. Lubońskiego – liczyła 2757 osób⁶⁵, a według danych statystycznych, zawartych w „Obzorach Radomskiej Guberni”: w całej guberni – zamieszkałych na stałe

Plan sytuacyjny przebudowy dawnego soboru na cerkiew garnizonową z roku 1903. Ze zbiorów Archiwum Państwowego w Radomiu

było 1907 osób, a czasowo 2287 os.; w powiecie radomskim (ujezdzie) – zamieszkałych na stałe było 95 osób, a czasowo 216 osób; w samym mieście Radomiu – zamieszkałych na stałe było 442 osoby a czasowo 554 osoby⁶⁶.

Rzut poziomy projektowanej cerkwi garnizonowej z roku 1903. Ze zbiorów Archiwum Państwowego w Radomiu

Kolejne lata istnienia parafii upływały pod znakiem spokojnej organizacji życia parafialnego wokół nowej świątyni. Stabilizacja była na tyle wyraźna, że nie istnieją żadne dokumenty traktujące o sprawach prawosławia w Radomiu. God-

ne uwagi, naszym zdaniem, są dalsze losy byłej cerkwi (przelegającej do więzienia), która w tym czasie znajdowała się w bardzo złym stanie technicznym.

Zgodnie z wolą arcybiskupa Hieronima, którą wyraził podczas swej wizyty w Radomiu (24.04.1902 r.), aby w byłej cerkwi parafialnej urządzić cerkiew pułkową na potrzeby wojska, w roku następnym przystąpiono do realizacji powyższego pomysłu. 1 stycznia 1903 roku sztab 7. dywizji piechoty pisze do gubernatora radomskiego, iż do miasta (17 stycznia) przyjedzie gen. hr. Tumanow – naczelnik okręgu wojsk inżynierskich, aby obejrzeć dawną cerkiew, która ma zostać przekazana na cerkiew pułkową⁶⁷. Jednocześnie w styczniu tego samego roku Święty Synod wyraża zgodę na przekazanie dla wojska przedmiotowego budynku i placu, na którym on się znajduje (124,45 sążni kwadratowych)⁶⁸, z jednym zastrzeżeniem, aby środki potrzebne na remont świątyni pochodziły z funduszy wojskowych, a nie z ogólno-cerkiewno-budowlanych⁶⁹. 20 lutego 1903 roku na podstawie raportu gen. Tumanowa, w którym czytamy; (...) *1. koszt remontu wyniesie do 34 tysięcy rubli. 2. Jako, że budynek jest bardzo stary, proponuje się przejąć tę nieruchomość i na jej miejscu wybudować nową cerkiew (...)*, Minister Wojny postanowił: *1. Przejąć budynek wraz z ziemią. 2. Rozebrać stary budynek. 3. Zbudować nową cerkiew na ok. 900 osób za sumę 44000 rubli. 4. Wykorzystać do budowy materiał z rozbioru starej cerkwi*⁷⁰.

Teren zajmowany przez starą cerkiew okazał się jednak zbyt mały na tej wielkości świątynię, dlatego dowódca okręgu wojskowego zwrócił się do gubernatora radomskiego o jego poszerzenie kosztem placu miejskiego. Do rozpatrzenia powyższego wniosku gubernator powołał komisję pod przewodnictwem swego doradcy Michałowskiego, w skład której weszli: prezydent Radomia, architekt miejski i gubernatorski inżynier Skirgajło. Komisja negatywnie odniosła się do propozycji. Rozmiary projektowanej świątyni (długość – 20,15 sążni; szerokość – 10,3 sążni) wymagałyby zwężenia i tak już wąskich ulic Warszawskiej i Spacerowej. Rajcy miejscy proponowali miejsce na placu między szpitalem św. Kazimierza a ulicami Koziennicką i Warszawską⁷¹. Mimo wielu starań

gubernatora radomskiego i dowództwa wojskowego nie udało się zmienić stanowiska rajców. Ostatecznie postanowiono, w związku z nagłącymi terminami wykorzystania subwencji przystąpić do budowy w miejscu wskazanym przez tych ostatnich. Pod koniec sierpnia 1905 roku dokonano położenia kamienia węgielnego pod budowę cerkwi pułkowej na ziemi wojsk inżynierskich⁷². Dalsze losy budowy nie są znane. Jedyny dokument świadczący o jej kontynuacji pochodzi z 27 czerwca 1907 roku, w którym czytamy: *Warunki stanu wojennego wstrzymały wiele prac budowlanych w okręgu, m.in. budowę cerkwi w Radomiu. Obecnie sprawie ponownie zostanie nadany bieg*⁷³. Nie znamy terminu ukończenia budowy. Faktem jest, że cerkiew powstała, gdyż stanie się ona po II wojnie światowej obiektem zainteresowania parafii prawosławnej w Radomiu. Znany jest również fakt, że 8 września 1908 roku radomską parafię wizytował ówczesny ordynariusz diecezji – arcybiskup Warszawski i Nadwiślański Mikołaj (Ziorow). Odwiedził on wówczas sobór św. Mikołaja, cerkwie gimnazjalną i wojskową (pułkową) oraz była pierwszą cerkiew radomską, w której proponował urządzić cerkiew więzienną⁷⁴. Mając powyższe na uwadze można przypuszczać, że skoro przy tym fakcie mowa jest o cerkwi wojskowej, a nie o czasowej cerkwi, to budowę zakończono na pewno do sierpnia 1908 roku.

Analizując ten drugi okres dziejów prawosławia w Radomiu należy podkreślić szybki jego rozwój: zaczęło się od kilkudziesięciu osób na początku XIX wieku i doszło do kilku tysięcy na początku XX w. Według danych statystycznych z 1912 roku w Radomiu mieszkały na stałe 623 osoby prawosławne, a czasowo 1550; w powiecie radomskim na stałe 130 osób, a czasowo 235; zaś w całej guberni radomskiej – zamieszkiwało na stałe 1917 osób, a czasowo 4518⁷⁵. Zwieńczeniem obecności prawosławnych w Radomiu było wybudowanie własnej świątyni parafialnej oraz oddzielnej świątyni dla wojska. Trudny, a zarazem radosny okres formowania się struktur parafialnych osiągnął szczyt, który został zburzony – co można rzec, jest paradoksem – nadejściem tak upragnionej przez całe społeczeństwo Polski – Wolności.

- ¹ 1 czerwca 1889 roku w Opatowie, dla liczącej ok. 200 osób wyznania prawosławnego, ponownie reaktywowano parafię p.w. św. Mikołaja Cudotwórcy, która istniała do 1915 roku. Por; *Pamiętna Książka Radomskiej Guberni*, Radom 1890, II Oddział, s. 17-18.
- ² W. Fudalewski, *Miasto Opatów*, Warszawa 1895, s. 90.
- ³ Księga ofiar, założona dla tego celu znajduje się w bibliotece Muzeum Okręgowego w Radomiu. Na ostatniej stronie czytamy: „*Kniga, na zapisku dobrowolnych przyniesieniu na postrojkę w Radomskuju Greko-Rosyjskiju cerkow rznicy i Cerkownoj Utvary*”, sygn. 2512.
- ⁴ Tamże, oraz Por. Ks. J. Korzeniewski, *Kratkaja...*, nr 15, dz. cyt., s. 11.
- ⁵ APR, KGR, sygn. 77, s. 346.
- ⁶ APR, Rząd Gubernialny Radomski I (RGR I), sygn. 4336, s. 12.
- ⁷ Por. H. Kisiel, *Stosunki demograficzne*, [w:] *Radom. Dzieje miasta w XIX i XX w.*, pod red. S. Witkowskiego, Warszawa 1985, s. 37.
- ⁸ Por. A. Penkalla, *Cmentarz Prawosławny w Radomiu*, [w:] *Biuletyn Kwartalny Radomskiego Towarzystwa Naukowego*, tom XXXV, zeszyt 3-4, 2000.
- ⁹ RGR I, sygn. 4325, s. 1. Szerzej na ten temat; Karol Dębiński, *Dozory Kościelne rzymsko-katolickie w Królestwie Polskim*, Warszawa 1913.
- ¹⁰ RGR I, sygn. 4325, s. 10.
- ¹¹ Por. J. Luboński, *Monografia historyczna miasta Radomia*, dz. cyt., s. 157.
- ¹² *Pamiętna Książka Radomskiej Guberni*, 1898, ot. III, s. 3.
- ¹³ APR, RGR I, sygn. 6335, s. 50-51.; kolejne strony tego dokumentu: s. 53 Akt nadania gruntów, s. 64- Plan zabudowań parafialnych.
- ¹⁴ J. Luboński, *Monografia historyczna miasta Radomia*, dz. cyt., s. 157.
- ¹⁵ APR, KGR, sygn. 77, s. 347.
- ¹⁶ Dane opracowano na podstawie -APR, *USC parafii prawosławnej św. Mikołaja w Radomiu*, nr Zesp. 181.
- ¹⁷ J. Luboński, *Monografia historyczna miasta Radomia*, dz. cyt., s. 146.
- ¹⁸ APR, RGR I, sygn. 6335, s. 1.
- ¹⁹ Tamże, s. 98, 131.
- ²⁰ J. Luboński, *Monografia historyczna miasta Radomia*, dz. cyt., s. 157.
- ²¹ APR, RGR I, sygn. 6335, s. 286. cyt.[za] A. Penkalla, *Cmentarz Prawosławny w Radomiu*, dz. cyt., s. 28-29.
- ²² APR, RGR I, sygn. 6335, s. 401
- ²³ Tamże, s. 492.
- ²⁴ Tamże, s. 519.
- ²⁵ Tamże, s. 526.
- ²⁶ Tamże, s. 530.
- ²⁷ Tamże, s. 634.
- ²⁸ Tamże, s. 639.
- ²⁹ Tamże, s. 653.
- ³⁰ Tamże, s. 646.
- ³¹ APR, RGR I, sygn. 6336, nlb.
- ³² Tamże.
- ³³ Por. J. Luboński, *Monografia historyczna miasta Radomia*, dz. cyt., s. 157.
- ³⁴ APR, RGR I, sygn. 6336, nlb. W powyższych aktach znajduje się dokument z dnia 18/30 maja, w którym Abp. Joanniczusz pisze do Gubernatora Radomskiego, Konstantego Fenshave, o tym, że znalazł nowy, bardziej dostojny ikonostas do cerkwi w Radomiu, który to przesyła do niej wraz z planami i kosztorysem. Nie ma jednak potwierdzenia, czy takowy dotarł do Radomia. Mowa jest tylko o wyzłoceniu istniejącego ikonostasu.
- ³⁵ Tamże.
- ³⁶ Por. J. Luboński, *Monografia historyczna miasta Radomia*, dz. cyt., s. 158.
- ³⁷ Ołtarz świątyni wchodził niejako w głąb więzienia. Cele ze skazanymi znajdowały się w bezpośrednim jego sąsiedztwie, a nawet i nad nim.
- ³⁸ Por. *Istoriczeskoje opisanije prawosławnej sobornoj cerkwi w gorodzie Radomie*, [w:] *Pamiętna Książka Radomskiej Guberni*, Otdiel III, s. 68.
- ³⁹ APR, KGR, sygn. 77, s. 3-6.
- ⁴⁰ Tamże; s. 7-13.
- ⁴¹ Tamże; s. 22-30.
- ⁴² Tamże; s. 172-182.
- ⁴³ Por. *Istoriczeskoje opisanije prawosławnej sobornoj cerkwi w gorodzie Radomie*, dz. cyt., s. 69.
- ⁴⁴ Fut – stara, używana w Rosji i Anglii jednostka miary długości. 1 fut = 30,48 cm.
- Por. S.I. Ożegow, *Słownik Russkiego Jazyka*, Moskwa 1973, s. 789.
- ⁴⁵ APR, KGR, sygn. 77, s. 183-184b, 199-202.
- ⁴⁶ Tamże; s. 192-193.
- ⁴⁷ W 1879 roku plac został przekazany we władanie Parafii Prawosławnej w Radomiu. Por. APR, Hipoteka miejska miasta Radomia, nr zesp. 702, nr ks. 401.
- ⁴⁸ Por. APR, *Obzor Radomskiej Guberni za 1879 rok*.
- ⁴⁹ APR, KGR, sygn. 77, s. 300-319.
- ⁵⁰ Por. APR, *Istoriczeskoje opisanije prawosławnej sobornoj cerkwi w gorodzie Radomie*, [w:] *Pamiętna Książka Radomskiej Guberni*, 1903, Otdiel III, s. 67.
- ⁵¹ Por. APR, *Istoriczeskoje opisanije prawosławnej sobornoj cerkwi w gorodzie Radomie*, dz. cyt., s. 74.
- ⁵² Cyt. Za ; W. Caban, *Władimir Grigoriewicz Smorodinow – Moja służba w Warszawskim Okręgu Naukowym i zdarzenia ze szkolnego życia*, Kielce 2003, s. 180-184.
- ⁵³ Są zdania, że tylko poprawił. Por. W.M. Kowalik, *Kościół Garnizonowy-dawny sobór*, [w:] *Wczoraj i Dzisiaj Radomia*, Radom 2002, nr 3(15)/2002, s. 6.
- ⁵⁴ Por. APR, *Istoriczeskoje opisanije prawosławnej sobornoj cerkwi w gorodzie Radomie*, dz. cyt., s. 75.
- ⁵⁵ Por. APR, *Istoriczeskoje opisanije prawosławnej sobornoj cerkwi w gorodzie Radomie*, dz. cyt., s. 76. W późniejszym czasie w skład komitetu jeszcze weszli: Vice-Gubernator G. Gafferberg, Naczelnik Kolei D. Iwanow i od 1899 roku przewodniczącym był Gubernator E. Szczyrowski.
- ⁵⁶ Tamże; s. 77.
- ⁵⁷ APR, Rząd Gubernialny Radomski II, sygn. 2509, s. 4-6.
- ⁵⁸ Por. J. Dworecki, *Słownik Rosyjsko-Polski*, Moskwa 1964, s. 631. 1 pud = 16,38 kg.
- ⁵⁹ Tamże; s. 851, 1 funt = 409,5 g.
- ⁶⁰ Por. APR, *Istoriczeskoje opisanije prawosławnej sobornoj cerkwi w gorodzie Radomie*, dz. cyt., s. 79-81.
- ⁶¹ A. Muraszko znany był z wielu innych malarskich realizacji w Królestwie Polskim, m.in. w warszawskiej świątyni pw. św. Jana Klimaka (na Woli), fundowanej przez abpa Hieronima (Ekzemplarskiego).
- ⁶² Por. APR, *Istoriczeskoje opisanije prawosławnej sobornoj cerkwi w gorodzie Radomie*, dz. cyt., s. 82-83.
- ⁶³ Cyt. za: Ks. R. Kozłowski, *Parafie Prawosławne. Radom*, art. cyt., s. 8.
- ⁶⁴ Por. Ks. R. Kozłowski, *Parafie Prawosławne. Radom*, art. cyt., s. 8.
- ⁶⁵ Por. J. Luboński, *Monografia historyczna miasta Radomia*, dz. cyt., s. 159. Cyfra ta według niego nie obejmowała wojska, które miało swoją cerkiew pułkową w tzw. Czernych Koszarach przy zosie Warszawskiej.
- ⁶⁶ APR, *Obzory Radomskiej Guberni*, dane statystyczne, 1901. Powyższe dane nie uwzględniają wojska.
- ⁶⁷ APR, KGR, sygn. 1604, s. 1.
- ⁶⁸ 1 sążeń = 2,134 metra; 1 sążeń polski = 1,9 metra. Por. D. Hessen, R. Stypuła, *Wielki słownik polsko-rosyjski*, 1967, s. 953.
- ⁶⁹ Por. APR, KGR, sygn. 1604, s. 2-24. Na ten cel wojsko otrzymało 30000 rubli.
- ⁷⁰ Tamże; s. 25-27.
- ⁷¹ Por. tamże, s. 94-103.
- ⁷² Por. tamże, s. 109-110.
- ⁷³ Tamże; s. 114.
- ⁷⁴ Por. Ks. R. Kozłowski, *Parafie Prawosławne. Radom*, art. cyt., s. 8.
- ⁷⁵ APR, *Obzory Radomskiej Guberni*, 1912. Dane nie obejmują wojska.

Sytuacja parafii prawosławnej w Radomiu od wybuchu I wojny światowej do dnia dzisiejszego

I wojna światowa i okres międzywojenny

Wybuch I wojny światowej w sposób radykalny zmienił sytuację społeczno-polityczną w kraju. 19 lipca 1915 roku wojska rosyjskie opuściły Radom, a wraz z nimi ewakuowano w głąb Rosji pracowników zatrudnionych w instytucjach państwowych. Liczba parafian zmniejszyła się do około 200 osób¹. Przestały funkcjonować wszystkie radomskie świątynie prawosławne – gimnazjalna, pułkowa oraz sobór i już nigdy nie odprawiono w nich nabożeństw prawosławnych. Nie znane są dalsze losy dwóch pierwszych świątyń. Co się tyczy soboru wzniesionego na obecnym placu Konstytucji, to znane są następujące fakty.

20 lipca 1915 roku do Radomia wkroczyły wojska austriacko-węgierskie. Traktując sobór prawosławny jako zdobycz wojenną, ograbiły go ze wszystkiego, co stanowiło jakąś wartość (można przypuszczać, że podobny los spotkał cerkwie gimnazjalną i pułkową), a następnie – ogołocony – przekazały władzom miejskim².

W roku 1918 przejęło wojsko odradzającej się Polski od okupantów austriackich ogołoconą cerkiew prawosławną, ten symbol niewoli i kajdan, piętno hańby narodowej. Cerkiew ta dysharmonizująca ze

strukturą otoczenia, stała obszarpana i pusta w samym sercu miasta, jako rzecz niepotrzebna więcej, jako coś zbędnego, co budzi w duszy odrazę, co gnębi jaźń narodową każdego Polaka i urąga naszym uczuciom religijnym. Dążeniem całego miasta było znieść ten symbol schizmy i w dążeniu tym łączyło się całe społeczeństwo Radomia. Organizujące się wojsko polskie jednocząc się z tym dążeniem ogólnym rozpoczęło prace nad przystosowaniem przejętej cerkwi prawosławnej do kultu religijnego rzymskokatolickiego.

Pierwszym kapelanem wojska polskiego w Radomiu był ks. Jan Koziński, który swym staraniem doprowadził do poświęcenia b. cerkwi i wprowadził do niej nabożeństwa rzymskokatolickie dla wojska polskiego, rozmieszczonego na terenie garnizonu Radom.

Jakkolwiek wewnątrz zbudowano prowizoryczne ołtarze i odprawiano nabożeństwa rzymskokatolickie, to jednakże budynek tak wewnątrz, jak i zewnątrz nosił dalej symbole bizantyjsko-prawosławne i raził swym wyglądem dusze żołnierskie, wznoszące się skupieniu z kornymi modłami do Boga. Symbol zewnętrzny kopuła bizantyjska, otoczona czterema mniejszymi kopułami, sterczała dalej nad miastem jak groźne widmo znieawidzonej i potępionej przeszłości³.

Jakaż niechęć czy wręcz nienawiść w stosunku do prawosławnych ziele z tego dokumentu!

Początkowo, w 1918 roku, staraniem Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego planowano przerobienie soboru na Muzeum Ziemi Radomskiej. Znany architekt radomski Kazimierz

Projekt przebudowy soboru na Muzeum Ziemi Radomskiej autorstwa arch. K. Prokulskiego

Prokulski (absolwent akademii w Odessie) sporządził nawet projekt, jednak idea ta upadła⁴. Powołany w 1925 roku Komitet Przebudowy Kościoła Garnizonowego, tego samego roku przystąpił do przebudowy soboru.

Pod hasłem – Budować

Polskę, utwierdzać wiarę, którą polskość przechowywała przez lata niewoli, nadać świątyni typ i charakter kościoła swojskiego, polskiego, rzymsko-katolickiego – przystąpił Komitet do zrealizowania zadania poruczonego mu przez Korpus Oficerski Garnizonu.

Bez grosza gotówki, licząc jedynie na własne siły i pomoc miejscowego społeczeństwa, rozpoczął Komitet rozbiórkę wież cerkiewnych, by na miejsce krzyża schizmatycznego wznieść na nowej wieży godło Chrystusowe, symbol naszej wiary, wszechpotężny znak krzyża rzymsko-katolickiego.

Zaraz w pierwszych poczynaniach napotkał Komitet na poważne przeszkody ze strony miejscowych czynników, których dążenia były odmienne, niż zamierzenia Komitetu.

Komitet, pragnąc zrealizować swoje plany, przystąpił do pracy ze zdwojoną szybkością i energią tak, że już w dniu 14 czerwca 1925 roku ś.p. ks. infuat Piotr Górski, (...) poświęcił uroczyście krzyż, który następnie wzniesiono na odbudowaną wieżę kościelną.

Z okazji tej uroczystości spisano akt:

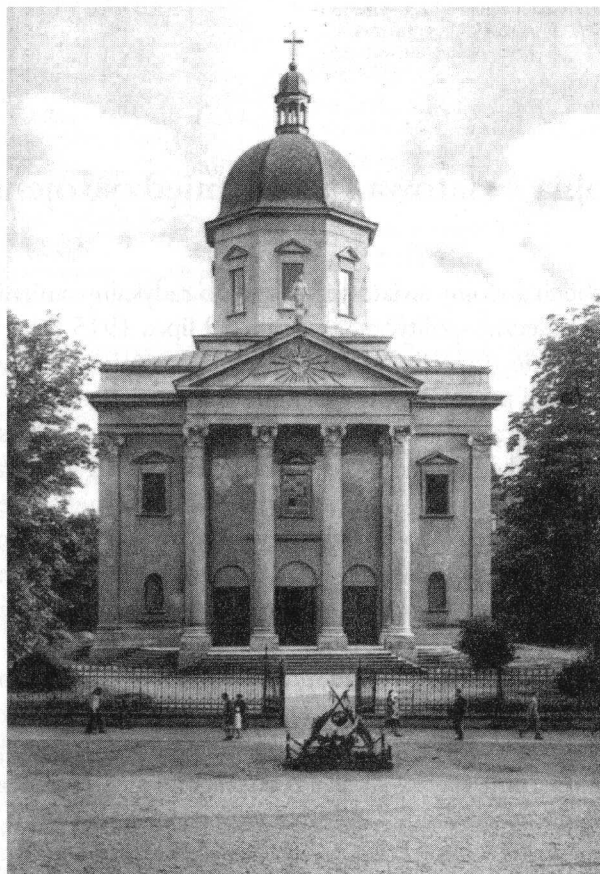
Akt poświęcenia i wzniesienia krzyża na wieżę kościoła Garnizonowego w Radomiu.

W mieście Radomiu województwa Kieleckiego Roku Pańskiego 1925 w dniu 14-go czerwca, za Pontyfikatu – Najwyższego Pasterza Piusa XI.

(...) poświęcił uroczyście Krzyż Chrystusowy na Świątynię Pańską Rzymsko-Katolicką – kościoła garnizonowego w Radomiu ks. infuat Piotr Górski

(...). W ten sposób wzniosłszy poświęcony krzyż przy dźwiękach hymnu narodowego „Boże coś Polskę” na wieżę kościoła unicestwiono ostatni ślad niewoli, zacierając jej znaki na zewnątrz i wewnątrz murów kościelnych – wyparto poza bramy miasta schizmę, a jej ostoję i symbol wroga – cerkiew prawosławną oddano na usługi Wojska Polskiego ku większej chwale Boga, Patronów Polski i Ojczyzny w ósmym roku zdobytej krwią jej synów Niepodległości⁵.

Przebudowę zakończono w 1930 roku, dokonano również uroczystej konsekracji. Autorem projektu przebudowy był ponownie architekt inż. Kazimierz Prokulski. Sobór prawosławny stał się kościołem garnizonowym i taki stan rzeczy pozostaje do dziś.

Sobór prawosławny po przebudowie na kościół garnizonowy. Reprodukacja pocztówki ze zbiorów A. Sosny

Wyżej cytowany tekst przytoczyliśmy, aby w obiektywny sposób przekazać nastroje społeczne i sytuację, w jakiej znaleźli się prawosławni w Radomiu i w całej Polsce po 1918 roku⁶.

Po I wojnie światowej parafia prawosławna w Radomiu jako instytucja prawna przestała istnieć. W ciągu całego okresu międzywojennego nie udało się niestety zorganizować normalnej parafii. Pozbawieni własnej świątyni, prawosławni zmuszeni byli *tułać się po cudzych kątach*, wynajmując pomieszczenia dla sporadycznego odprawiania nabożeństw, które sprawował zaproszony lub delegowany duchowny prawosławny z Warszawy czy z innego miasta (Kielc, Poczajowa). Najczęściej obsługiwał radomską społeczność prawosławną ks. protorej Aleksander Subbotin, członek Konsystorza Duchownego i proboszcz parafii p.w. św. Trójcy (na Podwalu) w Warszawie, który – jak napisał w swym raporcie do Konsystorza – zainicjował życie parafialne w 1923 roku, odprawiając nabożeństwo w jednej z klas Szkoły Ewangelickiej⁷.

Zachował się również spisany przed Stanisławem Burghardem, notariuszem przy Wydziale Hipotecznym Sądu Okręgowego w Radomiu, Statut Stowarzyszenia pod nazwą „Komitet odbudowy cerkwi w Radomiu”. Zgodnie z nim komitet był (...) *zrzeszeniem, mającym na celu odbudowę cerkwi w Radomiu jako niezbędnej dla zaspokojenia potrzeb religijnych obywateli miasta Radomia wyznania prawosławnego, w szczególności zaś: występowanie do władz państwowych Rzeczypospolitej Polskiej z memoriałami i petycjami o rekwizycji i urzędzeniu lokalu, odpowiedniego dla cerkwi; podejmowanie w tym celu kroków prawnych, opiekowanie się nad majątkiem cerkiewnym, znajdującym się obecnie w Radomiu, oraz cmentarzem prawosławnym w Radomiu, jako też nad powracającymi z Rosji emigrantami; zbieranie składek i ofiar na budowę cerkwi, jako też udzielenie pomocy materialnej emigrantom, powracającym do Rzeczypospolitej Polskiej. Również Komitet stoi na straży swych członków pod względem opieki nad pozostałymi wdowami, sierotami i powracającymi do Polski emigrantami wyznania prawosławnego, aby w razie choroby przychodzić im z pomocą*⁸.

Statut składa się z 19 artykułów. Omawia zasady działania stowarzyszenia, możliwe do zastosowania środki do osiągnię-

cia celów statutowych. Pod dokumentem widnieje data 18 lutego 1922 roku i spis ówczesnych członków z ich własnoręcznymi podpisami złożonymi przed notariuszem:

1. *Popow Mikołaj, urząd. Rad. Dyr. PKP zam. przy ul. Marjackiej L.34 w Radomiu.*
2. *Doktór Michajłow Bazyli, zam. przy ul. Lubelskiej L.25 w Radomiu.*
3. *Chitrin Jerzy, geometra Okręgowego Urzędu w Radomiu, zam. przy ul. Piaski L.8 w Radomiu.*
4. *Denisienko Natalia, żona pracownika warsztatów sygnałowych Rad. Dyr. P.K.P., zam. przy ul. Skaryszewskiej L.25.*
5. *Gładyburda Ignacy, urząd. Rad. Dyr. P.K.P., zam. przy ul. Lubelskiej L.22 w Radomiu*⁹.

Nie znany jest dalszy los tego stowarzyszenia. Należy przypuszczać, że władze nie zgodziły się na jego zarejestrowanie lub zostało rozwiązane w następnych latach w związku z powołaniem Dozoru Cerkiewnego w Radomiu. Najbardziej prawdopodobną wydaje się jednak pierwsza hipoteza.

W kwietniu 1926 roku Metropolita warszawski i całej Polski Dionizy (Waledyński) zatwierdził wybrany na zebraniu parafian tzw. „Dozór Cerkiewny w Radomiu” (*Cerkowno-Prychodskoje Popieczytelstwo*) w składzie:

- przewodniczący Antoni Włastielica
- wiceprzewodniczący P. Kryżycki
- kasjer E. Skowroński
- sekretarz I. Zinowjew
- członkowie: ks. prot. Bazyli Teodorowicz, F. Boczarow, A.Ł. Fominowie, Kacutin, A. Ignatowicz¹⁰.

Starostwo Powiatowe w Radomiu prawie natychmiast odmówiło jego legalizacji, zezwalając jedynie na działanie wewnętrzne, tj. prywatne. W swym piśmie do metropolity Dionizego z dnia 23.05.1928 roku, Departament Wyznań M.W.R. i O.P. stwierdza, że nie uznaje i nie zatwierdza Rady Cerkiewnej Parafialnego Komitetu Opiekuńczego, czyli Dozoru Cerkiewnego, powołanego decyzją Metropolity, gdyż w tym mieście nie było (???) i nie ma ustalonej etatowej parafii, ani też czynnej cerkwi prawosławnej¹¹. Mimo tak postawionych spraw rada rozpoczęła swą działalność, polegającą na sprawowaniu dozoru i opieki nad pozostałym majątkiem cerkiewnym oraz organizacji życia parafialnego.

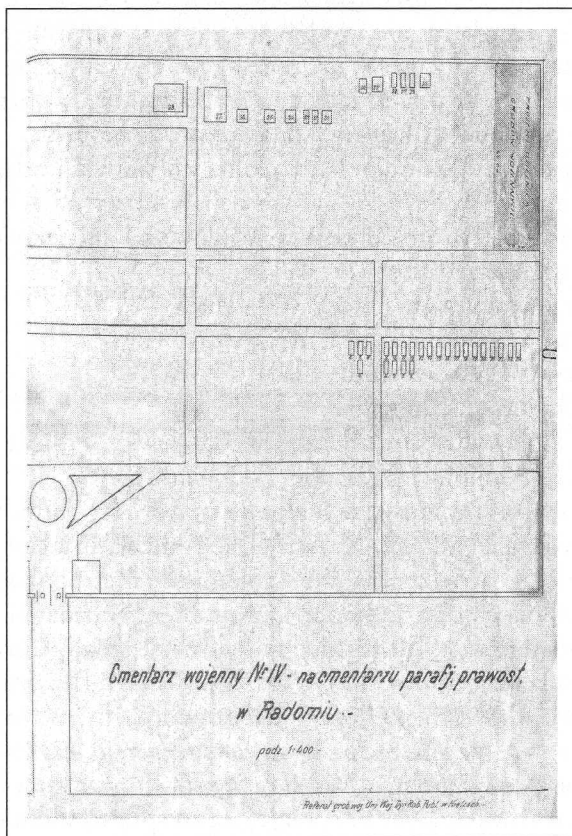
W 1934 roku radomska parafia została przyłączona – jako filialna – do parafii prawosławnej w Kielcach, w której obowiązki proboszcza pełnił wówczas ks. hieromnich Atanazy Martos. Wybrano nową radę parafialną, którą zatwierdził rezolucją z dnia 20 marca 1934 roku J.E. biskup lubelski Sawa. W jej skład weszły następujące osoby:

- przewodniczący: Piotr Kraszkiewicz
- sekretarz: Adrian Gorbaczyk
- członkowie: Paweł Bilecki, Borys Nazimow, Trofim B., Maria S., Maria Bogutina¹².

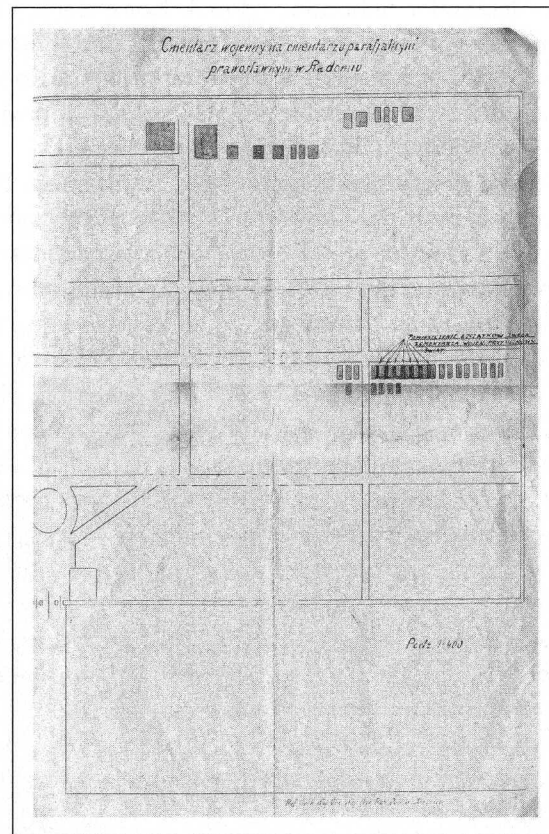
Na początku 1934 roku Urząd Wojewódzki w Kielcach (Radom znajdował się wówczas w województwie kieleckim) zwrócił się do Prawosławnego Konsystorza Warszawsko-Chełm-

skiego z prośbą o zezwolenie na wydzielenie kwatery na cmentarzu prawosławnym w Radomiu dla przeniesienia prochów żołnierzy poległych w I wojnie światowej.

Potrzebny był plac o powierzchni 350 metrów kwadratowych. Przeniesione miały być na niego prochy żołnierzy rosyjskich, austriackich i niemieckich (21 grobów) z placów prywatnych, zajętych przez austriackie władze okupacyjne (pod cmentarze wojenne w Radomiu, Adamowie, Grabowie i Kowalance). Koszty robót i konserwacji ponosić miał skarb państwa¹³. Konsystorz przychylił się do powyższej prośby pod warunkiem uzyskania zgody Rady Parafialnej i wypłaceniu parafii odszkodowania (rekompensaty) z przeznaczeniem na rozbudowę kapliczki na cmentarzu.

Planowana w 1943 roku lokalizacja kwatery żołnierzy poległych w I wojnie światowej. Ze zbiorów Archiwum parafii prawosławnej w Kielcach

Pomieszczenie szczątków żołnierzy ze zlikwidowanego cmentarza wojennego przy ulicy Nowy świat w Radomiu na cmentarzu prawosławnym

Ks. hieromnich Atanazy w imieniu radomskiej parafii w piśmie z 22.08.1934 roku wyraża zgodę na wydzielenie kwatery, pod warunkiem że Urząd Wojewódzki, zgodnie z uchwałą Rady Parafialnej, wypłaci 1500 złotych, tytułem zapomogi na rozbudowę kaplicy na cmentarzu, w której w przyszłości odprawiane byłyby nabożeństwa, odbywające się obecnie pod gołym niebem z powodu braku innego pomieszczenia¹⁴. Kwaterę utworzono, prochy żołnierzy przeniesiono, jednak parafia nigdy nie doznała się rekompensaty.

W roku 1935 funkcję p.o. proboszcza Parafii Prawosławnej w Kielcach, a zarazem i w Radomiu obejmuje ks. archimandryta Ignacy Ozierow. 18 lutego tegoż roku Konsystorz Warszawsko-Chłmski prosi ks. archimandrytę o sprawozdanie ze sprawy planowanej budowy cerkwi w Radomiu¹⁵. Sprawozdanie zostaje sporządzone na podstawie relacji zawartej w liście sekretarza rady parafialnej w Radomiu Adriana Gorbaczyka do ojca Ignacego. Z uwagi na dużą ilość interesujących nas informacji pozwolę sobie na przytoczenie obszernych jego fragmentów.

Pan Gorbaczyk pisze, że: *...parafia oczekuje jego – ks. archimandryty Ignacego – 16 marca na nabożeństwie. Mam nadzieję, że służby wojskowe udzielą pomieszczenia do nabożeństwa, ale nie wiem, gdyż pomieszczenia byłej cerkwi wojskowej zajmowane są obecnie przez organizację Wojskowej Komendy Uzupełnień, przedpoborowego przygotowania i wychowania fizycznego, a z nimi nielato walczyć (...).*

Jest również i drugi aspekt – czy wojsko nie zechce przeprowadzić polonizacji nabożeństwa, gdyż wśród żołnierzy już są rozdane modlitewniki w języku polskim. Parafianie nasi są różni, jednak w sprawach cerkiewnych są bardzo konserwatywni. Jesteśmy dalecy zarówno od ukrainizacji, jak i polonizacji.

Sprawa budowy cerkwi, czy też obszernej kaplicy na 100 osób na razie nie wyszła ze stadium planowania, główny problem to finanse. Na budowę potrzeba około 3000 złotych, a parafia posiada 300 złotych. Drugi aspekt to miejsce budowy. To, na którym można by było zbudować cerkiew (ziemia wokół cmentarza), leży daleko za miastem, a parafianie chcieliby połączyć życie duchowne z kulturalnym (dom rosyjski), dlatego lepiej by było ją zbudować gdzieś

w mieście (...). Sprzedać ziemię za miastem jest trudno, ze względu na brak aktu własności. Wydzierzawić na długi okres i przekazać pod budownictwo powyższe ziemie można by było, lecz uzyskane z tego tytułu fundusze nie wystarczą na zakup odpowiedniego placu w mieście. Osobiście uważam, że myśli o budowie cerkwi nie należy porzucać, lecz pośpiech również nie jest wskazany. Być może uda się odzyskać cokolwiek z tego, co zostało zabrane po wojnie, a przynajmniej pozyskać plac pod budowę. Oprócz tego jest jeszcze i inny aspekt sprawy, tzw. wewnętrzny.

Trudności zewnętrzne nas nie przerażają, lecz słabość wewnętrzna członków naszej społeczności jest zjawiskiem, z którym walczyć nie jest łatwo. Duży udział ma w tym presja materialna, ludzie są zastraszeni. Część przyczyny tej słabości leży w małżeństwach mieszanych oraz w tym, że nie ma tu prawie ludzi osiadłych na stałe, związanych z Radomiem. (...) Mówiąc krótko, budowa nabrzmiała, lecz nie dojrzała do stadium urzeczywistnienia. Fundusze na budowę są zbierane już od lata ubiegłego roku¹⁶.

W lipcu 1935 roku zostaje wybrany nowy komitet parafialny, zatwierdzony przez J.E. biskupa lubelskiego Sawę rezolucją z 22 sierpnia, w składzie:

- przewodniczący: Trofim Bogdanowicz
- sekretarz: Adrian Gorbaczyk
- skarbnik: Marja Bohutina¹⁷.

23 października tego samego roku Urząd Wojewódzki w Kielcach zawiadamia proboszcza kieleckiego, ks. archimandrytę Ignacego, iż w związku z likwidacją cmentarza wojennego w Radomiu przy ul. Nowy Świat, szczątki żołnierzy zostaną przeniesione na cmentarz prawosławny i pomieszczone pomiędzy już istniejącymi tam grobami z I wojny światowej. Prace rozpoczęto 4 listopada 1935 roku¹⁸.

Na początku 1936 roku radomska społeczność prawosławna przeżywa kryzys. Przyczyną tego kryzysu – jak pisze 27 marca 1936 roku w liście do proboszcza kieleckiego ówczesny przewodniczący komitetu parafialnego T. Bogdanowicz – była zła organizacja i brak jasnego podziału kompetencji i obowiązków¹⁹ poszczególnych jego członków oraz związane z tym naleciałości z lat poprzednich. W konsekwencji ks. archimandryta Ignacy postanawia przeprowadzić wybory nowego komitetu. Oka-

zuje się to jednak niemożliwe, o czym powiadamia władze duchowne w raporcie z dnia 8 kwietnia, w którym czytamy:

Mam zaszczyt zawiadomić Konsystorza Duchownego, iż obserwując w przeciągu roku działalność Radomskiego Komitetu Cerkiewnego, przekonałem się, że: 1) nie przejawia on żadnego zaangażowania, a niektórzy członkowie nawet przeszkadzają wszelkim inicjatywom; 2) nietaktowne zachowania niektórych członków komitetu wywołują wielką niechęć pozostałych parafian; 3) wyraźnym przykładem bezczynności poprzednich komitetów służy fakt, iż w przeciągu ostatnich 15 lat nie zrobiono nic, aby pozyskać własne pomieszczenie dla odprawiania nabożeństw (a taka możliwość była?), lub urządzić chociażby cerkiew domową, a także nie zakupiono żadnych przedmiotów wyposażenia cerkiewnego.

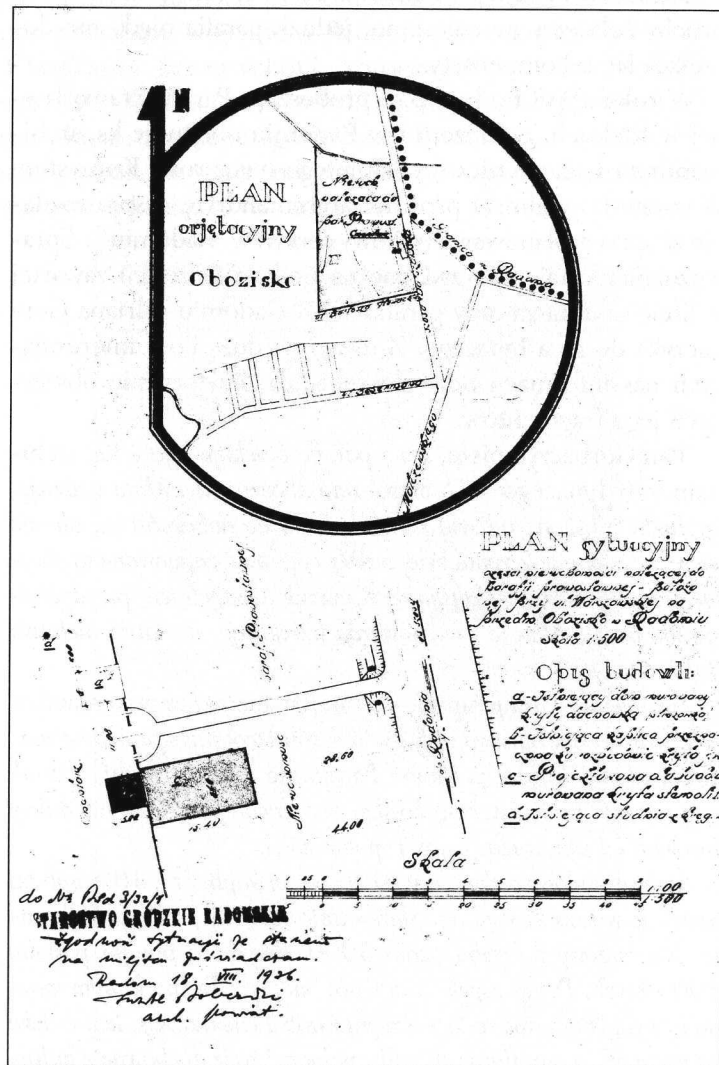
Niezadowolone bezczynnością komitetu cerkiewnego i nietakt niektórych jego członków zostało wyrażone w tym, że z 22-óch kandydatów do nowego komitetu, 19-tu zrezygnowało z kandydowania(...). Z rozmów przeprowadzonych z osobami cieszącymi się największym autorytetem w radomskiej społeczności prawosławnej doszedłem do wniosku, że jedynym wyjściem z danej sytuacji jest na podstawie §15 przepisów o Dozorach-Komitetach Parafialnych powierzenie obowiązków komitetu jednej osobie (...).

Za odpowiedniego kandydata na to stanowisko uważam Adria Grigoriewicza Gorbaczyka, jedyne go pożytecznego pracownika spośród członków obecnego komitetu. Przymiarkuję, że jego nominacja będzie przyjęta przez wszystkich z dużym zadowoleniem ...²⁰

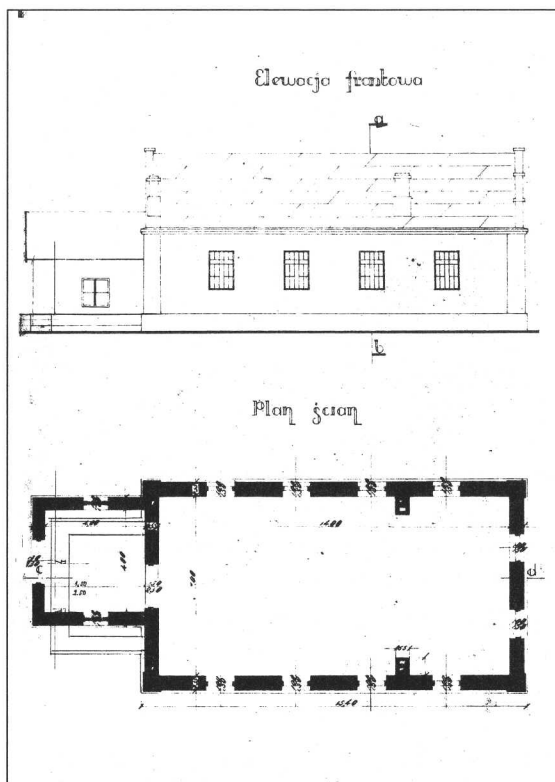
J.E. Metropolita Dionizy przychyliła się do stanowiska ks. Archimandryty i rezolucją z dnia 22 kwietnia 1936 roku zatwierdza kandydaturę pana Gorbaczyka na „popieczytela” – kuratora radomskiej prawosławnej społeczności²¹.

Pan Gorbaczyk bardzo poważnie podszedł do swych nowych obowiązków. 31 maja ks. Ignacy przesyła do kancelarii Metropolity Prawosławnego, przygotowany przez kuratora parafii radomskiej, wstępny projekt rozbudowy kaplicy na cmentarzu prawosławnym w Radomiu. Przewidywany koszt rozbudowy miał wynieść ok. 5000 złotych²². Rezolucją z 4 czerwca 1936 roku J.E. Metropolita Dionizy zatwierdził projekt i udzielił swego błogosławieństwa na powyższe przedsięwzięcie².

2 sierpnia 1936 roku inżynier technolog, K.Rymwid Mickiewicz sporządził projekt techniczny rozbudowy kaplicy cmentarnej, który następnie przedłożono do zatwierdzenia Starostwu Grodzkiemu w Radomiu²⁴. Z zachowanych dokumentów wynika, że przynajmniej do końca roku parafia pozwolenia na budowę nie otrzymała.

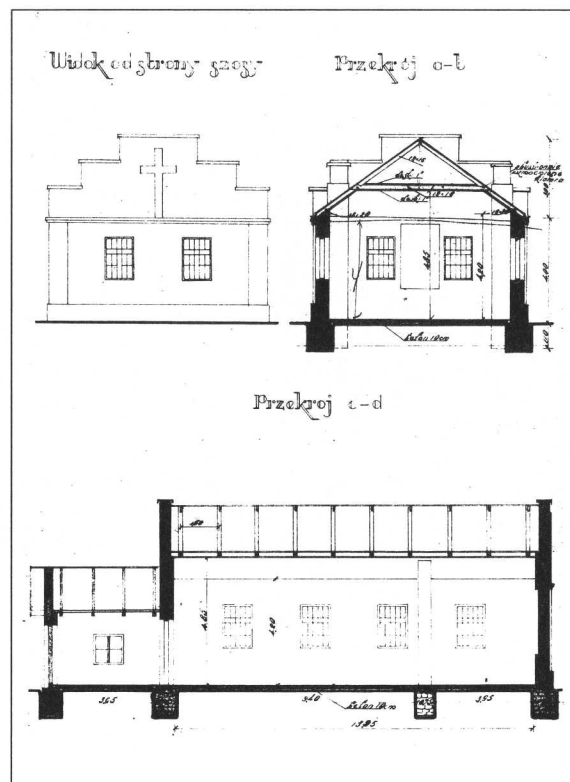

Szkic sytuacyjny do planu rozbudowy kaplicy cmentarnej według projektu K. Rymwida Mickiewicza

Plany rozbudowy kaplicy cmentarnej według projektu K. Rymwida Mickiewicza

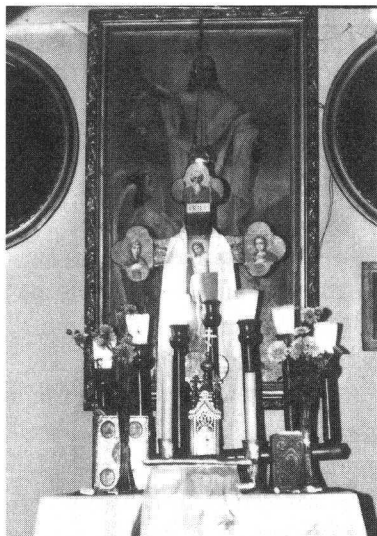
Kolejne lata nie przynoszą znaczących zmian w życiu parafii. Zbierane są środki na budowę świątyni. Rozpoczęto eksploatację wyrobiska za cmentarzem, skąd wydobywano żwir, a uzyskane środki (w 1937 roku – 120 złotych) przeznaczano na bieżące utrzymanie. W znaczący sposób sytuację materialną parafii poprawił fakt wydzierżawienia ziemi uprawnej, z czego otrzymano dochód w wysokości 474 złotych rocznie²⁵. W 1938 roku przeprowadzono remont ogrodzenia cmentarnego i bramy głównej²⁶. Parafia liczyła wówczas 262 osoby²⁷. Nie udało się jednak zbudować nowej świątyni, ani też powiększyć kaplicy cmentarnej. Jednak – jak wspomina długoletni starosta cerkiewny pan Włodzimierz Minajew – tuż przed wybuchem II wojny światowej parafia na ten cel zgromadziła sumę 5500 złotych. Przedsiębiorca żydowski zaproponował nawet wybudowanie cerkwi z modrzewia za sumę 5700 złotych.

Budowa nie doszła jednak do skutku. Wybuch II wojny światowej pogrzebał wszystkie plany. W obawie przed zbliżającym się frontem pan Gorbaczyk zamienił wszystkie parafialne oszczędności na złoto, i szukając schronienia udał się na wschód. Tam trafił w ręce sowieckie i wszelki ślad po nim i złocie zaginął.

Podsumowując okres międzywojenny należy podkreślić wielką determinację społeczności prawosławnej w Radomiu. Pozbawieni własnej świątyni i kapłana, dyskryminowani przez władze i społeczeństwo przetrwali w wierze swych przodków. Zorganizowali życie parafialne. Z perspektywy czasu można stwierdzić, że największym problemem parafii był jednak brak własnego kapłana, który by na miejscu kierował życiem tej dość znaczącej społeczności.

II wojna światowa i okres powojenny

Ołtarz w czasowej cerkwi przy ulicy Reja

W czasach okupacji niemieckiej osiadł w Radomiu prawosławny duszpasterz **ks. protojerej Izaakiusz Doroszenko**, który już w sposób stały, regularnie sprawował swe funkcje kapłańskie, grupując wokół siebie wszystkich parafian. W sposób nieformalny restrytuowała się Parafia Prawosławna w Radomiu.

Od 1940 roku zaczęły się regularne nabożeństwa. Ks. Izaakiusz wystarał się o urządzenie cerkwi, którą ulokowano w wydzierżawio-

Ksiądz Izaakiusz Doroszenko i Luba Minajew po nabożeństwie przed kaplicą cmentarną

nych pomieszczeniach w kamienicy przy ul. Reja, należącej do parafii ewangelicko-augsburskiej. Było wówczas dużo ludzi. W chórze śpiewało ponad trzydzieści osób. Do liturgii przysługiwało nieraz sześciu ministrantów. Stopniowo zaczęto wyposażać cerkiew domową. Po wyzwoleniu zaczęto odzyskiwać ikony z byłych świątyń prawosławnych. Większość z nich znajdowało się w piwnicach klasztoru o. Bernardynów i byłego soboru²⁸.

Zakończenie II wojny światowej przyniosło nowe zmiany. Parafia radomska funkcjonowała względnie normalnie, korzystając w dalszym ciągu z kaplicy domowej przy ul. Reja 6. Na początku czerwca 1946 roku zmarł czcigodny ks. protojerej I. Doroszenko. Nowym proboszczem radomskim został zasłużony i szanowany duszpasterz – **ks. protojerej Teodor Kuczyński**²⁹. Pod jego kierownictwem parafianie wszczęli starania o zwrot chociażby jednego obiektu cerkiewnego z dwóch, które po opuszczeniu miasta przez garnizon pozostały nieczynne: b. cerkiew soborowa przy Placu Konstytucji 3 Maja i druga – na rogu ulic Koszarowej i Malczewskiego³⁰.

12 lipca 1949 roku ks. Kuczyński pisze podanie do Rejonowej Komisji Uzupelnień.

Z zakończeniem I wojny światowej w 1918 roku parafia prawosławna posiadała budynek cerkiewny znajdujący się na placu 3 Maja, oraz garnizonowo-wojskowy znajdujący się przy ul. Malczewskiego róg Koszarowej.

W 1918 roku cerkiew na Pl. 3 Maja została zrewindykowana przez władze rzymskokatolickie na potrzeby garnizonu Wojsk Polskich i ludności, zaś cerkiew garnizonowa przy ul. Malczewskiego róg Koszarowej została zniszczona wojną i pozostały tylko ściany murowane z dziurawym dachem i bez podłogi.

Nabożeństwa odbywały się w ciągłej tułaczce i różnych prywatnych domach. Ostatnio

Ksiądz Teodor Kuczyński z żoną Lubą i synem Lonkiem 1953 r.

korzystamy z dobrodziejstwa Parafii Ewangelickiej i ks. Missola, który odstąpił dwa pokoje na ten cel. Obecnie ks. Missol został przeniesiony na Pomorze, a z jego wyjazdem tracimy ostatni punkt oparcia.

Z powodu wyżej wymienionego zwracamy się do Ob. Komendanta z uprzejmą prośbą o przydzielenie nam jednego ze wspomnianych cerkiewnych budynków, który jest niezbędny do wykonywania potrzeb religijnych.

Nadmieniamy, iż parafia prawosławna w Radomiu istnieje od XVIII wieku, zaś cerkiew na Pl. 3 Maja została wzniesiona kosztem parafian przy pomocy Św. Synodu w 1902 roku³¹.

Po stwierdzeniu, iż parafia posiada dokumenty potwierdzające wybudowanie soboru ze środków parafialnych i Św. Synodu, u proboszcza zjawia się urzędnik służb bezpieczeństwa. O tym zdarzeniu dowiadujemy się z poufnego raportu ks. Kuczyńskiego do Duchownego Konsystorza, w którym czytamy:

W dniu dzisiejszym, zwrócił się do mnie urzędnik U.B. i zażądał przekazania danych o kościele garnizonowym, byłej cerkwi prawosławnej. Na moje skierowanie go do Konsystorza nie zgodził się, poczym zmuszony byłem wydać z wykazu kleru za rok 1941 – oświadczenie, w którym stwierdza się, iż cerkiew – sobór zbudowany

Ksiądz Kuczyński obok po lewej Luba Minajew, po prawej Luba Kuczyńska u góry od lewej: Piotr Naumik, Raisa Dmitruk i Włodzimierz Minajew

Ksiądz Kuczyński w otoczeniu parafian. Pierwszy i drugi rząd kolejno od lewej: Lonek Kuczyński, Raisa Dmitruk, Tereska Filipowicz (Śleżyńska) Luba Minajew, Marianna Lumbortowska, ks. Kuczyński, Arkadiusz Święcki, Luba Kuczyńska, Ania Filipowicz. U góry kolejno: Wiktor Filipowicz, Włodzimierz Minajew, Piotr Naumik, Ewa Domagała (z. d. Filipowicz), pan Hamera, pani Hamerowa, Wiktor Filipowicz, Anastazja Filipowicz, Zofia Filipowicz

na koszt parafian prawosławnych parafii radomskiej z pomocą Synodu w 1902 roku(...) ³².

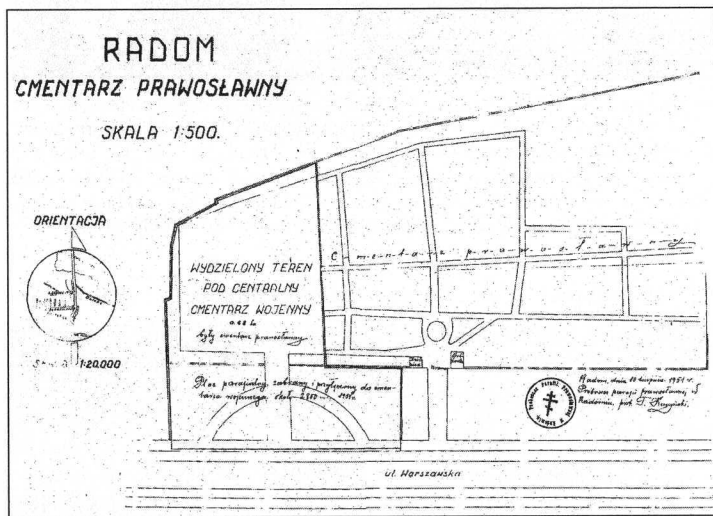
Sprawa odzyskania świątyni nabrała biegu urzędowego, jednak na jej zakończenie przyjdzie parafii poczekać. W 1950 roku pojawia się nowy problem.

Urząd Miejski w Radomiu powiadamia parafię, że zamierza zlikwidować część nagrobków na cmentarzu prawosławnym i na tym placu utworzy kwaterę żołnierzy radzieckich. O zaistniałej sytuacji proboszcz powiadamia Konsystorz w raporcie z dnia 5 grudnia 1950 roku:

Powierzona mi parafia ponad sto lat posiada swój własny cmentarz. Cmentarz ogrodzony dookoła parkanem murowanym z żelazną bramą. Cmentarz zalesiony w rozmaite szlachetne i zwykle drzewa i kwiaty, posiada dużo kosztownych i pięknych pomników, napisy na których świadczą o ich ponadwiekowym istnieniu. Podczas ostatniej wojny władze wojskowe na samym głównym ośrodku cmentarza pochowały około czterystu poległych żołnierzy radzieckich.

W roku 1947 Magistrat Miejski zajął nowy, obszerny plac cmentarza, na którym w kwietniu 1948 roku pochowano około 700 ekshumowanych poległych żołnierzy. Pogrzeby żołnierzy na cmentarzu prawosławnym każdorazowo odbywały się bez wiedzy parafii. Na początku bieżącego roku byłem wezwany przez prezydenta miasta do magistratu i pokazano mi już gotowe plany przebudowy cmentarza na wojskowy. Jednocześnie ogłoszono mi, że na tej części cmentarza zostaną usunięte wszystkie cieńsze drzewa i krzaki bzu oraz zniszczone wszystkie pomniki i ekshumowane zwłoki niedawno pochowanych niewojskowych³³.

Mimo licznych protestów władze miejskie zrealizowały wbrew woli parafii swoje plany. Usunięto z zajętego terenu

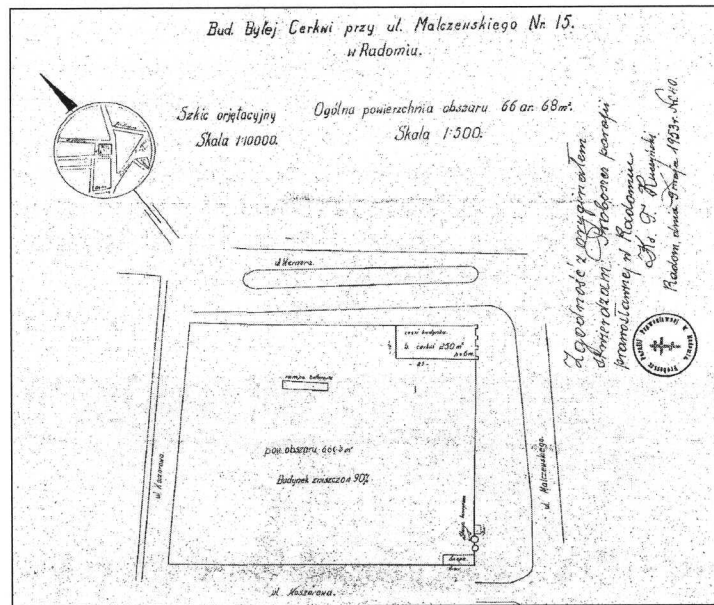
Terenu zabranego parafii prawosławnej pod urządzenie cmentarza żołnierzy radzieckich poległych w czasie II wojny światowej

10 grobów z prochami zmarłych i pochowanych od 1941 r. i późniejszych, sprofanowano, rozbito i porzuczono na pozostałej części cmentarza około 100 pomników. Na potrzeby cmentarza wojskowego zabrano parafii w sumie 7800 metrów kwadratowych powierzchni, z czego:

- 5000 m² z powierzchni cmentarza parafialnego
- 2800 m² z placu między cmentarzem a ulicą Warszawską³⁴.

Do dnia dzisiejszego sprawa zajętej części cmentarza nie została uregulowana.

W październiku 1952 r. Główne Kwatermistrzostwo Ministerstwa Obrony Narodowej przekazało w posiadanie parafii prawosławnej w Radomiu cerkiew garnizonową. Okazało się jednak, że tylko samą cerkiew, bez placu, na którym ona się znajdowała. Po osobistej interwencji J.E. metropolity warszawskiego Makarego, 7 stycznia 1953 roku oficjalnie przekazano całą nieruchomość na rzecz parafii radomskiej. Przekazano wówczas parafii plac o powierzchni 6668 metrów kwadratowych, budynek byłej cerkwi zniszczony w 90% oraz ogrodzenie murowane zniszczone w 90%³⁵.

Plan sytuacyjny cerkwi garnizonowej (pułkowej) u zbiegu ulic Malczewskiego i Wernera przekazanej parafii prawosławnej w 1953 roku

Postanowieniem Sądu Powiatowego z dnia 27 lutego 1953 roku parafia uzyskuje tytuł własności na cmentarz oraz ziemię parafialną o powierzchni 8 hektarów 319 metrów kwadratowych³⁶.

W związku z tym, że władze państwowe spełniły minimalne roszczenia parafii, mówiące o oddaniu jednego z dwóch obiektów sakralnych, odstąpiono od starań o odzyskanie dawnego soboru prawosławnego. 15 marca 1953 roku wybrano komitet budowlany w następującym składzie:

Procesja w okresie wielkanocnym na cmentarzu

1. Konstanty Jefimowicz Kniaziew (inżynier budowlany),
2. Anatol Dmitriewicz Mieczkowski (inżynier budowlany),
3. Tatiana Ignatiewna Wasilewska (żona inżyniera),
4. Ignacy Ignatiewicz Żucidło (mechanik),
5. Mikołaj Aleksiejewicz Nikonow (technik budowlany),
6. Mikołaj Fomicz Soroczyński (naczelnik stacji),
7. Ks. Teodor Zachariewicz Kuczyński (przewodniczący),
8. Józef Aleksandrowicz Sznajder
(członek parafialnej komisji rewizyjnej).

Wesele Piotra Naumika i Heleny Bilicz. Na zdjęciu rozpoznano – siedzą od lewej: Luba Minajew, ks. Kuczyński, Helena Bilicz i Piotr Naumik, Luba Kuczyńska. Stoją od lewej (nie licząc mężczyzn w ostatnim rzędzie): drugi – Sergiusz Naumik, czwarta – Raisa Dmitruk, piąta – Tekla Bilicz, siódma Eudokia Naumik (za panem młodym), dziewiąty – Mikołaj Bilicz (bokiem)

18 marca 1953 roku ówczesny proboszcz ks. Teodor Kuczyński zwrócił się do Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej, Referat do Spraw Wyznań w Kielcach o wydanie pozwolenia na budowę (odbudowę) cerkwi na placu przy ul. Malczewskiego 15 oraz wyrażenie zgody na udzielenie kredytu w wysokości 200000 złotych, obiecanego przez Prezydium M.R.N. w Radomiu Ref. do Spraw Wyznań (pismo z dnia 26 IX 1952 r., Nr Wz. 146/52)³⁷.

Wydział budownictwa w Kielcach odmówił jednak wydania pozwolenia, gdyż lokalizacja cerkwi była *sprzeczna z planem zagospodarowania przestrzennego miasta*³⁸. W uzasadnieniu tej decyzji napisano, iż *teren ten wchodzi w skład całości kompozycji związanej z placem Jagiellońskim i pomnikiem Wdzięczności dla Armii Radzieckiej, mogącym być ośrodkiem ideowym miasta (I etap realizacji). W związku z tym nie jest właściwe usytuowanie w tym miejscu cerkwi będącej siłą rzeczy określonym akcentem plastycznym, umieszczonym w przypadkowy sposób w stosunku do osi głównego założenia. Nowy teren pod powyższą inwestycję należy typować w porozumieniu z Wydz. Budownictwa Prez. M.R.N. w Radomiu w rejonie Oświęcimia*³⁹.

Mimo licznych protestów i odwołań od decyzji, nie udało się jej zmienić. Parafia ponownie znalazła się w punkcie wyjścia. Posiadała plac i zrujnowaną cerkiew, jednak nie można jej było odbudować.

W 1954 roku proboszczem radomskiej parafii został **ks. Bazyli Laszenko**. Za jego kadencji Prezydium W.R.N. w Kielcach nakazało, w dokumencie z dnia 12 sierpnia, rozebrać w ciągu dwóch tygodni zrujnowaną cerkiew, która *oszpeca ulicę i zagraża bezpieczeństwu*⁴⁰. Ks. Laszenko odmówił wykonania polecenia władz w związku z trudną sytuacją finansową parafii. Ostatecznie rozbiórki dokonały władze miejskie. Radomski proboszcz wysunął jednocześnie propozycję, że w związku z tym, iż parafia nie może korzystać z przekazanego placu we wcześniej określony sposób, zasadne by było, aby miasto go przejęło. W zamian natomiast parafia miała otrzymać dom w centrum miasta, gdzie mogłaby urządzić cerkiew domową i mieszkanie dla proboszcza⁴¹. Projekt znajduje uznanie zarówno u zwierzchnich władz kościelnych, jak i władz miejskich i wojewódzkich.

Na początku 1955 roku następuje oficjalne przekazanie placu przy ul. Malczewskiego 15 przez parafię prawosławną w Radomiu na rzecz Prezydium M.R.N. w Radomiu. Zgodnie z umową, radomska parafia miała otrzymać *inny obiekt nadający się do odprawiania nabożeństw*. Na realizację umowy prawosławni z Radomia czekają do dnia dzisiejszego.

Proboszczem w tym czasie był już **ks. protojerej Dymitr Doroszkiewicz** (1955 r.), którego wkrótce zmienił, tymczasowo pełniący te obowiązki, **ks. protojerej Eugeniusz Mironowicz**. W listopadzie 1956 roku proboszczem radomskiej parafii został nowo wyświęcony **ks. Konstanty Gromadzki**⁴². Spotkał się on z życzliwym przyjęciem przez parafian i władze państwowe. Wkrótce otrzymał przydział mieszkania w Radomiu. Z wielkim entuzjazmem i zapałem przystąpił do pełnienia swych duszpasterskich obowiązków. Za jego kadencji – jak wspominają parafianie – parafia przeżyła ponowne odrodzenie i wielką konsolidację.

Ks. Gromadzki wznowił starania o odzyskanie majątku cerkiewnego lub uzyskanie za niego rekompensaty. Interesujący

Procesję na cmentarzu parafialnym w niedzielę Antypaschy (tydzień po Wielkanocy) prowadzi ks. Eugeniusz Mironowicz, krzyż procesyjny niesie Sergiusz Naumik, a ikonę pan Bierieziakow

jest temat plebanii soborowej, która znajdowała się na placu Konstytucji, z tyłu kościoła garnizonowego (byłego soboru prawosławnego).

Budynek posiadał dwie kondygnacje. Na parterze znajdowało się sześć, a na piętrze (poddaszu) cztery pomieszczenia. Kiedy ks. Konstanty wraz z parafią rozpoczął starania o jego odzyskanie, okazało się, że od czasów zakończenia I wojny światowej był kilkakrotnie sprzedawany. Pierwszym sprzedawcą domu był prawdopodobnie stróż cerkiewny, który mieszkał w nim

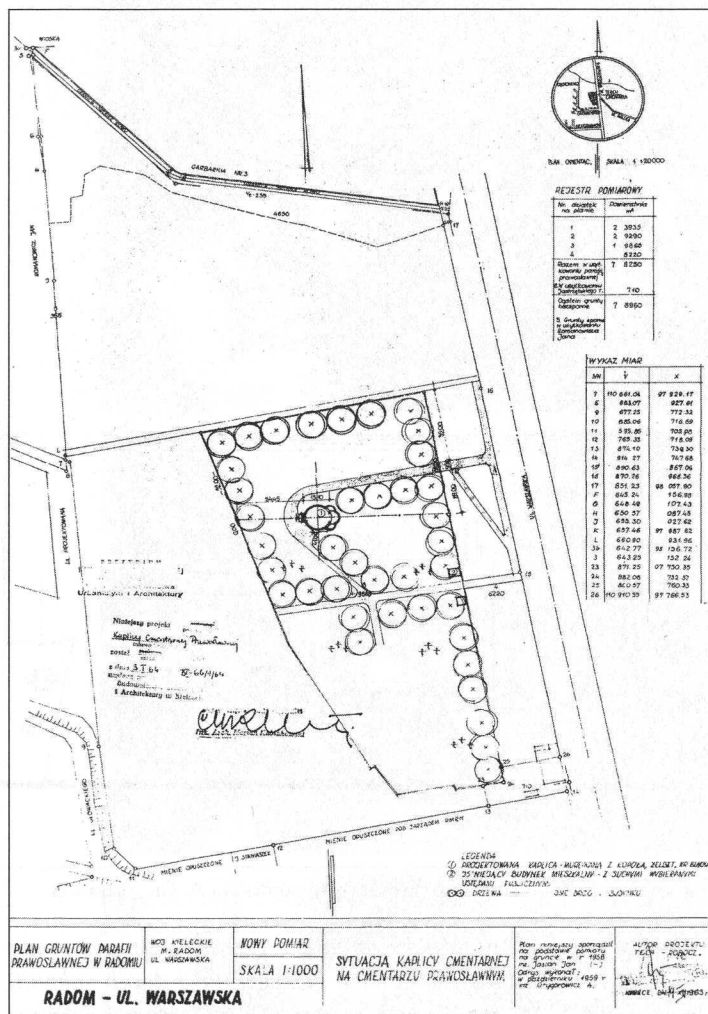

Ksiądz Konstanty Gromadzki w czasowej cerkwi przy ul. Reja przed całunem (płaszczanicą) w Wielką Sobotę

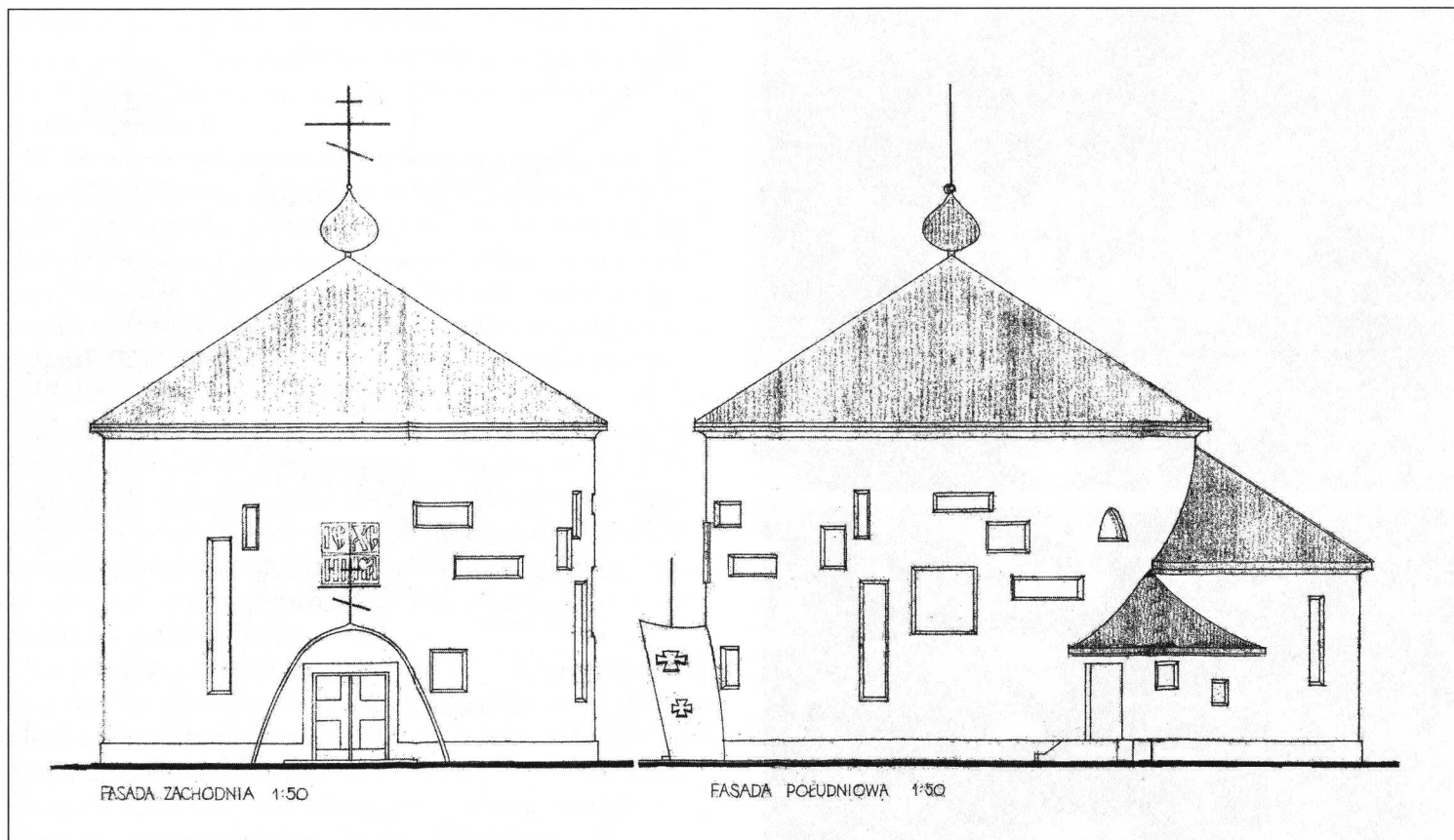
Pogrzeb Sergiusza Marciszki

w okresie międzywojennym. (Nie wiadomo, na jakiej podstawie prawnej rzekomy stróż sprzedał ten dom. Co się stało z gruntem, na którym on się znajdował?). Po II wojnie światowej w posiadanie plebanii weszły władze miejskie, które sprzedały ją rzemieślnikowi na masarnię. Następnie dom wynajmowano lokatorom, a kiedy rozbudowywano budynki poczty i telekomunikacji, zburzono go. Jednak, jak wspomina pan Włodzimierz Minajew, gdy ks. Gromadzki zabiegał o jego odzyskanie, dom parafialny jeszcze stał nienaruszony.

Lokalizacja kaplicy na cmentarzu według projektu arch. A. Grygorowicza

W 1959 roku radomska parafia otrzymała subwencję z Funduszu Kościelnego w wysokości 50 tysięcy złotych na budowę cerkwi (kaplicy). Projekt budowy wykonali: znany architekt mgr. inż. Aleksander Grygorowicz (długoletni profesor Politechniki Poznańskiej i Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie) i konstruktor inż. Krzysztof Dąbski. Budowę zlokalizowano na Cmentarzu Prawosławnym przy ul. Warszawskiej 15 w Radomiu.

Projekt kaplicy na cmentarzu prawosławnym autorstwa A. Grygorowicza

Kaplicę zaprojektowano jako rotundę z przenikającymi się z nią i wzajemnie między sobą wewnątrz prezbiterium i dwóch zakrystii o powierzchni 149 metrów kwadratowych. Prezbiterium i zakrystie miały kształt wycinków koła, a otwierały się: prezbiterium w kierunku nawy; zakrystie w kierunku prezbiterium. Łęki łączące te wnętrza miały kształt paraboli. Prezbiterium było podwyższone w stosunku do wejścia o dwa stopnie. Środek nawy obniżony o jeden stopień. Wyższa, prawa część nawy przeznaczona była na chór, lewa – zaopatrzona była w ławę przyścienną.

Kaplica była zorientowana, tzn. prezbiterium skierowane było na wschód. W związku z tym, dojście do kaplicy i rolę kierunkowskazu dla ruchu miała pełnić dzwonnica (II etap realizacji) i murek. Głównym akcentem kaplicy miały być okna. Była to kompozycja swobodna na ścianach po-

łudniowej i częściowo zachodniej. Jedynie prezbiterium i zakrystie miały mieć okna od południowego wschodu i północnego zachodu.

Wejście główne miał akcentować żelbetonowy, paraboliczny podcień oraz płaskorzeźba liternicza nad nim⁴³.

Parafianie na czele ze swym proboszczem z wielkim entuzjazmem, jak podkreśla to „syn ziemi radomskiej” ks. protojerej Paweł Minajew (proboszcz Parafii Prawosławnej w Poznaniu), przystąpili do dzieła budowy świątyni. W tym samym roku przygotowano teren pod budowę. Wykonano fundamenty i przywieziono kamień na ściany – piaskowiec szydłowiecki. W roku następnym wzniesiono ściany do wysokości dwóch metrów ponad poziom ław fundamentowych. Tempo prowadzonych prac napawało wszystkich wielką radością i nadzieją na szybkie zakończenie budowy.

Poświęcenie fundamentów nowej cerkwi według projektu arch. mgr. inż. Aleksandra Grygorowicza

Ks. Konstanty Gromadzki został jednak niespodziewanie przeniesiony do Warszawy na stanowisko dyrektora Kancelarii Metropolity Warszawskiej i Całej Polski, a na jego miejsce skierowano w 1961 roku nowo wyświęconego **ks. Aleksandra Janowskiego**. Zmiana proboszcza grzebie cały entuzjazm i zapał do pracy parafian przy wznoszeniu świątyni

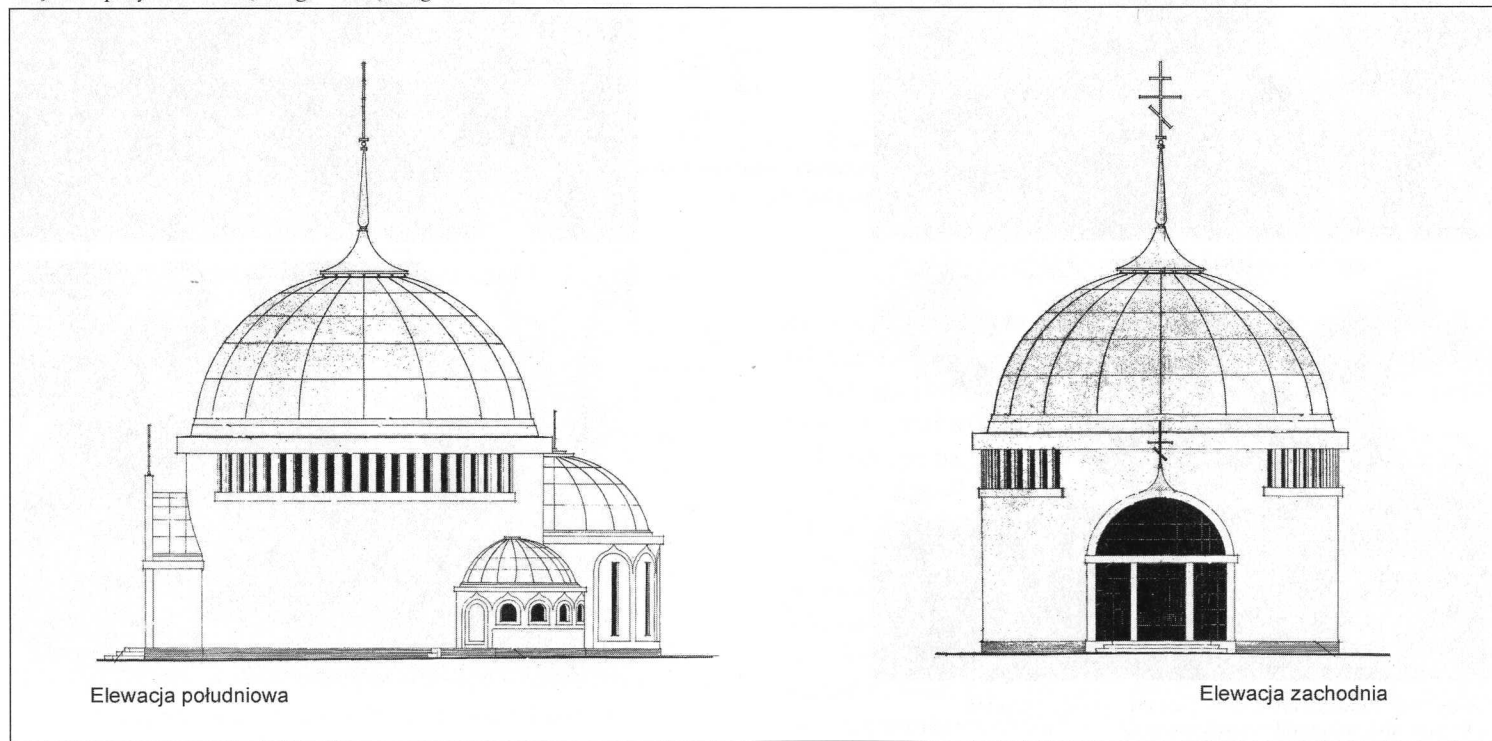
Gdyby ks. Gromadzki nie odszedł – wspomina Pan Wł. Minajew – cerkiew z pewnością by stała i wiele byśmy też odzyskali. Zawód i rozczarowanie – to chyba najbardziej adekwatne słowa oddające ówczesne nastroje radomskich parafian.

Za kadencji ks. Janowskiego dzieło budowy nie posunęło się naprzód. Otrzymałą w 1962 roku subwencję z Funduszu Kościelnego w wysokości 30 tys. złotych przeznaczono na modernizację projektu, którą w roku następnym wykonał architekt kielecki Jerzy Zamojski⁴⁴. W 1965 roku Automobilklub (wówczas Polski Związek Motorowy) wypłacił parafii 48 553

Ogólna Panichida (modlitwa za zmarłych) na Antypaschę w miejscu obecnej cerkwi

Projekt kaplicy autorstwa Jerzego Zamojskiego

Elewacja południowa

Elewacja zachodnia

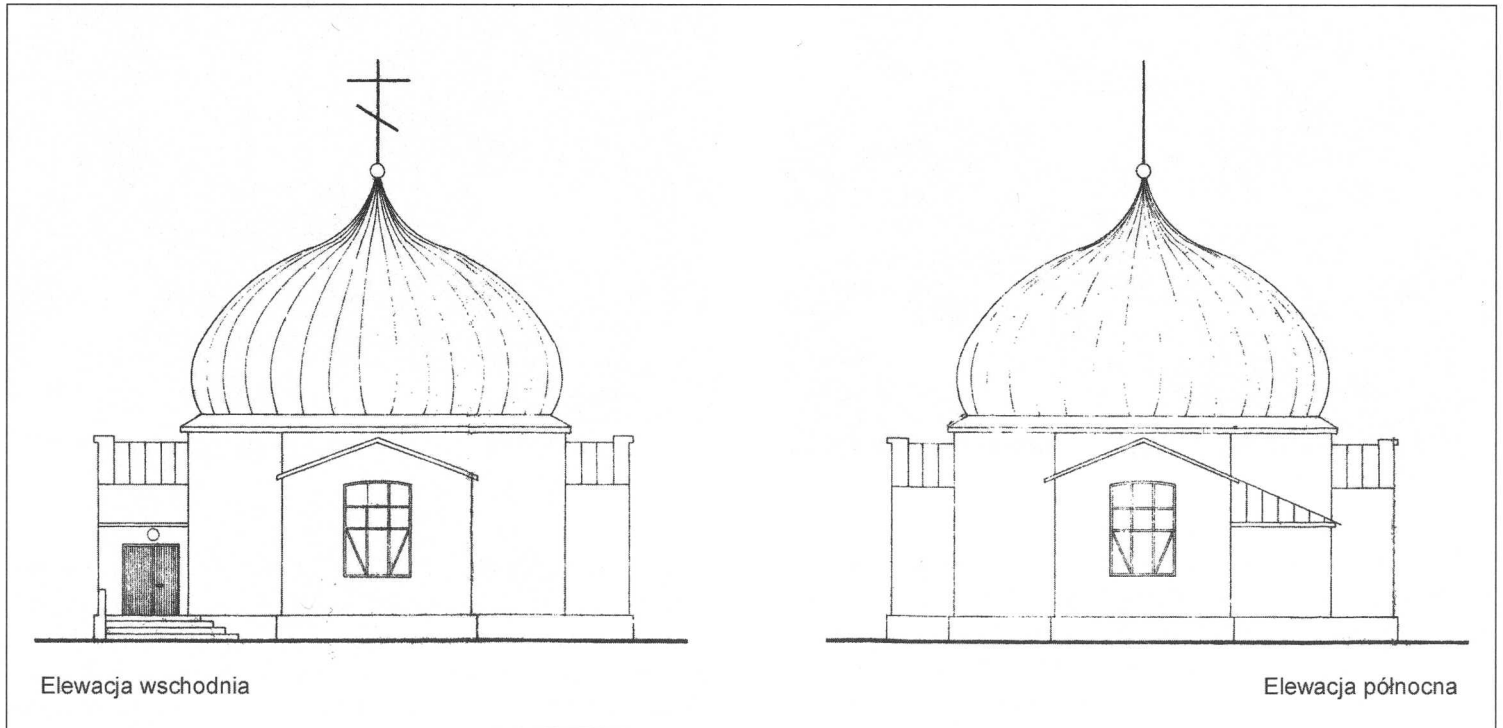

złotych za nabycie nieruchomości przy ul. Długiej 5. W 1967 roku parafia otrzymała pomoc ze Światowej Rady Kościołów w Genewie – 400\$. Jednakże uznano, że wszystko to nie wystarczy, aby poprowadzić budowę do końca⁴⁵.

Przyczyn zaprzestania, a raczej niepodjęcia dzieła budowy świątyni przez ks. Janowskiego, zdaniem ks. Pawła Minajewa, należy dopatrywać się również w tym, iż na początku lat 60. zaczęła drastycznie maleć liczba parafian. Bardzo dużo rodzin prawosławnych wyjechało z Radomia, dużo osób zmarło.

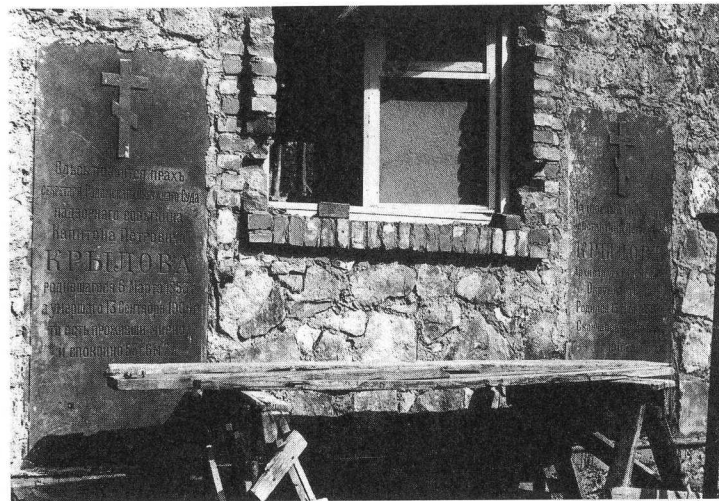
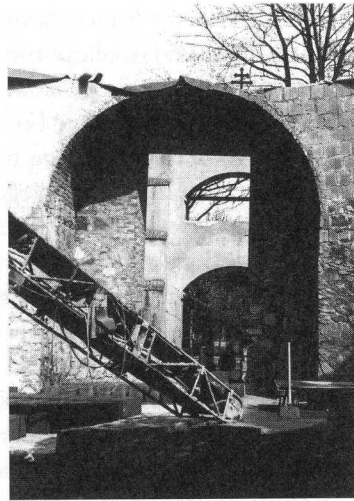
Rozpoczętej budowy kaplicy na cmentarzu nie podjął również mianowany w czerwcu 1969 roku nowy proboszcz – **ks. Stefan Wawreniuk**, motywując swą decyzję brakiem środków finansowych. Taka sytuacja trwała do czasu mianowania w 1980 roku nowego proboszcza w osobie ś.p. **ks. mgr. Anatola Fiedoruka**. Podjął on trud budowy świątyni w nowym miejscu według nowego projektu.

Projekt kaplicy autorstwa Stefana Stryjeckiego

Elewacja wschodnia

Elewacja północna

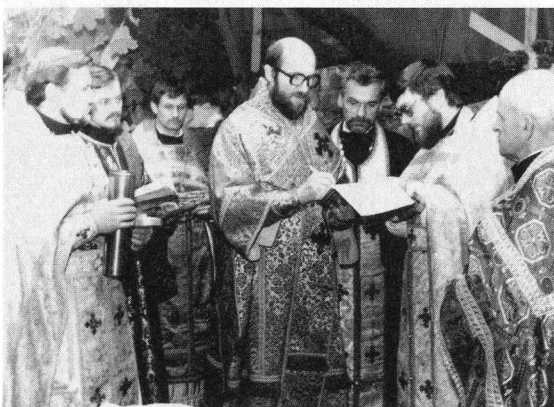

Cerkiew w trakcie budowy

Autorem zatwierdzonego w lipcu 1981 roku projektu był architekt warszawski inż. Stefan Stryjecki. Kaplicę zlokalizowano na cmentarzu na wysokości bramy głównej, w odległości 17 metrów od niej i 50 metrów od osi trasy Warszawa – Radom. Część główną kaplicy zaprojektowano w formie ro-

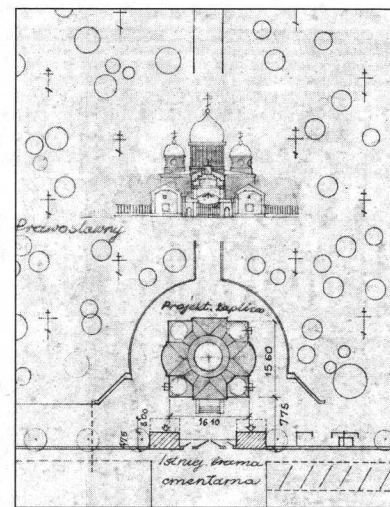
tundy o promieniu 6 metrów. Oprócz nawy głównej o powierzchni 113 m² projekt zakładał: trzy boczne wnęki z prezbiterium o powierzchni 25 m²; kancelarię o powierzchni 16 m²; zakrytę o powierzchni 16 m²; wejście główne – holl o powierzchni 13 m², co dawało ogólną powierzchnię planowanej

Uroczystość położenia kamienia węgielnego. Od lewej ks. Paweł Minajew, ks. diakon Włodzimierz Zbirowski, ks. Jarosław Dmitruk, ks. arcybiskup Szymon, ks. Anatol Fiedoruk, ks. Mirosław Drabiuk, ks. Aleksander Znosko

kaplicy 183 m²⁴⁶. W tym samym roku przystąpiono do prac budowlanych. Wykonano ławy fundamentowe. W roku następnym wzniesiono ściany prawie do wysokości podstawy kopuły głównej, do czego użyto kamienia z rozbiórki pierwszej kaplicy, budowanej jeszcze za czasów ks. Konstantego Gromadzkiego. Okazało się wówczas, że projekt architekta Stryjeckiego zawiera poważne błędy konstrukcyjne, które uniemożliwiały kontynuację prac. Wszystkie prace przerwano. W sierpniu 1983 roku dokonano przeprojektowania kaplicy. Na bazie poprzedniego projektu mgr inż. arch. Konstanty Kokozow wykonał nowy, który zakładał następujące zmiany:

1. Zmniejszenie średnicy kopuły głównej z 12 na 6 metrów.
2. Wprowadzenie wewnątrz nawy kolumnady z 8 kolumn, przykrytej architrawem, w kształcie okręgu o średnicy 6 metrów dla podtrzymania latarni murowanej, cylindrycznej, jako podstawy do ustawienia kopuły głównej, zwieńczonej krzyżem. Stopy kwadratowe kolumn miały przebić posadzkę cementową parteru i znajdować się na poziomie – 2.
3. Dla wyrównania bryły głównej elewacji (frontowej) zaprojektowano wyrównanie ściany frontowej, równoległe do linii regulacyjnej ulicy, celem utworzenia kwadratowej formy ogólnej bryły obiektu, tworząc w ten sposób dwa dodatkowe niewielkie pomieszczenia (kruchtę i ołtarz ofiarny). Równocześnie skorygowane zostanie nieprawidłowe (północne) skierowanie głównego ołtarza na lepsze, po-

Projekt i usytuowanie cerkwi autorstwa arch. K. Kokozowa

Front cerkwi według projektu K. Kokozowa

ludniowo-wschodnie. Na czterech narożnikach, powyżej gzymsu wieńczącego, zaprojektowano 4 małe kopułki o średnicy 2,8 metra. Główne wejście ustawione zostało centralnie, na środku głównej elewacji. Do dwóch pomieszczeń o charakterze administracyjnym zaprojektowano dodatkowo dwa wejścia boczne (kancelaria i sala ekumeniczna). W jednej z czterech mniejszych kopulek przewidziano dzwonicę, z dojściem wewnętrznym za pośrednictwem stałych schodów wachlarzowych⁴⁷.

Tymczasem powołane do tego komisje ekspertów budowlanych wykluczyły możliwość wykorzystania starych murów do realizacji nowego projektu ze względu na poważne błędy wykonawcze. Okazało się również, że ambitny projekt autorstwa arch. K. Kokozowa znacząco przerastał możliwości fi-

nansowe, jak i potrzeby parafii radomskiej. Zaniechano realizacji również tego projektu, rozebrano stare mury i podjęto decyzję o przystąpieniu do budowy według nowego.

W marcu 1984 roku nowym proboszczem parafii został mianowany **ks. protojerej prof. Rościśław Kozłowski**, na którego barki złożono ogromny trud dokończenia dzieła swych poprzedników, a właściwie realizacji budowy nowej cerkwi.

Głównym inicjatorem podjęcia na nowo budowy świątyni parafialnej w Radomiu był przede wszystkim ś.p. Jego Eminencja, Metropolita Warszawski i całej Polski Bazyli, biorąc w tym przedsięwzięciu aktywny, osobisty udział. Projekt budowy nowej świątyni od podstaw wykonał architekt warszawski ś.p. mgr inż. Mikołaj Michalczuk przy współpracy mgr. inż. konstruktora ś.p. Sergiusza Parfionowa. Po zatwierdzeniu projektu, w maju 1986 roku przystąpiono do kopania fundamentów. W roku następnym wykonano mury ścian i przybudówek do poziomu kopuły głównej⁴⁸. W roku 1988 dokończono budowę murów, wykonano kopułę główną i zaplanowane elewacje. Kopułę pokryto blachą miedzianą (w celu uzyskania przydziału blachy miedzianej ks. proboszcz wraz

Po nabożeństwie z okazji 150-lecia parafii

Pierwsze nabożeństwa w nowo wybudowanej świątyni

Pierwsze nabożeństwo wielkanocne

Kolejne etapy urządzania ikonostasu

Fragm. ikonostasu
(Królewskie Wrota)

Widok cerkwi po zakończeniu budowy

Odnaczenie Stefana Borkiewicza Orderem św. Marii Magdaleny III stopnia przez J. E. Arcybiskupa Szymona

z matuszką Olgą jeździli do Katowic i do Hajnówki do ś.p. ks. Antoniego Dziewiatowskiego), a dachy prezbiterium, zakrystii i przedsionka blachą cynkową. W latach następnych wykonano wewnętrzną elewację ścian, ułożono podłogę z płyt marmurowych w ołtarzu i na ambonie, a w nawie głównej i przedsionku z płyt lastrykowych. Ikonostas z drewna dębowego wykonał radomski rzemieślnik Aleksander Panek. Ikony do ikonostasu oraz Golgotę namalował artysta plastyk Michał Płoski z Kielc.

Roboty wykończeniowe zbliżały się do końca, zbliżał się także dzień uroczystej konsekracji nowo wybudowanej świątyni. Jego Ekscelencja biskup Szymon (dziś arcybiskup), Ordynariusz Diecezji Łódzko-Poznańskiej, aktywnie uczestniczący i nadzorujący prace budowlane, przekazał w darze nowo powstałej radomskiej świątyni:

1. Oblaczenie (szaty) na Św. Prestoł, wozduch i pokrywała.
2. Czasza, Diskos, Zwiedzica, Kopije.
3. Kadzielnicę.
4. Św. Krzyż (naprestolny, trebny).
5. Lichtarzyk, naczynko do mycia rąk.
6. Cztery duże lampady ozdobne ze szklanymi lampkami.
7. Dwie małe lampady.
8. Dwie duże lampady z aniołami.
9. Jedna duża lampada zaprestolna.
10. Drewniany Prestoł (Ołtarz)⁴⁹.

Niewielka obecnie liczebnie, lecz mająca ponad 160-letnią historię parafia prawosławna w Radomiu przeżywała 1 października 1992 roku swój wielki dzień. Po sześciu latach prac (1986–1991) zakończono budowę cerkwi p.w. św. Mikołaja na cmentarzu prawosławnym przy ul. Warszawskiej 15 i można było dokonać jej konsekracji.

Tak oto wspomina te doniosłe chwile proboszcz radomskiej parafii ks. mitrat prof. Rościśław Kozłowski:

Uroczystości konsekracyjne rozpoczęły się wieczorem 30 września 1992 roku odprawieniem „Wsienoszcznoho Bdienija – Całocnego Czuwania” przez proboszcza parafii prawosławnej w Poznaniu – ks. protojerej Pawła Minajewa. Spiewał chór studentów Teologii Prawosławnej ChAT.

1 października, w święto Matki Boskiej Opiekuńczej, już od rana zaczęli gromadzić się wierni, goście, przedstawiciele Kościołów chrześcijańskich, bowiem w przededniu ukazało się ogłoszenie o uroczystościach konsekuracyjnych w miejscowej prasie.

Uroczystościom przewodniczył Arcybiskup białostocko-gdański SAWA (obecny Metropolita Warszawski i całej Polski), przy współudziale miejscowego ordynariusza Biskupa łódzko-poznańskiego SZYMONA (obecnie Arcybiskup) i Biskupa lubelsko-chełmskiego ABLA (obecnie Arcybiskup). W konsekracji świątyni oraz w Liturgii Św. i molebnie wzięli udział następujący duchowni: dziekan łódzki ks. mitrat Jarosław Tyczyno, dziekan warszawski ks. mitrat mgr Anatol Szydłowski, ks. mitrat mgr Jan Sezonow, proboszcz radomski ks. mitrat prof. Rościsław Kozłowski, proboszcz częstochowski ks. protojerej Mirosław Drabiuk, proboszcz kielecki ks. protojerej Władysław Tyśzuk, a także trzech diakonów (z Warszawy, Białegostoku i Lublina).

Honorowymi gośćmi uroczystości byli przedstawiciele Kościoła rzymskokatolickiego z ordynariuszem diecezji radomskiej ks. biskupem dr. Edwardem Materskim oraz miejscowy proboszcz parafii ewangelicko-augsburskiej ks. mgr Jan Szklorz. Przybyli także: Wojewoda Radomski dr inż. Jan Rejczak, Prezydent miasta Radomia mgr inż. arch. Wojciech Gęsiak oraz inni przedstawiciele władz państwowych i samorządowych.

Śpiewał chór alumnów Prawosławnego Seminarium Duchownego w Warszawie i studentów ChAT pod dyrekcją Jerzego Pańkowskiego (obecnie ks. archimandryta Jerzy, namiestnik Klasztoru Męskiego pw. Św. Onufrego w Jabłecznej).

W czasie Liturgii Św., na „Małym Wejściu” (z Ewangelii) proboszcz parafii ks. protojerej Rościsław Kozłowski został nagrodzony wyższą nagrodą cerkiewną – mitrą (infułą), którą w imieniu Św. Soboru Biskupów PAKP włożył miejscowy ordynariusz Biskup łódzko-poznański SZYMON, wyrażając nagrodzonemu w imieniu Św. Soboru i własnym podziękowanie za trud włożony w wybudowanie tej pięknej świątyni.

Po czytaniu Ewangelii Św. homilię na temat: „Zbuduję Kościół Mój...” (Mt 16, 18) wygłosił ks. arcybiskup prof. SAWA.

Po Liturgii Św. została odprawiona krótkie nabożeństwo dziękczynno-błagalne, tzw. moleben ku czci Matki Boskiej Opiekuńczej i Św. Mikołaja – patrona nowo wyświęconej świątyni, zakończone odśpiewaniem „Mnogoletji” Najwyższym Władzom Duchownym, Świeckim oraz zgromadzonemu Ludowi Bożemu.

Na zakończenie uroczystości ks. biskup SZYMON wyraził najwyższą wdzięczność Panu Bogu, Matce Przenajświętszej, Św. Mikołajowi i wszystkim świętym za dostąpienie wielkiej radości i łaski z powodu dokonanej konsekracji nowej świątyni, która służy i służyć będzie Chwale Imienia Bożego. Wręczył również nagrody kościelne osobom, które w szczególny sposób przysłużyły się dziełu budowy świątyni. Order Św. Marii Magdaleny II stopnia otrzymał starosta cerkiewny i jeden z głównych budowniczych świątyni Pan Włodzimierz Minajew, orderzy III stopnia otrzymali: matuszka Olga Kozłowska, Nadzieja Godowska, Halina Soroczyńska, Raisa Dmitruk, matuszka Olga Kozłowska i mgr inż. arch. Mikołaj Michalczuk. “Błogosławiennye Gramoty” otrzymali: mgr Stefan Borkiewicz, mgr inż. Sergiusz Parfionow, Luba Minajew, Michał Płoski i Aleksander Kulikow. Pośmiertnie uhonorowany był także długoletni b. starosta radomskiej cerkwi ś.p. Aleksy Szydłowski⁵⁰.

Po trudach budowy świątyni przyszedł czas na normalizację życia parafialnego. Stopniowo wyposażano cerkiew w nowe szaty liturgiczne i elementy wystroju wewnętrznego. Względny spokój zakłóciło włamanie do świątyni, które miało miejsce w nocy z 26 na 27 stycznia 1993 roku. Skradziono wówczas m.in. kilka cennych ikon oraz przepiękny krzyż procesyjny. Nigdy nie wykryto sprawców ani też nie odnaleziono skradzionych przedmiotów.

Budowa bardzo nadwreżyła kondycję finansową parafii, a w ostatniej fazie jej realizacji zmusiła do wysprzedania pozostałej w posiadaniu ziemi. Kiedy i tego okazało się za mało podjęto (w 1991 roku) decyzję o sprzedaży miejsc do pochówku na cmentarzu parafialnym osobom bratnich Kościołów chrześcijańskich. Pozwoliło to dokończyć budowę świątyni parafialnej, a do dnia dzisiejszego służy jako podstawowe źródło utrzymania parafii.

Stara generacja parafian stopniowo odchodzi, na jej miejsce przychodzi nowa. W wyniku transformacji ustrojowej lat 1989–1990 do Polski, także i do Radomia, przybyło wielu emigrantów z terenów byłego Związku Radzieckiego. W większości są oni wyznania prawosławnego, dlatego w radomskiej parafii prawosławnej były przypadki chrztów dorosłych oraz ich dzieci, jak również śluby prawosławnych i nawet Ormian z osobami wyznania rzymskokatolickiego. Był także przypadek udzielenia ślubu osobom wyznania ormiańskiego.

Procesja wokół nowo wybudowanej świątyni i uroczystość konsekracji 1 października 1992 roku

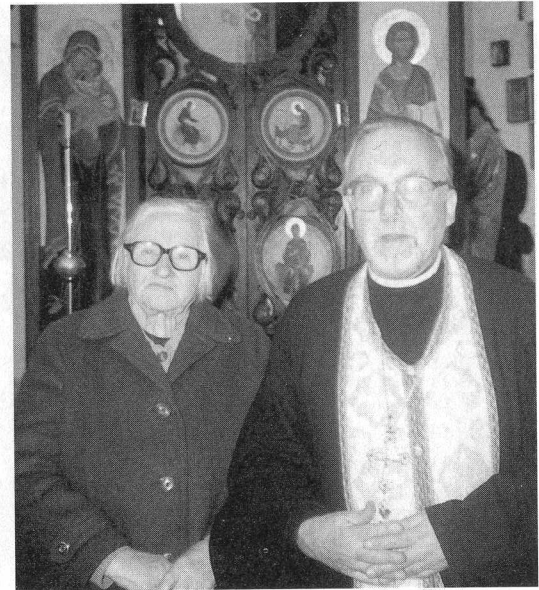
Nagrodzenie proboszcza ks. protodjereja Rościława Kozłowskiego mitrą (infułą)

Święta liturgia w czasie uroczystości konsekracji

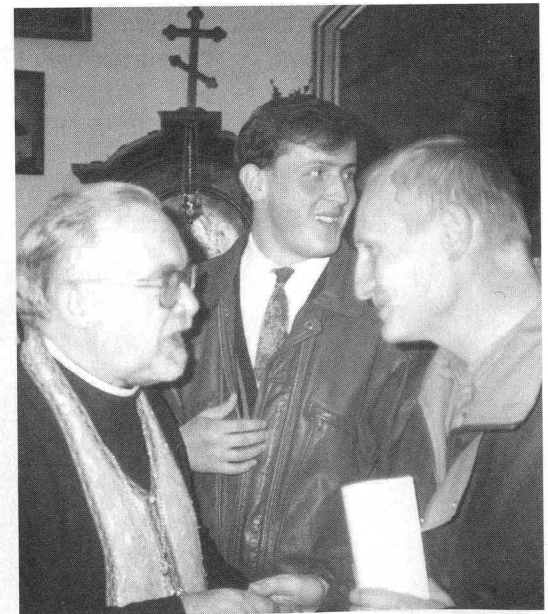
Na uroczystym obiedzie, od prawej: J. E. ks. Bp Abel – Ordynariusz Diecezji Lubelsko-Chełmskiej (obecnie Arcybiskup), J. E. Bp Szymon Ordynariusz Diecezji Łódzko-Poznańskiej (obecnie Arcybiskup), J. E. Abp Sawa Ordynariusz Diecezji Białostocko-Gdańskiej (obecnie Metropolita Warszawski i całej Polski)

Ks. R. Kozłowski z matką

Na uroczystym obiedzie, od prawej: Jan Rejczak (ówczesny wojewoda radomski), ks. R. Kozłowski, ks. Tyczyno, ks. J. Sezonow, ks. S. Dziewiatowski

Ks. R. Kozłowski z autorem ikon do ikonostasu Michałem Płoskim

W 1997 roku do Radomia zaczyna przyjeżdżać na nabożeństwa ze swym profesorem z Warszawy ks. mitratem Rościśławem Kozłowskim jako psalmista, student ChAT **Jarosław Antosiuk**, który zastąpił w tych obowiązkach długoletnią dyrygentkę panią Raisę Dmitruk. Jak się potem okazało, zwiąże on na dłużej swe życie z radomską parafią. Dwa lata później ze względu na zły stan zdrowia rezygnuje z pełnienia obowiązków starosty cerkiewnego i administratora cmentarza pan Włodzimierz Minajew. Na prośbę proboszcza i rady parafialnej J.E. ks. Arcybiskup Szymon powierza administrację cmentarzem Jarosławowi Antosiukowi.

Ks. Jarosław Antosiuk

Pełniąc te obowiązki, w lipcu 2000 roku przyjmuje, w radomskiej świątyni, z rąk Ordynariusza Diecezji Łódzko-

Ks. Jarosław Antosiuk – posługa duszpasterska w areszcie śledczym

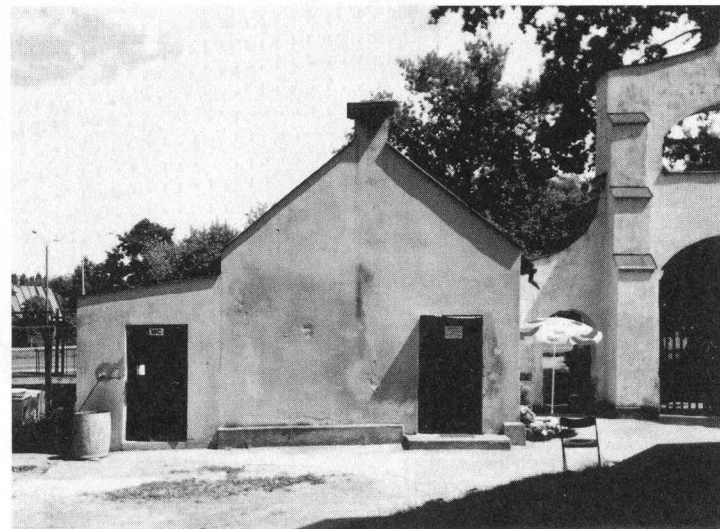
-Poznańskiej, Arcybiskupa Szymona święcenia diakońskie, a w 2001 roku święcenia kapłańskie, otrzymując funkcję wikariusza radomskiego.

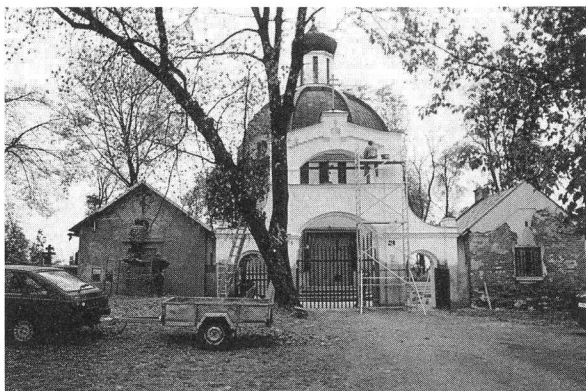
Młody wikariusz wprowadził do parafii duże ożywienie. W ciągu ostatnich kilku lat udało się przyciągnąć do cerkwi wielu nowych wiernych, szczególnie pochodzących z wschodniej granicy, którzy od dawna mieszkają w Radomiu. Wspólnie z matką Ksenią i przy pomocy i przychylności ks. proboszcza zorganizował chór parafialny, który swym pięknym śpiewem wychwala Imię Pańskie i rozśławia Święte Prawosławie na ziemi radomskiej.

W przeciągu ostatnich czterech lat przeprowadzono gruntowną renowację zabytkowego kompleksu bramy głównej na cmentarzu. Odrestaurowano też budynki przylegające do bramy: stróżówkę i kancelarię. Ta ostatnia od początku swego

Zabytkowy kompleks bramy głównej przed remontem

W trakcie remontu

Brama po remoncie – widok od strony cmentarza

Kompleks bramy głównej po remoncie – widok od strony ulicy Warszawskiej

Stróżówka i kancelaria po remoncie

istnienia była kaplicą cmentarną. Podczas ostatniej budowy świątyni zamieniono ją na pomieszczenie dla inżynierów i pracowników. Po ukończeniu budowy stała się magazynkiem dla kamieniarzy. W 2000 roku urządzono tam kancelarię parafialną. Otoczono opieką wiekowe nagrobki, co znalazło duże uznanie u władz państwowych, czego wyrazem było nadanie przez Ministra Kultury Złotej Odznaki ks. Jarosławowi za szczególną opiekę nad zabytkami. Pomalowano elewację zewnętrzną świątyni, a teren wokół niej utwardzono kostką brukową. Bardzo przychylnie parafia Władze Miejskie wykonały parking przed bramą wjazdową na cmentarz.

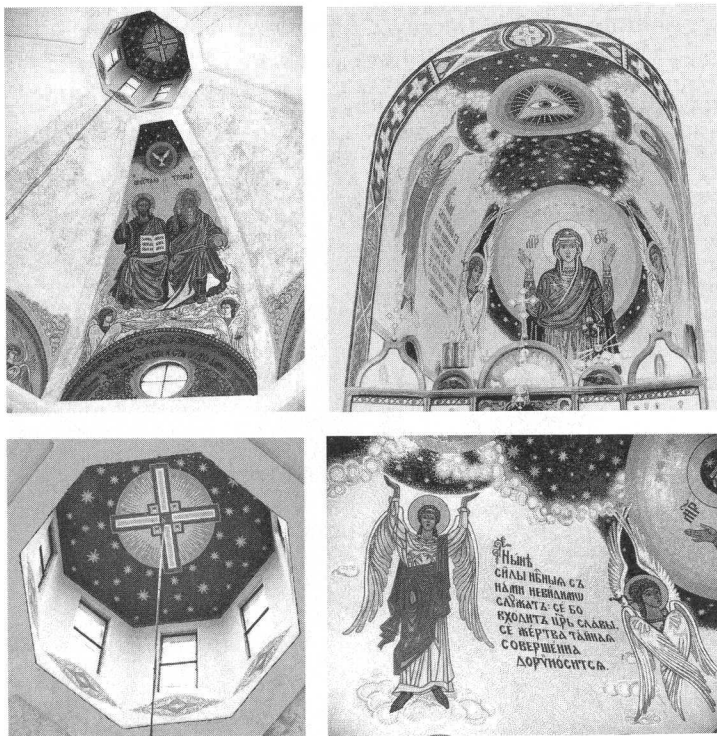
W 2002 roku parafia przystąpiła do ambitnego, jak na jej możliwości, dzieła ułożenia wewnątrz świątyni mozaik ściennych. Do dnia dzisiejszego wykonano mozaiki w absydzie ołtarzowej i rozpoczęto wykładanie w kopule nawy głównej. Rok

następny miał być okresem odpoczynku i czasem na zbieranie funduszy na kontynuację prac, które są ewenementem w skali kraju, a może i Europy. W większości dziś budowanych świątyń, wewnątrz wykonuje się freski, a właściwie malowidła ścienne. Być może radomska świątynia pobudzi do powrotu do tych starożytnych technik ozdabiania wnętrza budowli sakralnych.

Pracami prowadzonymi w radomskiej cerkwi zainteresowały się, dzięki mediom, artystki z Warszawskiej „Trójki Murarskiej”, zajmujące się dawnymi technikami zdobniczymi. Efektem współpracy, jaka nawiązała się między parafią a artystkami, w składzie Hanna Dąbrowska, Joanna Jarząbek, Agnieszka Kicińska, jest powstały w 2003 roku ornament (mozaika z płytek ceramicznych) okalający budynek świątyni. Prace zrealizowano przy pomocy finansowej Ministra Kultury.

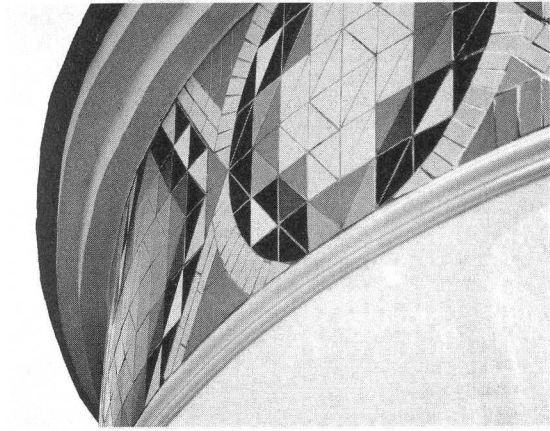
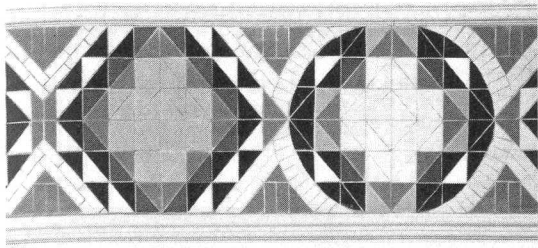
Cerkiew pw. św. Mikołaja z dala i z bliska zachwyca dziś swym pięknem. Podczas nabożeństw nigdy nie bywa pusta. Wiernych jest niewiele, bo około 20 osób przychodzi na co-

Mozaiki wewnętrzne autorstwa Mikołaja Kundziela

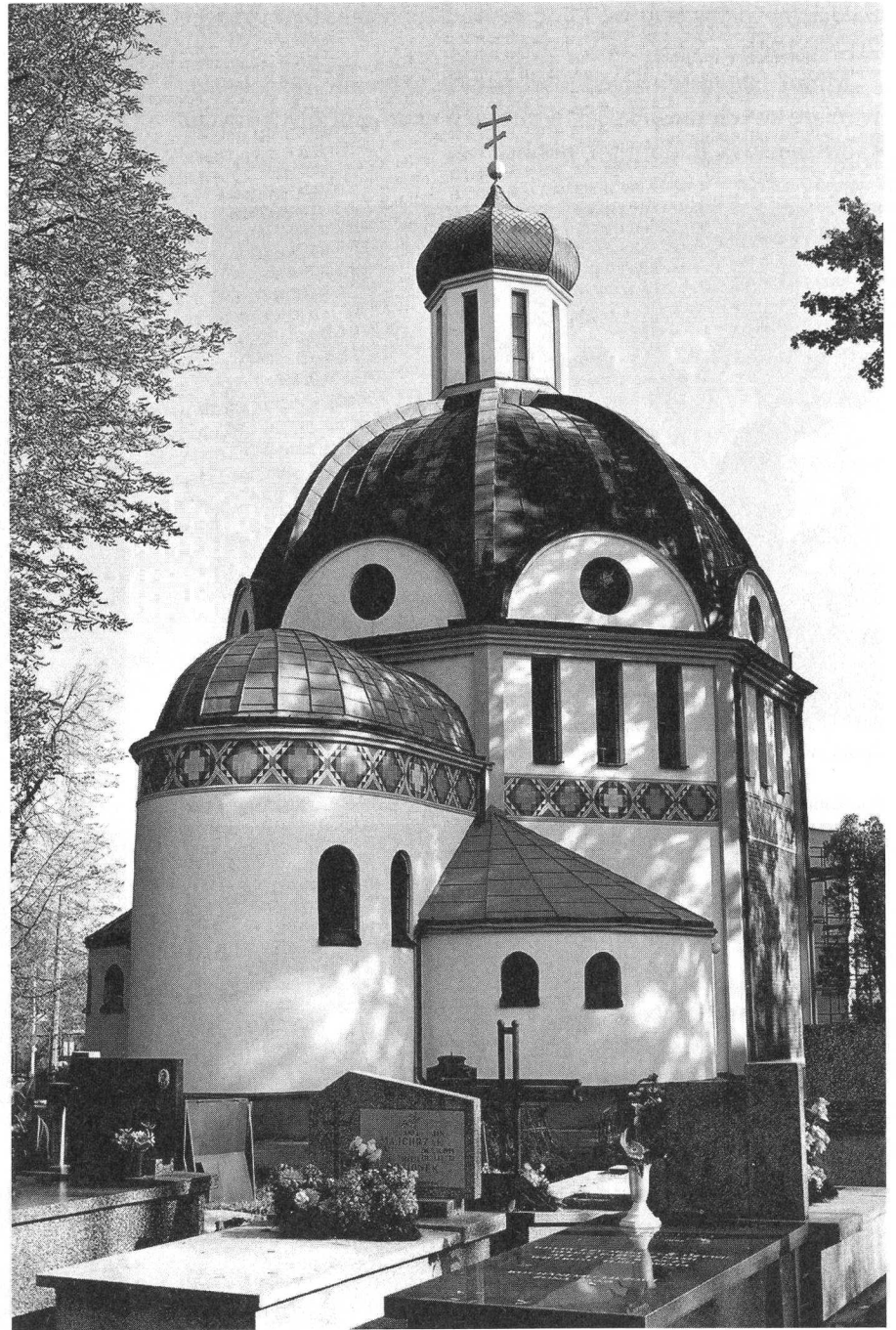

Układanie mozaiki zewnętrznej

Fragmenty mozaiki zewnętrznej

Ornament z mozaiki

niedzielne nabożeństwa, choć w wielkie święta bywa nawet 70–90 osób.

Mimo tak małej liczebności parafia aktywnie udziela się, w miarę swych możliwości, w ruchach ekumenicznych i życiu społeczeństwa Radomia i okolic.

Spotkanie ekumeniczne w cerkwi św. Mikołaja – chór parafialny

Spotkanie ekumeniczne, siedzą od prawej ks. Fundowicz, pastor Dariusz Chwastek

Spotkanie ekumeniczne w parafii św. Rafała

Spotkanie ekumeniczne w parafii św. Rafała

¹ Por. H. Kisiel, *Stosunki demograficzne*, [w:] *Radom Dzieje miasta w XIX i XX w.*, 1985, s. 115.

² Por. Muzeum Okręgowe w Radomiu (MOR), *Kościół Garnizonowy w Radomiu*, [w:] *W słowie i obrazach*, 1930, sygn. MOR/H/1265, s. 7.

³ Tamże.

⁴ Por. W.M. Kowalik, *Kościół Garnizonowy – dawny Sobór* [w:] *Wczoraj i Dziś Radomia*, 2002, nr 3(15)/2002, s. 8.

⁶ Można przypuszczać, że mowa jest tutaj o projekcie przebudowy soboru na muzeum, o czym pisaliśmy wyżej?

⁵ MOR, *Kościół Garnizonowy w Radomiu*, [w:] *W słowie i obrazach*, dz. cyt., s. 11.

⁶ Na Chełmszczyźnie i Lubelszczyźnie Władze Polski Sanacyjnej pod koniec lat trzydziestych zburzyły i zamknęły ponad 200 cerkwi prawosławnych. Por. m.in. "Orthodoksja.Przegląd Prawosławny" nr 7 (157), Białystok 1998, s. 3–39.

⁷ Por. Ks. R. Kozłowski, *Parafie Prawosławne. Radom*, art. cyt., s. 8.

⁸ Archiwum Warszawskiej Metropolii Prawosławnej (AWMP), Parafia w Radomiu (PR), nlb, art.nr1.

⁹ Tamże.

¹⁰ AWMP, Akta ogólne, 1928, nlb.

¹¹ Tamże.

¹² Archiwum Parafii Prawosławnej w Kielcach (APPK), Parafia w Radomiu, 1934, nr 15, s. 1.

¹³ Por. tamże, nr 16, s. 32–33.

¹⁴ Tamże; s. 35.

¹⁵ Por. tamże, nr 15, s. 4.

¹⁶ Tamże, s. 7–12.

¹⁷ Tamże, s.21, 24.

¹⁸ Por. tamże, nr 16, s. 38.

¹⁹ Tamże, s. 12.

²⁰ Tamże, s. 7.

²¹ Por. tamże, s. 5–6.

²² Por. tamże, nr 15, s. 42.

²³ Por. tamże, s. 43.

²⁴ Projekt znajduje się w archiwum Parafii Prawosławnej w Radomiu.

²⁵ Por. tamże, s. 91–93.

²⁶ Por. tamże, s. 141–146.

²⁷ Tamże, s. 160–169.

²⁸ Wspomnienia pana Włodzimierza Minajewa.

²⁹ Ks. R. Kozłowski, *Parafie Prawosławne. Radom*, art. cyt., s. 8.

³⁰ Archiwum Warszawskiej Metropolii Prawosławnej (AWMP), Akta Parafii Prawosławnej w Radomiu, dok. z dnia 22.06 i 5.07.1949, nlb.

³¹ Tamże, s.202.

³² Tamże, s. 200.

³³ Tamże, s. 185.

³⁴ Por. tamże, s. 180–195.

³⁵ Tamże, s. 75. Protokół zdawczo -odbiorczy.

³⁶ Tamże, s. 92.

³⁷ Por. tamże, s. 81.

³⁸ Tamże, s. 102.

³⁹ Tamże, s. 102.

⁴⁰ Tamże, s. 74.

⁴¹ Por. tamże, s. 72.

⁴² Por. tamże, s. 45.

⁴³ Archiwum Parafii Prawosławnej w Radomiu; *Opis techniczny do projektu technicznego kaplicy cmentarnej na cmentarzu prawosławnym w Radomiu*, A. Grygorowicz, Radom. 1.04.1959.

⁴⁴ Projekt kaplicy cmentarnej autorstwa J. Zamojskiego znajduje się w Archiwum Parafii Prawosławnej w Radomiu.

⁴⁵ Por. Ks. R. Kozłowski, *Parafie prawosławne. Radom*, dz. cyt., s. 8.

⁴⁶ Por. Archiwum Parafii Prawosławnej w Radomiu, inż. Stefan Stryjecki, *Opis techniczny do Projektu techniczno-robotniczego kaplicy cmentarnej z budową kwater dla zmarłych na Cmentarzu Prawosławnym w Radomiu, ul. Warszawska 15, 1981*.

⁴⁷ Archiwum Parafii Prawosławnej w Radomiu, K. Kokozow, *Opis techniczny do projektu ukończenia budowy cerkwi w Radomiu, 1984*, nlb.

⁴⁸ Por. Ks. R. Kozłowski, *Parafie Prawosławne. Radom*, dz.cyt., s. 8.

⁴⁹ Archiwum Diecezjalne w Łodzi

⁵⁰ Wspomnienia ks. mitrata R. Kozłowskiego (1992 w maszynopisie).

Działalność edukacyjna, katechetyczna i charytatywna

Działalność edukacyjna i katechetyczna

Początkowa faza działalności katechetycznej parafii pozostaje niestety w sferach hipotez. Należy jednak przypuszczać, biorąc pod uwagę determinację, z jaką Grecy walczyli o możliwość posiadania swych świątyń, że działalność katechetyczna była prowadzona w domach prywatnych, podobnie jak i nabożeństwa.

Pierwsze dane historyczne na ten temat znajdujemy w monografii Radomia autorstwa Jana Lubońskiego, w której pisze on, że „w 1837 roku (...) – w gimnazjum męskim w Radomiu – mianowano nauczycielem religii prawosławnej protojereja Ignacego Klimowicza z pensją 85 rubli rocznie”¹. Od tego momentu prawosławni katecheci obecni byli w gimnazjum aż do I wojny światowej.

W tym miejscu słusznie należy się – według Lubońskiego – kilka słów uznania pierwszemu (prawosławnemu) nauczycielowi języka rosyjskiego – w gimnazjum radomskim. Aleksy Markow pochodził z guberni połtawskiej, następnie na własne żądanie przeniesiony na urzędowanie do Królestwa Polskiego, dnia 9 kwietnia 1834 roku mianowany został starszym nauczycielem języka rosyjskiego w gimnazjum radomskim z pensją roczną 750 rubli i posadę tę zajmował do samej śmierci, t.j. do dnia 21 stycznia 1860 roku.

Markow był człowiekiem uczciwym, pracowitym, srogim, lecz sprawiedliwym, posiadał wszystkie warunki sumiennego i uczciwego pe-

dagoga, cieszył się ogólną sympatią władzy i uczniów, a za czasów dyrektora Witkowskiego delegowany był na rewizję szkół obwodowych. Na cmentarzu prawosławnym w Radomiu wdzięczni uczniowie i koledzy wystawili mu pomnik z napisem w języku polskim².

3 stycznia 1865 roku Dyrektor Naczelny, Przewodniczący Rządowej Komisji Oświecenia Narodowego pisze do dyrektora Radomskiej Dyrekcji Szkolnej (R.D.Sz.): *Wszędzie są otwierane prawosławne szkoły początkowe, proponuje się, aby i w Radomiu sprawdzić, czy nie ma takiej potrzeby, aby prawosławne dzieci mogły uczyć się w duchu wiary prawosławnej i kultury swych przodków. Przedstawić kosztą ich utrzymania³. Należy się domyślać, że prawosławna szkoła początkowa (parafialna) w Radomiu powstała. Finansowana była jednak przez parafię. Wynika to ze sprawozdania z działalności tej szkółki, z 23 czerwca 1866 roku, w którym proboszcz, ks. Jan Borucki zawiadamia dyrektora R.D.Sz., że zgodnie z postanowieniem rady parafialnej, która zobowiązała się do zorganizowania księzek i nauczania dzieci w wieku od 8 do 15 roku życia, zostały wszędzie rozesłane zawiadomienia o tym fakcie, jednak w maju przyszło tylko 2 dzieci, a potem jeszcze kilkoro.⁴ Sprawozdanie zawiera ponadto następujące informacje dotyczące jej funkcjonowania:*

Przedmioty nauczania: 1) Czytanie po rosyjsku. 2) Pisanie cyfr, liter i słów na tablicy i na papierze. 3) Pierwsze cztery reguły arytmetyki. 4) W stosunku do dziewcząt – rękodzieło. 5) Prawosławne dzieci – katechizm i prawosławni chłopcy – śpiew cerkiewny.

Czas nauki: od 9⁰⁰ do 13⁰⁰ z przerwami. W poniedziałki, środy i piątki – czytanie i arytmetyka, w pozostałe dni – katechizm i śpiew cerkiewny⁵.

Jak widzimy z powyższych informacji, szkoła była przeznaczona dla wszystkich dzieci.

Na początku 1870 roku do Radomia przyjeżdża nowo wyświęcony diakon Bazyl Kopijew, absolwent Seminarium Duchownego w Petersburgu. 2 maja tego samego roku diakon Kopijew pisze do R.D.Sz. o chęci założenia czysto rosyjskiej szkoły początkowej. Zawiadamia jednocześnie, że posiada już dziesięcioro uczniów (6 chłopców i 3 dziewczynki), a kolejnych 10 wyraziło chęć uczestnictwa w zajęciach.

12 grudnia 1870 roku ks. Mikołaj Sosniakow, ówczesny proboszcz, zwraca się do R.D.Sz.:

Mimo usilnych starań szkoła parafialna pozostaje bez uczniów. Gdy przyszły chłody, piątka dotąd uczęszczających dzieci przestała chodzić na zajęcia, gdyż pochodziły z biednych rodzin (nie miały po prostu odzieży zimowej)⁷. Drugi powód to brak środków na podręczniki i wyposażenie szkoły. Sala, w której odbywały się zajęcia, jest mała (na 15 osób) i zawilgocona, co uniemożliwia prowadzenie zajęć na dłuższy czas. W samym Radomiu jest 15 dzieci prawosławnych, a w guberni dwa razy więcej. Wszystkie wymienione dzieci pochodzą z niższych sfer społecznych lub nie mają rodziców. W związku z powyższym proszę o utworzenie prawosławnej szkoły początkowej⁸.

Szkoła na pewno powstała, jednak nie ma danych kiedy dokładnie. Na początku nazywała się Szkoła Prawosławna, jednak stopniowo zmieniła nazwę na Rosyjską Szkołę Początkową⁹.

Na obecnym etapie badań można stwierdzić, że taki stan rzeczy miał miejsce do 1915 roku. W okresie międzywojennym pierwsza wzmianka na temat nauczania religii prawosławnej pochodzi z 1935 roku.

Na prośbę proboszcza parafii prawosławnej w Kielcach, ks. archimandryty Ignacego Ozierowa, pełniącego obowiązki

proboszcza radomskiego, 19 listopada Metropolita Warszawski wydaje misję kanoniczną na nauczanie religii prawosławnej w Radomiu Iwanowi Wiernich¹⁰. Zajęcia były prowadzone w Szkole Powszechnej im. Długosza w niedziele i święta¹¹. Na zajęcia religii uczęszczali, w 1936 roku następujące osoby:

Gorbaczyk Leonid – 2 kl.	Naumczyk Luba – V kl.
Fomin Włodzimierz – 1 kl.	Salnikow Aleksander – 4 kl.
Minajew Włodzimierz – 1 kl.	Salnikow Michał – 3 kl.
Bogdanowicz Natalia – 2 kl.	Boczkarow Konstanty – 3 kl.
Procenko Pelagia – 2 kl.	Siereda Jakub – 4 kl.
Mikulicz Tamara – 2 kl.	Koreń Leonid – II kl.
Jakowienko Iwan – 1 kl.	Koreń Walenty – 6 kl.
Jakowienko Krystyna – 4 kl.	Naumczyk Piotr – 5 kl.
Sokołow Mścisław – 2 kl.	Brize Galina – 5 kl.
Procenko Michał – 1 kl.	Bogdanowicz Irena – 1 kl.
Minajew Aleksander – III kl. (szkoła średnia)	Brize Jerzy – III kl.
Litwiniuk Aleksander – V kl.	Daniluk Ludmiła – 6 kl.
Koreń Mikołaj – IV kl.	Ochremowicz Nina – 1 kl.
Siereda Bazyl – IV kl.	Jurczuk Aleksander – 6 kl.
Minajew Jerzy – IV kl.	Omielczyk Wiera – 7 kl.
Mikulicz Mikołaj – III kl.	Soroczyński Mikołaj – IV kl.
Jurczyk Galina – III kl.	Salnikow Aleksy – 7
Liutwiniuk Katarzyna – IV kl.	Panasiuk Witalii – III kl.
	Mieczkowski Anatol – IV kl. ¹²

W późniejszym czasie ze względu na naciski polonizacyjne ze strony władz oświatowych, naukę religii prawosławnej w Radomiu przejmuje ks. archimandryta Ignacy, który autorytetem osoby duchownej nie dopuszcza do realizacji tych bezprawnych zabiegów¹³.

Od czasów ks. I. Doroszenki nauczanie religii przenosi się do pomieszczeń parafialnych. Proporcjonalnie do malejącej liczebności parafian (szczególnie od lat 60.) malała również i liczba dzieci uczęszczających na zajęcia religii. W dniu dzisiejszym regularnej nauki religii prawosławnej w parafii nie prowadzi się ze względu na brak zainteresowanych. Działalność edukacyjna ogranicza się do organizowanych z inicjatywy nauczycieli i wykładowców radomskich szkół i uczelni, prelekcji, zaznajamiających dzieci i młodzież z prawosławiem.

Działalność charytatywna

Nie posiadamy żadnych informacji na temat działalności charytatywnej parafii w początkowej fazie jej istnienia. W 1875 roku powstaje sierociniec dla dzieci, założony przez radę parafialną, działającą przy radomskim soborze prawosławnym pw. Św. Mikołaja¹⁴.

Sierociniec był przeznaczony wyłącznie dla dzieci prawosławnych, sierot lub z rodzin, w których rodziców nie było stać na ich utrzymanie. Środki na jego działalność pochodziły wyłącznie ze składek członkowskich rady parafialnej, dobrowolnych ofiar i przypadkowych darowizn. Koszty utrzymania sierocińca przerosły jednak możliwości finansowe parafii i w 1879 roku zostaje on czasowo zamknięty, a dzieci oddane do domów prywatnych na wychowanie za odpłatnością¹⁵.

W 1881 roku warszawski generalny Gubernator przedstawił na dworze Carskim sytuację sierot w radomskiej gubernii. Współczując tym biednym dzieciom, 13 lutego 1882 roku Imperator przekazał bezpłatnie na własność sierocińcowi plac o powierzchni 6 morgów¹⁶ i 219 przętów¹⁷, położony w Radomiu przy trasie Warszawskiej (obecnie na tym placu znajdują się budynki Politechniki Radomskiej) ze znajdującym się na nim domem drewnianym¹⁸.

4 kwietnia 1882 roku gubernator radomski poleca radzie parafialnej przeanalizowanie możliwości i ewentualnych kosztów remontu domu dla sierocińca lub budowy nowego¹⁹. Na swym posiedzeniu, 11 kwietnia, Rada doszła do następujących konkluzji: „(...) przedmiotowy dom jest na tyle stary, że remont, który doprowadziłby go do takiego stanu, aby można w nim było umieścić dzieci znajdujące się pod opieką rady, jest nierealny. Należy zbudować nowy dom, przy czym z kamienia, gdyż w miejscowych warunkach będzie on niewiele droższy od drewnianego. Według wstępnej oceny, na budowę kamiennego domu o wymiarach 25 na 14 arszynów²⁰, krytego blachą potrzeba około 6000 rubli. Jeśli Główny Naczelnik Kraju znajdzie możliwość asygnowania do dyspozycji rady parafialnej do 4000 rubli, to rada zobowiązuje się do zebrania pozostałej kwoty z ofiar dobrowolnych, a w skrajnym przypadku wykorzysta odłożony na budowę nowej cerkwi w Radomiu kapitał w wysokości 2200 rubli.

Ustalono: prosić za pośrednictwem gubernatora radomskiego, o rozpatrzenie powyższych założeń przez Naczelnika Kraju²¹.

26 czerwca 1886 roku rada parafialna otrzymała bezpłatny przydział na drewno z nadleśnictwa kozienickiego o wartości 5000 rubli z przeznaczeniem na budowę sierocińca dla prawosławnych dzieci²². Do budowy planowano przystąpić, ze względu na konieczność przygotowania i przywiezienia materiału, w 1888 roku.

W 1887 roku w sierocińcu znajdowało się 24 podopiecznych. Większość z nich uczęszczała do radomskiego liceum początkowego, a małe dzieci znajdowały się pod opieką wychowawczyni z sierocińca. Bezpośredni nadzór nad sierocińcem sprawował Radomski Damski Komitet.

Budżet rady parafialnej w 1887 roku wyglądał następująco:

„Przychody:

1. Saldo na 1 stycznia 1887 r. 2844, 90 rubli
2. Składki członkowskie 126,50 rubli
3. Ofiary jednorazowe 129,70 rubli
4. Dochody przypadkowe 84,57 rubli
5. Za wizyty na Nowy Rok 120,00 rubli
6. Za wizyty na Wielkanoc 130,50 rubli
7. Wysypano ze skarbonki cerkiewnej 5,50 rubli
8. Wysypano ze skarbonki komitetu 42,00 ruble
9. Opłaty za dzierżawę gruntów 310,25 rubli
10. Opłaty za dzierżawę placu cerkiewnego²³ 20,00 rubli
11. Procenty od kapitału 120,00 rubli
12. Procenty z kuponów 14,25 rubli
13. Składki członkowskie Damskiego Komitetu 30,00 rubli
14. Za miejsca na cmentarzu 36,20 rubli

Rozchody:

1. Do dyspozycji Damskiego Komitetu 1091,58 rubli
2. Jednorazowe zasiłki 290,00 rubli
3. Na remont cmentarza 40,50 rubli
4. Utrzymanie stróża 36,00 rubli
5. Wydano w sądzie A.N. Legrandu 100,00 rubli
6. Na materiały piśmiennicze 13,50 rubli
7. Za ubezpieczenie 1,40 rubli

Saldo na 1 stycznia 1888 roku wynosi 2441 rubli 39 kopiejek. O przychodach i rozchodach Radomskiego Damskiego Komitetu, służących utrzymaniu sierocińca istnieją następujące informacje:

Przychody:

1. Saldo na 1 stycznia 1887 roku 190,70 rubli
2. Od rady parafialnej 1091,58 rubli
3. Składki członkowskie 216,00 rubli
4. Darowizny 42,00 rubli
5. Przypadkowe dochody 39,95 rubli
6. Od Pani Korostowcewoj, za spektakl 432,50 rubli
7. Od Pani Michiejewoj, za spektakl 149,85 rubli
8. Z gry o dywan ofiarowany przez Panią de-Lazari 50,00 rubli
9. Ze spektaklu Pogonina 69,00 rubli

Rozchody:

1. Na utrzymanie dzieci z sierocińca 1046,22 rubli
2. Pensja wychowawczyni i przysługi 165,00 rubli
3. Pomoc wdowom i biednym 138,00 rubli
4. Wynajem pomieszczenia dla sierocińca i remonty 279,00 rubli
5. Na obuwiu dla dzieci 101,58 rubli
6. Na ubrania, pościel i remont starych rzeczy 250,10 rubli
7. Na ogrzewanie sierocińca 31,00 rubli
8. Na książki, naczynia, meble, za saunę i lekarstwa 37,22 rubli
9. Prezenty na święta i pod choinkę 43,00 rubli.

Saldo na 1 stycznia 1888 roku wyniosło 100 rubli 46 kopiejek²⁴.

W kolejnych latach parafia w dalszym ciągu prowadzi sierociniec, pomaga biednym i przygotowuje się do budowy domu dla sierot prawosławnych. W 1889 roku w sierocińcu przebywało 18 podopiecznych, z których wszyscy, oprócz jednej młodej dziewczynki, uczęszczali do gimnazjum miejskiego²⁵.

12 kwietnia 1890 roku o godz. 12 odbyło się uroczyste położenie kamienia węgielnego pod budowę domu dla Sierocińca Prawosławnego w Radomiu. Przybyli licznie zaproszeni goście. Przy śpiewie chóru z sierocińca na plac budowy przybyła procesja z cerkwi parafialnej. Proboszcz parafii ks. protojerej Mikołaj Sofronow w asyście ks. Piotra Rajewskiego i diakona Euzebiusza Barzyckiego odprawił uroczysty „Moleben” i po okropieniu wodą

święconą miejsca pod budowę przystąpiono do wmurowania pierwszych cegieł. Wmurowano wówczas około stu cegieł. W jednym z rogów budynku zamurowano grubą butelkę, w której znajdował się akt założenia sierocińca z jego historią i dużo srebrnych i miedzianych monet²⁶.

Powyższy akt zawierał następującą treść:

„Położenie kamienia węgielnego pod budowę domu sierocińca dla prawosławnych dzieci odbyło się za panowania Imperatora Aleksandra III, 12 kwietnia 1890 roku. Dom zbudowany na własnej ziemi, podarowanej sierocińcowi przez ś.p. Imperatora Aleksandra II, 13 lutego 1881 roku. Środki na budowę pochodzą z darowanego, dekretem Carskim z dnia 16 czerwca 1886 roku lasu oraz składek członkowskich i darowizn dla Radomskiej Rady Parafialnej i działającego przy niej Damskiego Komitetu. Ogółem na dzień rozpoczęcia budowy rada dysponowała kwotą 4000 rubli, z czego 2500 rubli asygnowano jako dopłatę do lasu.

Rada w tym czasie składała się z 62 członków, a Damski Komitet z 42.

Przewodniczącym Rady Parafialnej był Radomski Gubernator Michaił Aleksandrowicz Majlewskij, a przewodniczącą Komitetu jego małżonka Maria Juriewna Majlewszaja.

Dzieci w sierocińcu przebywało wówczas 20.

Do budowy domu był utworzony specjalny komitet, składający się z 10 następujących osób: przewodniczący – M.A. Majlewski; proboszcz soboru radomskiego – ks. protojerej M.P. Sofronow; P.M. Bożerianow; Baron R.O. Buksgevden; N.I. Wasilewski; W.G. Smorodinow; P.L. Spasski; W.A. Sokołow; N.K. Szejnfeld i sekretarz rady parafialnej – S.A. Makiejew.

Radom liczył wówczas 14163 mieszkańców.

Prawosławni w Radomiu i guberni w tym czasie byli to przede wszystkim wojskowi i różnego rodzaju urzędnicy.

Co się tyczy wojskowych, to w Radomiu stacjonował wówczas 26. Mogiłowski Pułk Piechoty i 7. Brygada artylerii, oprócz nich prawosławnych było 1463 osoby.

Warszawskim Generał-Gubernatorem był Iosif Władimirowicz Hurko.

Wiosna tego roku była wczesna, do czasu położenia kamienia węgielnego prawie wszystko rozkwitło i było zupełnie ciepło²⁷.

Budowę nadzorował znany radomski architekt R. Mejer wraz z powołanym do tego z ramienia parafii komitetem. Wykonawcą była warszawska firma „Kamieński i Grossman”. Wszystkie prace zgodnie z kontraktem wyceniono na 9000 rubli. Prace posuwały się sprawnie i zgodnie z wcześniejszymi założeniami. 23 czerwca 1891 roku dokonano oficjalnego odbioru budynku, a 7 lipca tego samego roku uroczystie poświęcono go i oddano w użytkowanie dla prawosławnego sierocińca w Radomiu. Za wykonane prace firma „Kamieński i Grossman” otrzymała wynagrodzenie: 6500 rubli w materiałach (drewno pochodzące z darmowego przydziału) oraz 1884 rubli gotówką (1500 rubli za dom i 384 rubli za dodatkowe prace, nie przewidziane kontraktem). Pozostała suma 1000 rubli miała być spłacona, zgodnie z kontraktem, w późniejszym czasie w ratach²⁸.

Do spłaty pozostałych zobowiązań doszło jednak bardzo szybko. 8 stycznia rada parafialna otrzymała zgodę z Ministerstwa na zorganizowanie i przeprowadzenie loterii – allegri, która odbyła się 22 października w parku miejskim w Radomiu. Dochód z loterii wyniósł 1282 ruble i 64 kopiejki. Z uwagi na wcześniejszą spłatę zobowiązań, firma „Kamieński i Grossman” ustąpiła 60 rubli z należnej sobie kwoty oraz przekazała 40 rubli na rzecz sierocińca²⁹.

Utrzymanie sierocińca stanowiło większość wydatków radomskiej parafii i jej rady. Mimo to parafia przeznaczała co roku 250 rubli na jednorazowe zasiłki dla biednych. Roczny koszt utrzymania sierocińca wynosił ok. 2400 rubli³⁰. Przebywało w nim średnio 20–30 podopiecznych.

W 1892 roku pod nadzorem architektów Załuskiego i Treberta wykonano ogrodzenie wokół sierocińca, zbudowano „chłodne pomieszczenie” do przechowywania żywności³¹.

30 sierpnia 1893 roku Ministerstwo Własności Państwowej (Skarbu Państwa) zawiadamia gubernatora radomskiego o decyzji Imperatora, w której nakazuje on nieodpłatne przekazanie na rzecz Prawosławnego Sierocińca w Radomiu lasu na sumę do 1847 rubli z państwowej darczy w Kozienicach³². Darowiznę przeznaczono na budowę nowego domu mieszkalnego i budynków gospodarczych na ziemi należącej do sierocińca, które następnie wydzierżawiono na działalność rolniczą. Dochód z dzierżawy pozwolił na pokrycie w dużej części kosztów utrzymania sierocińca³³.

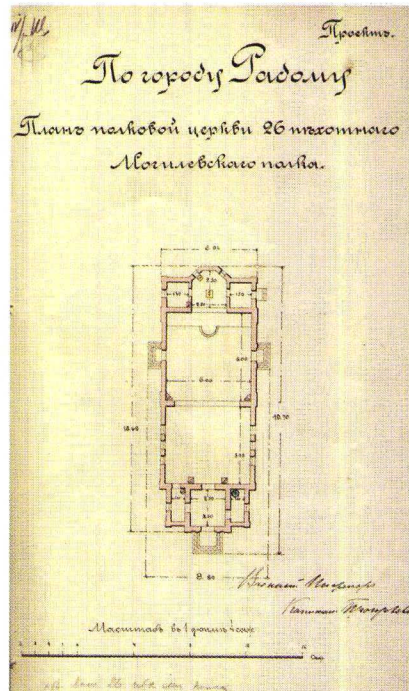
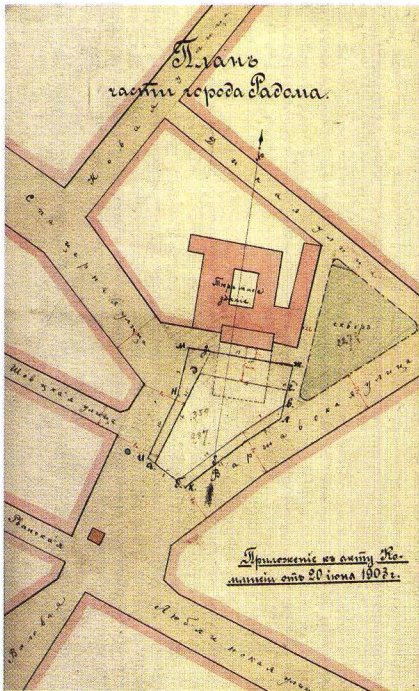
Statutowym zadaniem Prawosławnego Sierocińca w Radomiu była opieka i religijne wychowanie dzieci w duchu wiary prawosławnej i przygotowanie ich do samodzielnego życia. Oprócz kształcenia w szkołach wychowankowie byli wysyłani, w okresie wakacyjnym, do znanych rzemieślników na naukę zawodów. Jak wspomina pan Włodzimierz Minajew, jego dziadek opowiadał, że za czasów ks. Łukasza Cybika radomska parafia miała dwóch wikariuszy, z których jeden mieszkał i sprawował duchową opiekę nad dziećmi w sierocińcu.

Utrzymanie i prowadzenie sierocińca determinowało całą działalność charytatywną parafii aż do wybuchu I wojny światowej, kiedy podzielił on ciężką dolę prawosławia w Radomiu i został zlikwidowany.

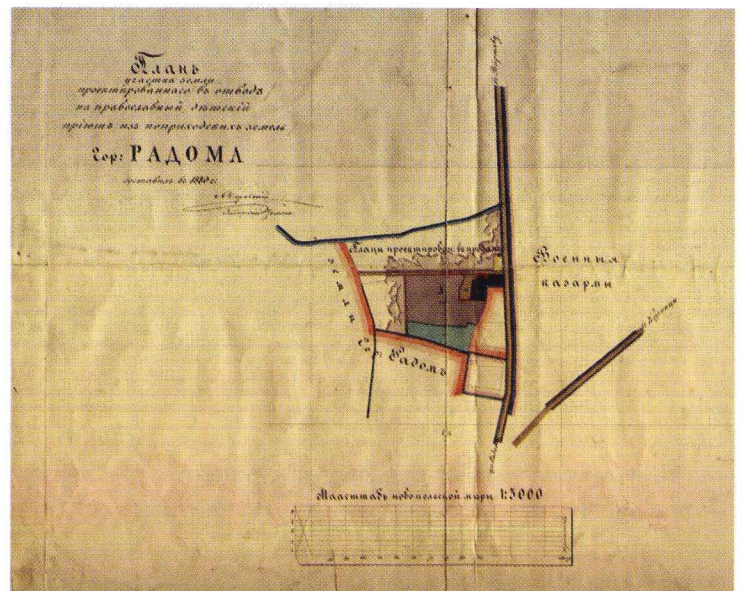
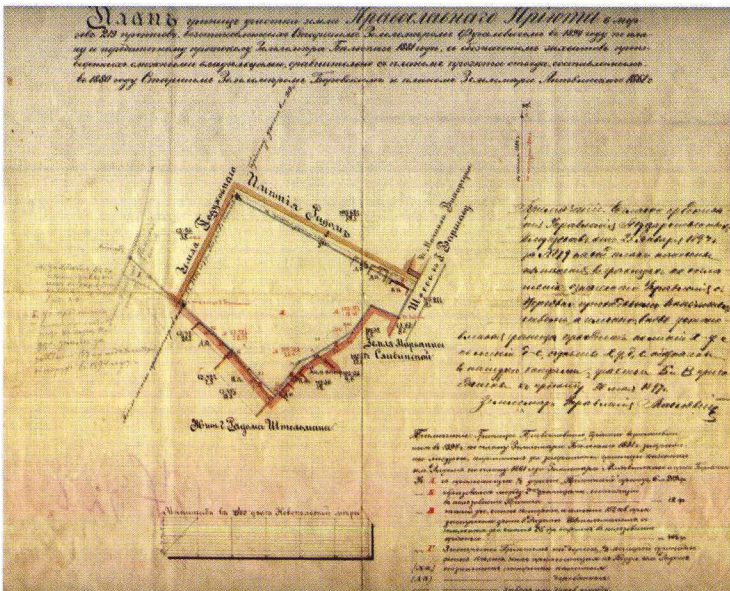
Począwszy od okresu międzywojennego aż do dnia dzisiejszego parafia ze względu na swe skromne możliwości wydzielala niewielkie kwoty na doraźną pomoc potrzebującym parafianom. W symboliczny sposób uczestniczy w ogólnokrajowych akcjach charytatywnych. Dawny okres świetności parafii pozostaje dziś już tylko wspomnieniem.

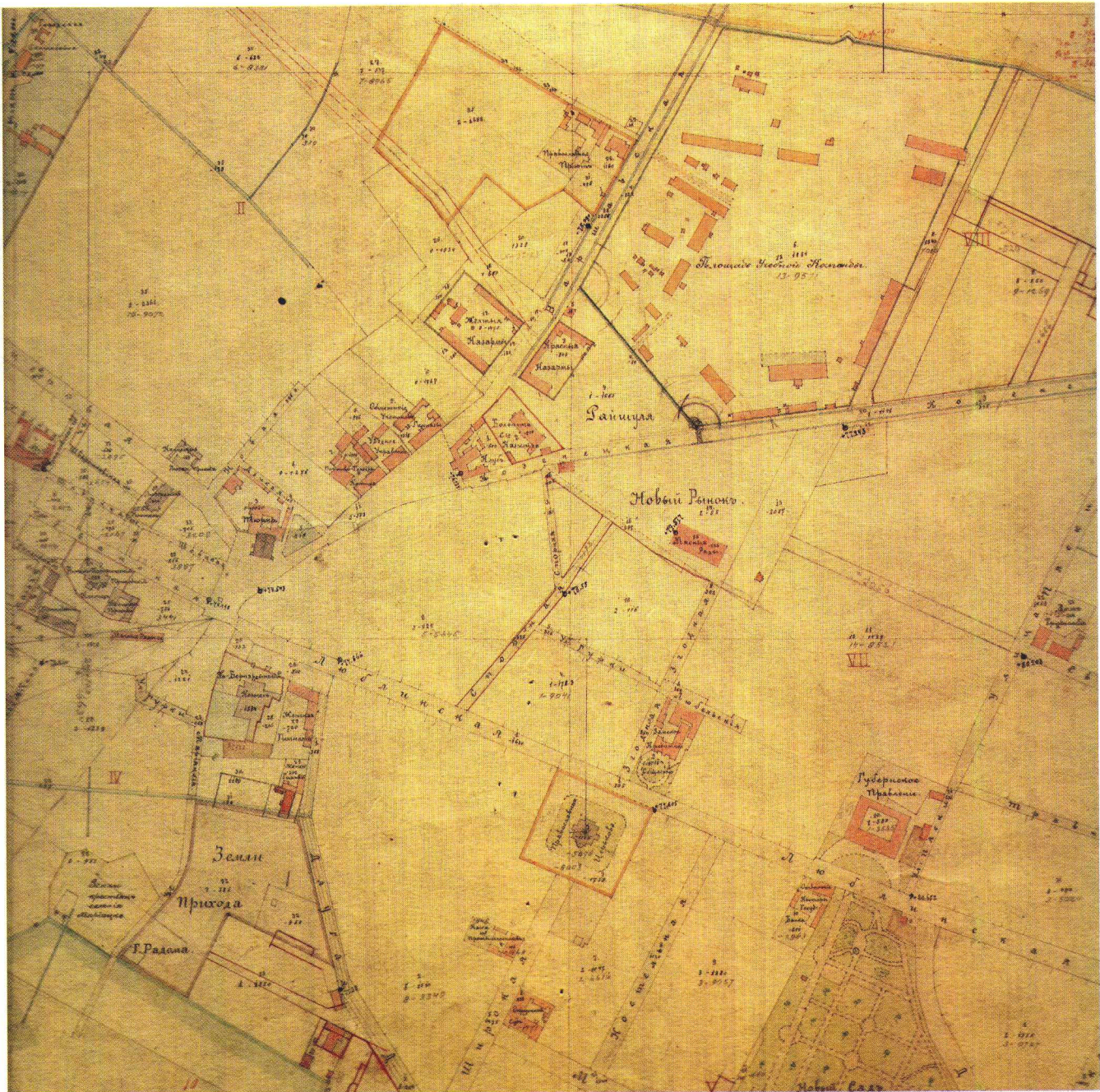
Pierwsza radomska cerkiew – obecnie kościół św. Trójcy

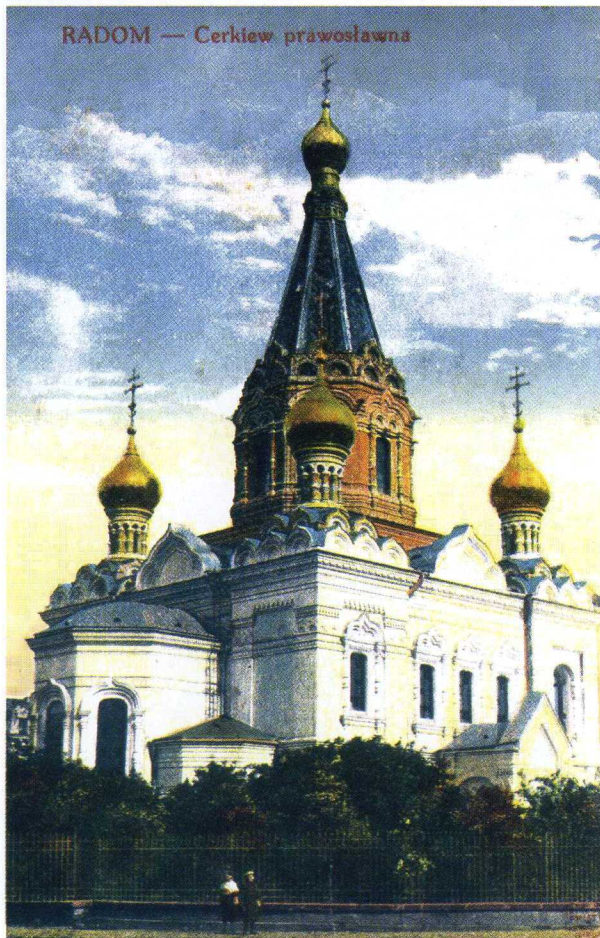
Plany przebudowy soboru na cerkiew garnizonową

Plany terenu należącego do sierocińca

Ogólny plan Radomia z początku XX wieku

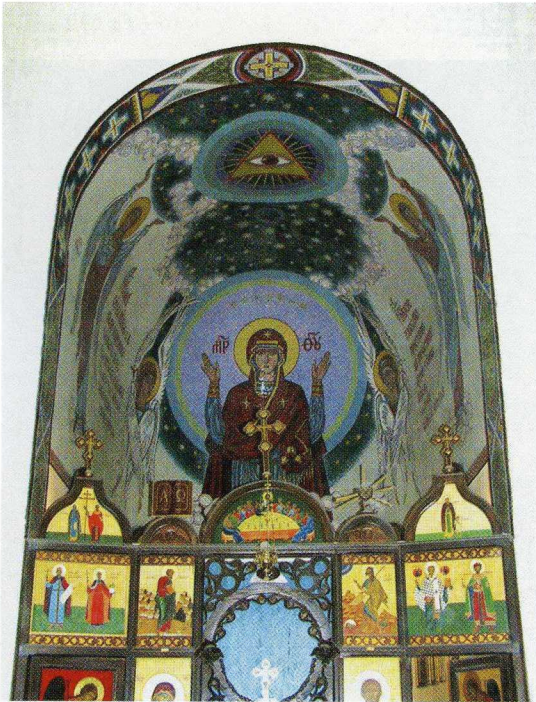

Wnętrze cerkwi

Włodzimierz Minajew, ks. J. Antosiuk, ks. R. Kozłowski,

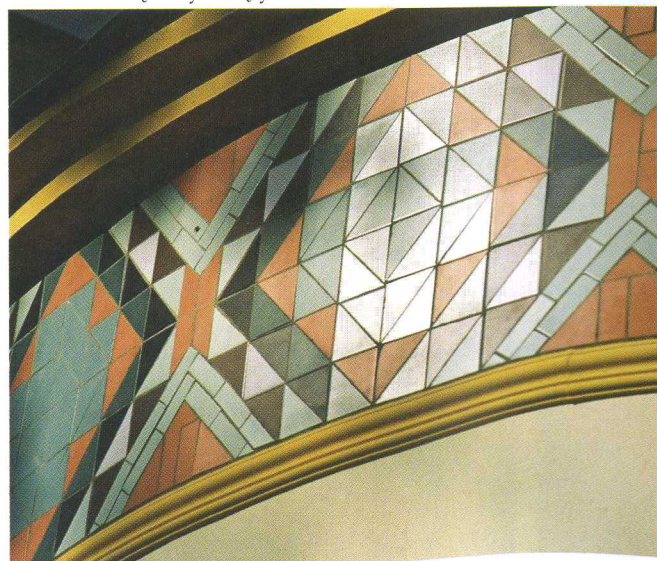

Mozaiki wewnątrz świątyni

Widok zewnętrzny świątyni

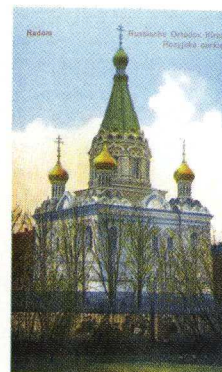
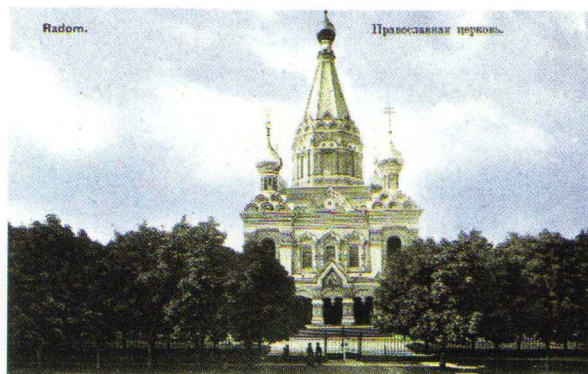
Cmentarz parafialny

Kwaterna żołnierzy radzieckich

¹ J. Luboński, *Monografia historyczna miasta Radomia*, dz. cyt., s. 146.

² J. Luboński, *Monografia historyczna miasta Radomia*, dz. cyt., s. 147.

³ Archiwum Państwowe w Radomiu (APR), *Radomska Dyrekcja Szkolna - generalia*, sygn. 289, nłb.

⁴ Tamże.

⁵ Tamże.

⁶ Por. APR, *Radomska Dyrekcja Szkolna - generalia*, sygn. 289, nłb.

⁷ Można przypuszczać, że taka sytuacja społeczna posłużyła za powód do założenia prawosławnego sierocińca w Radomiu, o czym napiszemy w dalszej części powyższej pracy.

⁸ APR, *Radomska Dyrekcja Szkolna - generalia*, sygn. 289, nłb.

⁹ Por. APR, *Radomska Dyrekcja Szkolna - specjalia*, sygn. 308, tom 1-3.

¹⁰ Archiwum Parafii Prawosławnej w Kielcach, *Radom - bieżąca korespondencja*, s. 25.

¹¹ Por. tamże, s. 36-37.

¹² Tamże, s. 40-41.

¹³ Por. tamże, s. 47-51.

¹⁴ Por. APR, *Obzor Radomskiej Guberni*, 1887, s. 91.

¹⁵ Por. tamże, s. 92.

¹⁶ 1 morga = 56 arów.

¹⁷ 1 przęt = 4,5 m.

¹⁸ Por. APR, *Obzor Radomskiej Guberni*, 1887, s. 91.

¹⁹ Por. APR, Kancelaria Gubernatora Radomskiego, sygn. 77, s. 336.

²⁰ 1 arszyn = 0,71 metra.

²¹ Tamże, s. 337-338.

²² Por. APR, *Obzor Radomskiej Guberni*, 1887, s. 92.

²³ Plac zakupiony w 1875 roku za sumę 6473 rubli 60 kopiejek pod budowę nowej cerkwi w Radomiu.

²⁴ APR, *Obzor Radomskiej Guberni*, 1887, s. 92-94.

²⁵ Por. tamże, 1889, s. 87.

²⁶ Por. APR, *Pamiętna Książka Radomskiej Guberni*, 1891, s. 187-188.

²⁷ Tamże, s. 188-189.

²⁸ Por. APR, *Obzor Radomskiej Guberni*, 1891, s. 98-99.

²⁹ Por. tamże, s. 99-100.

³⁰ Por. tamże, s. 100.

³¹ Por. tamże, 1892, s. 92-94.

³² Por. APR, *Obzor Radomskiej Guberni*, 1893, s. 92.

³³ Por. tamże, s. 92.

Cmentarz Prawosławny w Radomiu

Nekropola prawosławna w Radomiu nie była dotychczas tematem oddzielnych drukowanych opracowań¹. Zainteresowanie autorów skupiło się przede wszystkim na ogólnie wzmiankowanych dziejach parafii prawosławnej, jak również miejscu tej mniejszości wyznaniowej w mieście². Ponadto odnotowano istnienie kwatery żołnierzy Armii Rosyjskiej z okresu I wojny światowej i Armii Czerwonej z II wojny światowej, znajdujące się na terenie omawianej nekropoli³.

Jak podaje Jan Luboński, w 1832 r. wskutek starań protojereja Teofila No-wickiego, Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych i Duchownych wyraziła zgodę na przeniesienie cerkwi prawosławnej z Opatowa do Radomia. Umieszczono ją w skasowanym w 1809 r. klasztorze Panien Benedyktynek. Obiekty klasztorne były uprzednio wykorzystane jako lazaret oraz więzienie⁴. Kościół klasztorny po przebudowie na cerkiew erygował 10 października 1837 r., jako świątynię parafialną parafii prawosławnej, warszawski biskup prawosławny Antoni Rafalski. Pierwszym proboszczem został ks. protojerej Ignacy Klimowicz⁵. W tym okresie, w 1839 r., mieszkało w Radomiu 738 wojskowych i 20 cywilów wyznania prawosławnego⁶.

Do chwili założenia cmentarza prawosławnego, co miało miejsce w 1839 r., zmarłych tego wyznania chowano w osobnej kwaterze na cmentarzu katolickim, usytuowanym obecnie przy ulicy Limanowskiego. Kwaterna ta w 1858 r., kiedy przystąpiono do jej obwałowania, miała następujące wymiary: szerokość od frontu 34 sążnie, od pola 20 sążni, a długość 50 sążni⁷.

Radomską nekropole prawosławną założono na gruntach zwanych Obozisko. Duchowieństwu prawosławnemu teren ten przekazała Kasa Ekonomiczna jako dzierżawę. Teren użytkowany wówczas, w 1839 r., przez cerkiew miał 13 mórg i 90 prętów ziemi ornej oraz 1 morgę i 108 prętów łąki. Część gruntów zajmował cmentarz, reszta była uposażeniem proboszcza parafii. Dopiero postanowieniem Rady Administracyjnej Królestwa Polskiego z 10 lipca 1845 r. grunty, a także zabudowania parafialne wraz z kościołem, domem proboszcza oraz budynkami gospodarskimi, uznano za wieczną posiadłość radomskiego duchowieństwa parafialnego cerkwi prawosławnej⁸.

W pierwszej połowie XIX w. istotną sprawą w dziejach cmentarza było trwałe jego ogrodzenie, oraz, jak się to wkrótce okazało, gdy nekropola zaczęła pełnić swe naturalne funkcje, poszerzenie jej obszaru. Zaznaczyć przy tym należy, że sprawa trwałego ogrodzenia cmentarza w Królestwie Polskim była wówczas ważną, skoro zajęła się nią aż Rada Administracyjna, wydając 30 maja 1846 r. postanowienie, aby cmentarze grzebalne, dawniej opasane wałami, ogrodzić murem kamiennym lub parkanem drewnianym⁹.

O ówczesnym stanie cmentarza i konieczności wykonania powyższych prac informują wnioski z jego lustracji, przeprowadzonej w 1848 r. przez proboszcza parafii i budowniczego gubernialnego. Poinformowano w niej, że: „(...) obecny cmentarz już jest tak dalece przepełniony, iż go rozprzestrzenić koniecznie potrzeba podług planu budowniczego sporządzo-

nego, który przy niniejszym protokole załącza się. A że zachodzi konieczna potrzeba powiększenia go stosownie do planu załączonego, to przekonywa się, a prócz tego znaczny garnizon rok rocznie w tym mieście jako też w okolicy konsystuje, więc w porównaniu z przeszłością na przyszłość większej śmiertelności spodziewać się należy”¹⁰.

Z tych powodów Rząd Gubernialny Radomski w 1849 r. podjął decyzję o licytacji „rozprzestrzenia cmentarza grzebalnego i opasania murem”. Kosztorys przedsięwzięcia wyceńniono na sumę 706 rubli srebrnych (rbs.) 29,5 kopiejek (kop.), a pierwsza licytacja odbyła się 14 lipca 1849 r.¹¹. O jej rezultatach Rząd Gubernialny Radomski poinformował Komisję Rządową Spraw Wewnętrznych. Ponieważ wówczas nikt nie zgłosił się do licytacji zaproponowano, aby prace wykonać sposobem administracyjnym. Konieczność szybkiego ogrodzenia powodował fakt, że nielegalnie sprzedawano piasek z terenu przylegającego do cmentarza od strony południowej, naruszając tym stan posiadania parafii prawosławnej¹². W międzyczasie „majster mularski” Wilhelm Schultz zadeklarował obmurowanie cmentarza za sumę niższą, bo wynoszącą 690 rbs. Propozycji tej nie przyjęto i w listopadzie 1849 r. podjęto decyzję o ponownej licytacji¹⁴. Z braku źródeł nie wiadomo, kto wygrał ją wówczas i obmurował cmentarz. Jak podaje Jan Luboński, obmurowana nekropola miała powierzchnię 14 mórg 299 prętów, zaś kosztorys prac zamknął się sumą 988 rbs.¹³. O tym, że prace te podjęto i ukończono, dowiadujemy się również z pisma parafii, skierowanego 6 maja 1850 r. do Rządu Gubernialnego Radomskiego. Proboszcz, autor pisma, prosił o wyasygnowanie części pieniędzy w związku z ukończeniem pierwszego etapu prac przy cmentarzu¹⁶. Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych poleciła rządowi gubernialnemu przekazać na „(...) koszta opasania murem rozprzestrzonego cmentarza” sumę 706 rbs. 29,5 kop.¹⁷. W 1851 r. prace te ukończono. Informuje o tym protokół rewizyjno-odbiorczy prac, których koszt ostatecznie wyniósł 719 rbs 72 kop.¹⁸. Tak więc w 1851 r. teren poszerzonego cmentarza prawosławnego obwiedziono murem.

Kolejne poszerzenie terenu cmentarza i w związku z tym potrzeba jego obmurowania miała miejsce w latach pięćdziesiątych XIX w. O sprawie informował magistrat radomski rząd

gubernialny w piśmie wysłanym 7 lipca 1858 r., którego istotny fragment cytuję: „Z powodu udowodnionej potrzeby rozprzestrzenia cmentarza grzebalnego prawosławnego w mieście Radomiu, przez przybranie gruntu w ilości sążni kwadratowych 2871 Obozowisko zwanego i wypuszczonego przez Kasę Ekonomiczną w wieczystą dzierżawę Duchowieństwu Prawosławnemu KRSW [Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych – A.P.] wyjednała decyzję Rady Administracyjnej (...) zezwalającą na obmurowanie części gruntu, który leży w równoległym kierunku do drogi bitej Krakowsko-Warszawskiej. Na skutek czego Rząd Gubernialny przesyłając Magistratowi zatwierdzony reskryptem Komisji Rządowej z dnia 6/18 czerwca br. (...) anszlag kosztów na obmurowanie rzeczzonego cmentarza grzebalnego obejmujący sumę rs. [rubli srebrnych – A.P.] kop[iejek] 87,6 wraz z dwoma planami poleca, aby na przyjęcie tej entrepryzy licytacje w obrębie swego urzędowania (...) ogłosił”¹⁹.

Podobnie jak poprzednio, pomimo dwukrotnie ogłoszonej licytacji, nie przystąpiono do prac budowlanych. Dopiero w grudniu 1858 r. Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych zatwierdziła kontrakt na obmurowanie terenu cmentarza. Obliczono, że koszt ten wynosić będzie 1.570 rbs., zaś prace budowlane, w rezultacie kolejnej licytacji, miał wykonać Walenty Sławiński²⁰. W dniu 16 lipca 1859 r. gubernialny inżynier budowlany poinformował magistrat radomski o zakończeniu prac na terenie cmentarza²¹.

Niejako na uboczu przewija się od 1858 do 1862 r. nie załatwiona do końca sprawa obwałowania kwatery prawosławnej na terenie cmentarza katolickiego, usytuowanego przy obecnej ulicy Limanowskiego²².

Jednocześnie gubernator cywilny informował w 1865 r. Prezydenta miasta Radomia o potrzebie reperacji muru cmentarnego²³. Istniejące archiwalia nie oznajmiają, czy prace te wówczas wykonano. Sądzę, że nie zrealizowano ich do 1896 r. Wówczas to cmentarz w starszej części przybrał istniejący obecnie wygląd. Z informacji parafii prawosławnej z 5 lipca 1896 r. dowiadujemy się, że był ogrodzony murem o wysokości dwóch arszynów, lecz wymagał remontu. Przy cmentarzu, obok bramy głównej, znajdowały się wówczas murowane budynki stróżówki i domu przedpogrzebowego. Poinformo-

wano także, że wojskowi nie mieli osobnego cmentarza²⁴. Stąd też w okresie I wojny światowej żołnierzy wyznania prawosławnego grzebano w osobnej kwaterze, o czym informuje pomnik pamięci, na którym umieszczono napis następującej treści: „//Bohaterom / rosyjskiej armii / poległym na wojnie / 1914–1915//”. Kwaterę tę w 1998 r. odnowiono

W okresie międzywojennym obiekt pełnił funkcję cmentarza grzebalnego radomskiej parafii prawosławnej. Wydarzenia związane z II wojną światową spowodowały, iż przyszło nekropoli pełnić funkcje cmentarza grzebalnego żołnierzy Armii Czerwonej poległych na wojnie oraz zmarłych i zamordowanych w obozach jenieckich. W oddzielnej kwaterze, w zbiorowych mogiłach oprócz żołnierzy 69 armii i 11 samodzielnego korpusu pancernego działających w ramach 1 Frontu Białoruskiego, pochowano wspomnianych jeńców. Według informacji zamieszczonej na pamiątkowym głazie, mogiły te mieszczą zwłoki 1997 żołnierzy, zaś inne dane informują o 2674 pochówkach²⁵. Głaz pamiątkowy z tablicą odsłonięto 21 kwietnia 1982 r. Wystawiono go z inicjatywy Wojewódzkiego Sztabu Wojskowego i Wojewódzkiego Oddziału Towarzystwa Przyjaźni Polsko-Radzieckiej w Radomiu.

W 1958 r. przystąpiono do uregulowania własności radomskiej parafii prawosławnej. W rezultacie 12 listopada 1958 r. założono Księgę Wieczystą²⁶. Jak wynika ze zgromadzonych w niej dokumentów, dotychczas nie była ona założona. W 1958 r. parafia była właścicielem pięciu parcel o ogólnej powierzchni 7 hektarów 896 metrów kwadratowych. Kolejny załączony dokument, zaświadczenie Wydziału Finansowego Prezydium Miejskiej Rady Narodowej, wystawione 30 maja 1957 r., informuje, że grunt został „(...) nabyty w drodze zasiedzenia przez Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny z mocy postanowienia Sądu Powiatowego w Radomiu z dnia 27 II 1953 r.”.

Jubileusz 150-lecia istnienia parafii prawosławnej w Radomiu przyspieszył zainteresowanie stanem obiektów usytuowanych obok głównej bramy cmentarnej. W 1987 r. proboszcz parafii wystąpił do Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Radomiu z prośbą o objęcie pracami konserwatorskimi bramy głównej, kostnicy i stróżówki²⁷. W załączonym kosztorysie proponowanych prac zanotowano, że „Stan istniejącej bramy zabytkowej, kostnicy i stróżówki jest zniszczony w około 70% i wymaga odnowienia obiektu, to jest bramy zabytko-

wej, uzupełnienia ubytków, wykonania tynków i obróbek blacharskich z blachy miedzianej oraz uzupełnienia brakujących ornamentów”.

Równocześnie w 1986 r. rozpoczęto budowę na osi bramy głównej budynku cerkwi według projektu mgr. inż. arch. Mikołaja Michalczuka. Obiekt ten stanowi dziś dominantę zespołu cmentarnego, jak również charakterystyczny element architektury tej części miasta. Mając na uwadze walor historyczny i estetyczny cmentarza prawosławnego Wojewódzki Konserwator Zabytków w Radomiu decyzją nr 362 z 27 listopada 1987 r. wpisał go do rejestru zabytków województwa radomskiego. Budowa cerkwi, również przeznaczenie pod nowe pochówki części terenu cmentarza, doprowadziło do przeniesienia niektórych nagrobków z końca XIX w. w nowe miejsce.

Cmentarz ma kształt nieregularny. Jest założony wzdłuż osi północ-południe. Od wschodu graniczy z ul. Warszawską. Od południa, w pobliżu najkrótszego boku, przebiega ul. Głowackiego. Od zachodu najdłuższa granica cmentarza przylega do terenu, na którym budowane są domki jednorodzinne. Zaś od północy graniczy z działką Polskiego Związku Motorowego. Obecny układ przestrzenny pochodzi z okresu po 1945 r. Jest efektem powstania kwatery żołnierskiej, na której pochowano po II wojnie światowej jeńców i żołnierzy Armii Czerwonej, budowy cerkwi, jak i przeznaczenia części terenu pod nowe pochówki.

Kwaterna żołnierska znajduje się w południowej części cmentarza z wejściem oddzielną bramą. Monumentalną w skali nekropoli cerkiew wzniesiono na osi bramy głównej i alei głównej. Wzdłuż alei przeznaczono teren pod nowe pochówki i już lokując je w tym miejscu, przede wszystkim dla wiernych kościoła rzymskokatolickiego. Zakłóciło to pierwotny wygląd cmentarza, albowiem w wymienionych miejscach były usytuowane najstarsze pochówki i nagrobki cmentarza. Nieuwzględnienie waloru najstarszej części cmentarza z drugiej połowy XIX w. i początków XX w. wskutek lokalizacji cerkwi i nowych katolickich kwater, pomimo że północna część cmentarza jest pusta, czekająca zagospodarowania, doprowadziło do pewnego zatarcia pierwotnego układu przestrzennego.

W okresie swego powstania (lata trzydzieste XIX w.) cmentarz znajdował się z dala od zwartej zabudowy ówczesnego miasta. Analogiczne było usytuowanie pozostałych radomskich

nekropoli założonych w tym okresie – cmentarza katolickiego, ewangelickiego i żydowskiego. Położenie to było rezultatem ówczesnych przepisów sanitarnych, określających lokalizację nekropoli. Stan ten dotrwał właściwie do ostatnich lat przed wybuchem II wojny światowej, kiedy to w tej okolicy dopiero zaczęto budować domy. Zaś systematyczna wysoka zabudowa miała miejsce dopiero w latach siedemdziesiątych-osiemdziesiątych XX w. Nic więc dziwnego, iż przez długi czas cmentarz pozostał charakterystycznym elementem krajobrazu tej części miasta. Walor widokowy cmentarza, obok wysokiej zieleni, nielicznej w tej części miasta, podkreślają budowle i urządzenia cmentarne oraz budynek cerkwi, usytuowane obok drogi wylotowej z Radomia do Warszawy.

Wspomniany drzewostan cmentarny posadzono głównie w okresie międzywojennym i po zakończeniu II wojny światowej. Tylko nieliczne drzewa pamiętają czasy tuż po założeniu nekropoli. Z tego okresu zachował się fragment szpaleru lipowego oraz rząd dwunastu kasztanowców. Generalnie zieleń przypomina drzewostany cmentarne tego regionu. Najpospolitszym gatunkiem są klony zwyczajne i jesieniolistne, jesiony wyniosłe, lipy drobnodziarniste oraz kasztanowce białe. Ponadto są tu robinia biała i sosny pospolite. Z gatunków krzewiastych – bez czarna, malina, śnieguliczka i jeżyna. Ponadto na terenie kwatery żołnierskiej dwa żywopłoty z ligustru, posadzone od bramy do głazu pomnikowego, wyznaczają jej oś środkową.

Starsza część cmentarza, będąca nekropolią parafii prawosławnej, jest ogrodzona ceglany murem. Od strony ul. Warszawskiej jest on otynkowany i znajduje się na ogół w dobrym stanie, pozostałe odcinki, wybudowane z cegły, są częściowo zrujnowane i wymagają uzupełnienia. Mur od strony południowej wzniesiono przed kilku laty. Wejście na cmentarz wiedzie okazałą murowaną bramą, w której centralnie znajdują się dwuskrzydłowe wrota, a po ich obu stronach – furtki. Wrota i furtki wykonano z metalowych prętów. Na osi bramy stoi budynek cerkwi.

Po obu stronach bramy, od strony cmentarza, znajdują się dwa budynki. Budynek po prawej stronie pełni funkcję stróżówki. Jego szczyt jest wbudowany w mur cmentarny. Budynek przykryto dachem dwuspadowym z murowym kominem.

Wnętrze składa się z przedsionka i pomieszczenia mieszkalnego. Dwuskrzydłowe okno z sześcioma kwaterami oraz jednoskrzydłowe drzwi pochodzą prawdopodobnie z okresu jego budowy. Budynek po lewej stronie bramy pełnił funkcję kostnicy. Jego układ przestrzenny jest analogiczny. Szczyt budynku, wmurowany w mur ogrodzeniowy, został ozdobiony blendą, nadprożem, ślepym okrągłym okienkiem, nad którym widnieje dekoracja w formie prawosławnego krzyża. Dach budynku jest dwuspadowy.

Nowa część cmentarza, będąca nekropolią żołnierzy i jeńców Armii Czerwonej, jest ogrodzona od strony ul. Warszawskiej częściowo murem i ogrodzeniem z metalowych prętów u góry i dołu ozdobionych obręczami. Wejście prowadzi dwuskrzydłową bramą. Z obu jej stron są furtki. Furtki i bramę wykonane z prętów osadzono w wymurowanych z piaskowca słupach. Na osi bramy usytuowany jest pamiątkowy głaz.

Na terenie cmentarza znajdują się budowle grobowe i pomniki nagrobne, których forma odpowiada okresowi zgonu osoby, której pamięci poświęcony został obiekt. Zaś kwatery żołnierska jest typową dla cmentarzy żołnierskich Armii Czerwonej z mogiłami zbiorowymi i pojedynczymi, jakie wybudowano na ziemiach polskich po II wojnie światowej.

Forma pomników nagrobnych informujących o zgonach w XIX i XX w. jest charakterystyczna dla chrześcijańskiej sztuki sepulkralnej w treści, a przede wszystkim w detalu ornamentacyjnym. Reprezentują swymi wyrobami nagrobki rzemieślnicze warsztaty kamieniarskie, funkcjonujące na terenie Radomia jak również Warszawy, skąd pochodzą niektóre obiekty cmentarza prawosławnego w Radomiu. Odnajdziemy tu produkty firm kamieniarskich: F. Hebdżyńskiego, L. Staniszewskiego, W. Piotrowskiego z Radomia oraz W. Tuszyńskiego z Warszawy.

Nagrobki są ponadto interesującym źródłem historycznym z okresu zaboru rosyjskiego, informującym ponadto o wydarzeniach, jakie miały miejsce w mieście, jak i ich uczestnikach, związanych z administracją, wojskiem i policją cesarstwa rosyjskiego, mieszkających w gubernialnym mieście Radomiu. Między innymi upamiętniają zgon pułkownika Szymona von Plotto „(...) który padł z ręki mordercy”, jak odnotowano na nagrobku. Był on naczelnikiem żandarmerii gu-

berniałej w Radomiu i zginął w zamachu zorganizowanym przez radomską PPS. Wykonawcami zamachu byli Stanisław Hempel i Stanisław Werner. S. von Płotto, należący do najbardziej nienawidzonych urzędników carskich w guberni, znany był z tego, że szczególnie brutalnie zachowywał się w stosunku do badanych więźniów politycznych. Ponadto nagrobek pułkownika Inocentego Bułatowa, dowódcy 26 mohylewskiego pułku piechoty stacjonującego w Radomiu „(...) zabitego podczas rozruchów” radomskich 12 grudnia 1904 r. Była to manifestacja antymobilizacyjna, podczas której, obok rosyjskiego dowódcy, również zginął Wiktor Cymerys Kwiatkowski, chorąży pochodzący z czerwonej flągi. Są tu też groby żandarmów, którzy „(...) padli z ręki zbrojczyków”. Na cmentarzu jest również grób księdza unickiego Michała Horoszewicza. Na nagrobku, zbudowanym już w wolnej Polsce, zapisano, że „(...) zmarł 9 listopada 1876 roku, wbrew woli swej i rodziny pochowany przez żandarmów rosyjskich na cmentarzu”.

Inskrypcje nagrobne na obiektach z okresu zaboru są w języku rosyjskim, jak również narodowym pochowanych tu osób. Natomiast napisy z okresu międzywojennego, jak i na powstałych po II wojnie światowej, są na ogół w języku polskim, a forma i treść ich zapisu jest w zasadzie analogiczna jak na pozostałych radomskich cmentarzach chrześcijańskich. Zwraca uwagę fakt, że na terenie tej nekropoli nie ma tak „monumentalnych” obiektów nagrobnych, jakie – zachowały się z drugiej połowy XIX w. i z początku XX w. na radomskim

cmentarzu ewangelickim i katolickim. Można to wytłumaczyć tym, że radomscy prawosławni z tego okresu nie byli związani z miastem „na stałe” jak ewangelicy czy katolicy. Wśród nich to bowiem znajdował się znaczący odsetek radomskich właścicieli zakładów przemysłowych, zamożnych rzemieślników czy przedstawicieli wolnych zawodów, lekarzy i prawników. Zaś prawosławni tu pochowani to na ogół pochodzący z głębi Cesarstwa Rosyjskiego urzędnicy różnych szczebli administracji państwowej, policji, żandarmerii i wojska oraz ich rodziny. Osoby przebywające w mieście, jak i na terenie guberni, byli tu jedynie w kresie wykonywania swych obowiązków służbowych, zaś po ich zakończeniu wracali do Rosji. Ponadto w okresie I wojny światowej, przed wkroczeniem do miasta wojsk niemieckich i austro-węgierskich, wyjechali oni z Radomia wraz z armią rosyjską. Zaś w okresie międzywojennym i po II wojnie światowej osiadłe w Radomiu pokolenie prawosławnych – to na ogół emigranci z terenu Rosji, jak i z byłych wschodnich ziem polskich, w pierwszym pokoleniu związani z miastem.

Cmentarz, jak zaznaczono, aktualnie pełni funkcję, parafialnej nekropoli prawosławnych. Równocześnie parafia udostępnia go katolikom. Określone w postanowieniu i decyzjach konserwatorskich zasady użytkowania cmentarza przez parafię powinny spowodować, że obiekt ten nie zatraci swego pierwotnego-go prawosławnego wyglądu, pomimo że jest otwarty na potrzeby innych.

¹ W 1980 r. na zlecenie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Radomiu A. Domagała i A. Penkalla wykonali teczke ewidencyjną: *Radom. Cmentarz prawosławny przy ulicy Warszawskiej 15*, vol. I: *Tekst*. vol. 2: *Ilustracje* (mps w Archiwum Państwowej Służby Ochrony Zabytków, Oddział Wojewódzki w Radomiu). Ponadto w tymże Archiwum znajdują się karty ewidencyjne nagrobków podlegających ochłonie konserwatorskiej.

² J. Luboński, *Monografia historyczna miasta Radomia*, Radom 1907. s. 156-158; H. Kisiel, *Stosunki demograficzne W: Radom. Dzieje miasta w XIX i XX w.*, pod red. S. Witkowskiego, Warszawa 1985, s. 36-37; S. Borkiewicz, „*Polski autokefaliczny kościół prawosławny*.” *Radomir* 1987. nr 3. s. 32-38.

³ J. Hensel, A. Penkalla, *Cmentarze I wojny światowej w województwie radomskim. Soldatenfriedhöfe aus dem Ersten Weltkrieg in der Wojewodschaft Radom*, Radom 1993. s. 18-19; *Przewodnik po upamiętnionych miejscach walk i męczeństwa lat wojny 1939-1945*, Warszawa 1998, s. 604.

⁴ J. Luboński, *Monografia*, s. 156

⁵ S. Borkiewicz, *Polski autokefaliczny*, s. 36-37.

6 Archiwum Państwowe w Radomiu (APR). Rząd Gubernialny Radomski I (RGR I) sygn. 4336, s. 12: W pracy H. Kisiel, *Stosunki demograficzne*, s. 36 i 37 znajduje się informacja, że w 1820 r. W Radomiu mieszkało 15 prawosławnych, przy czym dane te nie obejmują wojskowych stacjonujących w mieście

⁷ APR. Akta miasta Radomia (AmR) sygn. 492.nlb.

⁸ APR. RGR I sygn. 6335, s. 50-51; J. Luboński, *Monografia*, s. 157, 1 morga = 5,985 m², 1 pręt = 199.5 m²

⁹ APR. AmR sygn. 492, nlb.

¹⁰ APR, RGR I sygn. 6335, s. 286. Protokół lustracji spisano 3 kwietnia 1848 r. Wspomniany w nim plan cmentarza nie zachował się w aktach.

¹¹ Tamże, s. 230, 295. Informację o licytacji ogłoszono w „*Dzienniku Radomskim*” 1849, nr 27, s. 477-478.

¹² Tamże, s. 233.

¹³ Tamże, s. 284.

¹⁴ Tamże, s. 257-259.

¹⁵ J. Luboński, *Monografia*, s. 158.

¹⁶ APR, RGR I sygn. 6225, s. 353.

¹⁷ Tamże, s. 361.

¹⁸ Tamże, s. 381.

¹⁹ APR, AmR sygn. 492, nlb. Sążen kwadratowy = 4,55 m². Wspomniany plan w aktach nie zachował się.

²⁰ Tamże, nlb.

²¹ Tamże, nlb. Inżynier budowlany informował magistrat, że do uzupełnienia protokołu rewizyjno-odbiorczego potrzebny mu jest kontrakt zawarty z W. Sławińskim.

²² Tamże, *passim*.

²³ Tamże, nlb.

²⁴ APR, AmR sygn. 2913, nlb. 1 arszyn rosyjski = 0,7112 m.

²⁵ *Przewodnik*, s. 604. Lista pogrzebanych na cmentarzu żołnierzy znajduje się w Urzędzie Miejskim w Radomiu.

²⁶ Państwowe Biuro Notarialne w Radomiu, repertorium Ksiąg Wieczystych nr 6909. *Sąd Powiatowy w Radomiu. Księga Wieczysta, ul. Warszawska nr 15*.

²⁷ Archiwum Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Radomiu, teczki: *Cmentarz prawosławny w Radomiu, ul. Warszawska 15*, oraz *Inwentaryzacja i projekt bramy zabytkowej, stróżówki i kostnicy na cmentarzu prawosławnym w Radomiu, przy ul. Warszawskiej nr 15*.

Aneks

Biografie proboszczów od II wojny światowej

Ksiądz Izaak Doroszenko

Ks. I. Doroszenko urodził się 29 maja 1884 roku w mieście Borznie, Czernichowskiej guberni. Studiował w Głuchowskim Instytucie Nauczycielskim, po ukończeniu którego w 1904 roku został skierowany przez Kuratora Kijowskiego Okręgu Szkolnego na stanowisko nauczyciela do Krzemieńca. Odmówił jednak przyjęcia tej posady, na skutek czego inspektor 7 rejonu Wołyńskiej guberni skierował go z dniem 15.10.1904 roku do średniej szkoły w Subierżsku, powiatu Dubieńskiego, gdzie pracował do 28.11.1904 roku. Na prośbę Czechów, mieszkańców wsi Sofijewka, Werdowskiej włości, powiatu Dubieńskiego, aby przydzielić im dobrego nauczyciela, inspektor przydzielił na to stanowisko Ks. Doroszenkę, gdzie pracował w miejscowej szkole średniej do 1.09.1908 r. W czasie swej bytności w Sofijewce ks. Izaak zbudował nowy budynek dla swej szkoły.

28 września 1907 roku wstąpił w związek małżeński w Sofijewce z Czeszką Elżbietą Steglik (c. Teodora).

Od 1.09.1908 r. do 15.08.1911 r. pracował w Wołkowskiej czeskiej szkole średniej.

15 sierpnia 1911 roku wstąpił jako wolny słuchacz do czwartej klasy Wołyńskiego Seminarium Duchownego w Żytomierzu, które ukończył 15.06.1914 roku.

2 listopada 1914 roku przyjął z rąk Arcybiskupa Antoniego święcenia kapłańskie, w cerkwi św. Mikołaja we wsi Jakimowicz, powiatu Izjasławskiego, gdzie pozostaje na stanowisku proboszcza tej parafii do 21 grudnia 1917 roku.

Po rewolucji Październikowej (1917 r.), kiedy nastąpiły „nowe czasy” postanowił powrócić w rodzinne strony żony i dzieci, gdzie sam przepracował wiele lat.

Jego sprzeciw i ucieczka od bolszewików nie pozostała niezauważona. Jego Ekscelencja bp Tadeusz mianował Ks. Doroszenkę proboszczem cerkwi pw. Wniebowstąpienia Pańskiego we wsi Podborec koło Dubna. Posługę w tej parafii sprawował od 21.12.1917 r. do 13.11.1924 roku. W 1920 roku otrzymał od polskich władz tymczasowy dowód osobisty, który potwierdzał jego polskie obywatelstwo. Ciężkie chwile przyszło przeżywać Ojcu Izaakowi na stacji Dubno od 17 maja do 8 września 1920 roku, kiedy władzę w tym regionie sprawowali bolszewicy. Wielokrotnie w tym czasie musiał ryzykować swym życiem, aby wypełniać swą posługę kapłańską i bronić prawdziwej miłości chrześcijańskiej. Jak sam wspomina, pierwszy taki wypadek miał miejsce po pochowaniu ciał męczenników wojennych, pułkowników i oficerów byłej armii rosyjskiej (tzw. starej). Wśród zamęczonych tam osób był m.in. Kiryłowicz, syn św.p. ks.mitrata Kiryłowicza z Krzemieńca, Sionskij i inni, a było ich dziesięciu. Podczas nabożeństwa za zmarłych wydawało się, że za chwilę wrócą bolszewicy i, jak wspomina o. Doroszenko: po torturach razem z nimi mnie położą.

Kolejnym wydarzeniem, które o mało nie zakończyło się tragicznie dla tego kapłana prawosławnej cerkwi, było uratowanie polskiego żołnierza wziętego do niewoli przez bolszewików pod Tarakanowem. Jak sam wspomina, żał mu się zrobiło patrzeć na żołnierzy, których bolszewicy rozebrali do samych podkoszulek i kałeson. Nadzy i głodni zbierali wyrzucone przez gospodynie domowe zgniłe ogórki i jedli. Kiedy bolszewik odwrócił się, jednego z żołnierzy o. Izaak wpuścił do swego domu, nakarmił, ubrał i wysłał na służbę do Czechów. Kiedy 21 września 1920 roku wojska polskie wyzwoliły miej-

scowość z rąk bolszewików, żołnierz ten zabiegł do o. Doroszenki i z całego serca podziękował mu za uratowanie życia. Po takich wydarzeniach musiał uciekać, w obawie przed bolszewikami, do odległej o 18 wiorst wsi Pticze, gdzie spotkał się z polskimi wojskami. Po całkowitym wyzwoleniu o. Izaak powrócił do swej parafii. Wspólnie z parafianami pochowali wszystkich poległych w walkach polskich żołnierzy.

Jako radny gminy Podborce wystarał się o wybudowanie kilku nowych budynków szkolnych.

Ze względu na stan materialny, który nie pozwalał utrzymać czwórki dzieci, 13.11.1924 roku Arcybiskup Aleksy przeniósł o. Doroszenkę na parafię do Orli w województwie Białostockim, gdzie przebywał do 1 marca 1928 roku. Warunki klimatyczne, które wyraźnie negatywnie odbiły się na zdrowiu matuszki, zmusiły o. Izaaka do powrotu do Wołyńskiej diecezji. Rezolucją Jego Eminencji Dionizego, Metropolity Warszawskiego i Calej Polski z dnia 1.03.1928 r., został przeniesiony do parafii w Sielcu, powiat Włodzimierski. Kolejną parafią, jaką objął o. Izaak była parafia w miasteczku Warkowicze, gdzie niósł posługę aż do 1 marca 1939 roku, kiedy na skutek różnych intryg nieprzychylnych mu ludzi został wydalony z województwa wołyńskiego.

Po tak przykrych przeżyciach na ziemi, gdzie mieszkał i pracował przez 35 lat, podjął posługę w Radomiu, w Parafii Prawosławnej pw. św. Mikołaja. Była to, jak się okazało, ostatnia placówka, na której przyszło mu nieść swą posługę. Ojciec Izaak Doroszenko zmarł w czerwcu 1946 roku i pochowany został na cmentarzu parafialnym w Radomiu.

Ks. protojerej Teodor Kuczyński

Ur. 3 grudnia 1890 roku we wsi Dubnowicze, powiat Piński w rodzinie duchownego. Syn Zachariasza (s. Andrzeja) i Eudokji (c. Jana) z d. Dubojskiej. Absolwent Mińskiego Seminarium Duchownego, które ukończył w 1910 roku. W latach 1912–1918 pełnił funkcję psalmisty i dyrygenta w „Pokrowskim Soborze” (Opieki Najświętszej Marii Panny) w Grodnie. Od 1918 do 1921 roku pełnił te same funkcje

w parafii we wsi Jatry Nowogródzko-Poleskiej diecezji. 29 czerwca 1920 roku, we wsi Jatry, pow. i woj. Nowogródzkie, wstąpił w związek małżeński z Lubą Jasiewicz, córką Bazylego i Dominiki z d. Lis, ur. 17.09.1902 roku. Z tego związku miał trzech synów: Anatoliusz, ur. 23.04.1921 r. (oficer Wojsk Polskich – skazany przez władze sowieckie na 15 lat zesłania na Syberię, po powrocie przyjął święcenia kapłańskie); Arseniusz, ur. 11.12.1922 r. (żołnierz Armii Gen. Andersa – zginął na froncie); Melecjusz, ur. 12.06.1927 r.

3 października 1921 roku przyjął święcenia diakońskie z rąk J.E. Pantelejmona, Biskupa Pińskiego i Nowogródzkiego i mianowany diakonem Soboru Nowogródzkiego. 13 maja 1923 roku otrzymał święcenia kapłańskie z rąk J. E. Aleksandra, Arcybiskupa Poleskiego i Pińskiego i został mianowany proboszczem parafii Podwyższenia Św. Krzyża we wsi Bychów, pow. Piński, woj. i diecezja Poleska, gdzie pełnił swą posługę do 1930 roku. W tymże roku, na własną prośbę został przeniesiony na stanowisko proboszcza oraz pomocnika dziekana i misjonarza przeciwko sektantom, do parafii św. Obrazu Matki Boskiej Kazańskiej w m. Pniewo, pow. Kamień – Koszarski, woj. i diecezja Poleska.

22 sierpnia 1940 roku został wywieziony przez władze sowieckie do Kazachstanu i na Syberię. Od 10 kwietnia 1944 roku do 11 maja 1946 roku, na podstawie dekretu J. Ś. Sergiusza, Patriarchy Moskiewskiego i Calej Rusi, wykonywał obowiązki duszpasterskie we wsiach regionu Taranowskiego, obwodu Kustonajskiego.

1 czerwca 1946 roku jako repatriant powrócił do Polski. Dekretem J. E. Metropolity Dionizego z dnia 12.04. r. został mianowany proboszczem parafii św. Mikołaja w Radomiu. W latach 1954–1966 pełnił posługę kapłańską we Wrocławiu, a od 1967 roku do 1969 roku w parafii w Zimnej Wodzie. W 1969 roku przeszedł w stan spoczynku i przeniósł się do syna, ks. Anatola Kuczyńskiego do Łobza. Tam też odszedł do Pana 20 marca 1977 roku.

Za swą gorliwą pracą duszpasterską nagrodzony: Złotym „Napierstnym” Krzyżem (1939 r.), „Protojerejstwem” (5.10.1946 r.), „Palicą” (16.12.1951 r.) oraz „Napierstnym Krzyżem z Ozdobami”.

Ks. Bazyli Laszenko

Ur. 10 listopada 1890 roku w Saczenkach (były ZSRR). Syn Józefa i Ireny z d. Łysenko. Absolwent Jekaterynodawskiego gimnazjum. Święcenia kapłańskie otrzymał 15 lutego 1943 roku. Po okupacji proboszcz parafii prawosławnej w Hrubieszowie, a następnie wikariusz parafii w Chełmie Lubelskim. W latach 1954–1955 proboszcz parafii w Radomiu.

Ks. protojerej Eugeniusz Mironowicz

Ur. 4.10.1904 roku w m. Kniagin, woj. wileńskie. Syn Antoniego i Zofii z d. Biurukowicz.

Ks. protojerej Konstanty Gromadzki

Urodził się 11 sierpnia 1922 roku w Sosnowcu, woj. katowickie w rodzinie inteligenckiej. Rodzice: Włodzimierz Mironowicz Gromadzki i Eugenia Aleksandrowna z d. Łazowska. Ojciec od młodości, aż do śmierci (1951 r.), pracował na kolei żelaznej jako urzędnik w Sosnowcu i Piotrkowie Trybunalskim.

Ks. Gromadzki od najmłodszych lat wyrastał w duchu prawosławia. Po ukończeniu średniej szkoły (Gimnazjum Państwowe w Piotrkowie Trybunalskim) w 1940 roku rodzice Konstantego namawiali go do pójścia do seminarium duchownego. Wypełniając wolę rodziców Konstanty, po zawarciu związku małżeńskiego z Olgą Aleksiejewną Cyruk, w 1943 roku wstąpił do Seminarium Duchownego w Warszawie. Został przyjęty od razu do piątej klasy tegoż seminarium.

W tym samym roku, 8 września, J.E. Dionizy udzielił mu święceń diakonatu w cerkwi seminaryjnej. Po przejściu do klasy szóstej, z wyróżnieniem, ks. Konstanty został zmuszony, podobnie jak i inni seminarzyści, do przerwania nauki z powodu wybuchu powstania warszawskiego.

W 1944 roku decyzją Warszawskiego Konsystorza Duchownego został mianowany diakonem parafii w Tomaszowie Mazowieckim. W 1945 r., na prośbę proboszcza Parafii pw. Wszystkich Świętych w Piotrkowie Trybunalskim, prot. Andrzeja Karpowicza przeniesiono go do tejże parafii na równoległe stanowisko. Po śmierci proboszcza Piotrkowskiego ks. Gromadzkiego skierowano do parafii w Olsztynie (2 X 1948 r.). Ze względu na trudną sytuację finansową, brak warunków lokalowych i możliwości dojeżdżania do tejże parafii, ks. Konstanty poprosił o przeniesienie do Diecezji Łódzko-Poznańskiej i przypisanie jako nadetatowego do cerkwi w Piotrkowie Trybunalskim, gdzie pracował na kolei jako inspektor, co dało mu możliwość utrzymania rodziny (żona, dwójka dzieci; Tatiana i Włodzimierz oraz matka). Konsystorz przychylił się do stanowiska i prośby ks. Gromadzkiego i decyzją z dn. 12 stycznia 1950 roku został on przeniesiony do Piotrkowa.

28 października 1956 roku J.E. Makary, Metropolita Warszawski i całej Polski udzielił święceń kapłańskich ks. Konstantemu w soborze katedralnym w Warszawie i skierował go do dyspozycji J.E. Jerzego, biskupa Łódzkiego i Poznańskiego.

12 grudnia 1956 roku otrzymał nominację na proboszcza parafii prawosławnej w Radomiu. W ciągu swej prawie pięcioletniej bytności w tejże parafii, dał się poznać jako znakomity kapłan i organizator życia parafialnego. W 1957 roku o. Konstanty rozpoczął studia w Warszawskiej Akademii Duchownej. 1 marca 1961 r. został mianowany Dyrektorem Kancelarii Metropolitarnej z jednoczesnym pozostawieniem go na stanowisku proboszcza radomskiego, aż do mianowania nowego, co miało miejsce 5 marca 1961 r., o. Konstanty otrzymał nagrodę protoprezbiteratu. Podniesienia go do tej godności dokonał podczas Liturgii Świętej w Katedrze pw. Wniebowstąpienia Pańskiego w Odessie, J.E. Borys Metropolita odesski i chersoński.

12 marca 1962 r. uzyskał tytuł magistra teologii na Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie. 28 kwietnia tego samego roku odznaczony nagrodą cerkiewną – Palicą, a 12 maja 1966 r. – Krzyżem z ozdobami.

Na własną prośbę, ze względu na zły stan zdrowia ks. Gromadzki, 31 maja 1966 roku został zwolniony ze stanowiska Dyrektora Kancelarii Metropolitarnej i jednocześnie mianowany proboszczem parafii prawosławnej w Michałowie woj. Białostockie. Podczas swej bytności na stanowisku Dyrektora Kancelarii Metropolitarnej ks. Konstanty, jako przedstawiciel PAKP, brał udział w licznych konferencjach i sympozjach międzynarodowych, m.in.: w Atenach, Bukareszcie, Moskwie (na zaproszenie J.E. Nikodema Arcybiskupa Jarosławskiego i Rostowskiego). 20 września ks. Konstantego wybrano na zastępcę dziekana okręgu Gródeckiego i członka Rady Dekanalnej. 1 lipca 1973 roku Biskup Białostocki i Gdański Nikanor zwalnia ks. K. Gromadzkiego, na jego własną prośbę w związku na zły stan zdrowia, z zajmowanego stanowiska proboszcza w Michałowie, pozostawiając go członkiem kleru diecezji Białostocko-Gdańskiej. 1 marca 1975 r., Aleksy, Biskup wrocławski i szczeciński mianuje go p.o. proboszcza Katedry pw. Narodzenia Najświętszej Matki Boskiej we Wrocławiu. 28 września 1976 roku ks. Gromadzki powraca do Diecezji Białostocko-Gdańskiej obejmując stanowisko p.o. proboszcza parafii prawosławnej w Gdańsku, a następnie (20.XII.1976 r.) proboszcza tejże parafii. 18 stycznia został również Dziekanem Okręgu Gdańskiego.

30 kwietnia 1984 roku, J.E. Sawa Biskup Białostocki i Gdański przeniósł ks. Gromadzkiego z Gdańska na równorzędne stanowisko do parafii w Olsztynie. 4 czerwca tego samego roku został przeniesiony w stan spoczynku, a 22 marca 1985 r. ustanowiony rezydentem parafii w Gdańsku.

Ks. prot. Konstanty Gromadzki zasnął w Panu w roku 1986 i spoczął na cmentarzu w Gdańsku.

Ks. Stefan Wawreniuk

Urodził się 4 stycznia 1918 roku w Nowoziergańsku k. Orenburga w rodzinie kapłana prawosławnego o. Tomasza i Anastazji z domu Oniszczuk. Po ukończeniu Gimnazjum im. Adama Mickiewicza w Prużanie w 1935 roku swą edukację teologiczną podjął w Studium Teologii Prawosławnej przy Uniwersytecie

Warszawskim. Po ukończeniu studium w 1940 roku zawarł związek małżeński z Zofią Pałka, z którego mieli dwoje dzieci; Stefan – ur. 15.02.1941 r., Igor – ur. 9.01.1944 r. W listopadzie 1946 roku z rąk Arcybiskupa Daniela w Pińsku otrzymuje święcenia kapłańskie.

Od 22 listopada 1946 r. do 10 maja roku następnego pełnił obowiązki proboszcza parafii we wsi Lipniki, pow. Drohiczyn, Diecezji Pińskiej. Następnie od 10.05.1947 r. do grudnia 1950 r. był proboszczem parafii w Czernianach, pow. Zywiński, Diecezji Mińskiej. Od roku 1951 do 3 maja 1955 r. równorzędną funkcję sprawował we wsi Lachowcy, dekanatu i województwa Brzeskiego. 3 maja 1955 roku został przeniesiony na stanowisko proboszcza do parafii w Tewlach, dekanatu i powiatu Kobryńskiego i funkcję tę sprawował do 8 lutego 1957 r. 11 lutego 1957 roku, jako repatriant powrócił do Polski i objął (21 października) stanowisko proboszcza parafii prawosławnej w Kielcach. W 1969 roku został przeniesiony na równorzędne stanowisko do parafii prawosławnej w Radomiu, gdzie pełnił swą posługę do 14 maja 1980 roku, kiedy decyzją J.E. Sawy, Biskupa Łódzkiego został przeniesiony w stan spoczynku.

Ks. protojerej Anatol Fiedoruk

Urodził się 29 października 1939 roku w Klejnikach, pow. Hajnówka, woj. Białostockie w rodzinie Bazylego i Tamary z domu Sakowicz. Po ukończeniu szkoły podstawowej w Klejnikach wstąpił do Prawosławnego Seminarium Duchownego w Warszawie. Po ukończeniu seminarium w 1957 r. edukację teologiczną kontynuował w Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie, którą ukończył w 1961 roku.

01.10.1959 r. został mianowany drugim psalmistą przy Katedrze Metropolitarnej w Warszawie. 07.11.1959 r. zawarł związek małżeński (22.11.1959 r. – ślub cerkiewny) z Zinądą Połocką, córką Jana i Wiery z d. Kuźma. 17 kwietnia następnego roku otrzymuje święcenia diakońskie, po czym został mianowany drugim diakonem przy Katedrze Metropolitarnej w Warszawie, pełniąc tę funkcję do 5.11.1965 r.

W międzyczasie, tzn. od 01.10.1960 r. do 15.04.1961 r. ks. Fiedoruk pełnił obowiązki kierowcy metropolity, a od 22.05.1961 r. również „ryzniczego” Katedry Metropolitarnej.

Kolejne lata przynoszą księdzu niepowodzenia w życiu rodzinnym, które w konsekwencji doprowadzają do rozwodu (04.12.1964 r.). 16.11.1965 r. mianowano ks. diakona psalmistą parafii Podwyższenia Krzyża Św. w Kożanach woj. Białostockiego. Funkcję tę sprawował do 20 grudnia tego samego roku, kiedy to został z niej zwolniony, a jednocześnie za naruszenia dyscypliny kościelnej zasuspendowany. Po odbyciu pokuty w klasztorze św. Onufrego w Jablecznej, decyzją metropolity Stefana z dnia 19.07.1967 r., została zdjęta suspensa z ks. Fiedoruka. 22 lipca tegoż roku metropolita Stefan, w Katedrze św. Marii Magdaleny w Warszawie, udzielił święceń kapłańskich ks. diakonowi, po czym mianował go (21.08.1967 r.) proboszczem parafii prawosławnej w Polanach, pow. Krosno. Za sumienne wykonywanie swych obowiązków w polańskiej parafii został nagrodzony 24 kwietnia 1968 r. „nabiedrennikiem”.

Ze względu na zły stan zdrowia, na który miał również wpływ górski klimat, ks. Fiedoruk na własną prośbę przeszedł z dniem 11.11.1971 r. w skład kleru diecezji Łódzko-Poznańskiej. 25 stycznia 1972 r. został mianowany proboszczem parafii Św. Mikołaja w Bydgoszczy i pełnił tę funkcję do 02.09.1980 r., kiedy zostaje nadetatowym wikariuszem Katedry św. Aleksandra Newskiego w Łodzi. 22.12.1980 r. został mianowany p.o. proboszcza, a 03.02.1981 r. proboszczem parafii prawosławnej w Radomiu. Za trudy związane z budową świątyni parafialnej w Radomiu, 16.04.1981 r. zostaje nagrodzony „złotym napierstnym krzyżem”.

15.02.1984 r., na własną prośbę został zwolniony z funkcji proboszcza parafii w Radomiu i otrzymał błogosławieństwo na wyjazd i służenie w Prawosławnym Autokefalicznym Kościele Ameryki i Kanady.

Ks. mitrat prof. dr hab. Rościsław Kozłowski

Urodził się 25 marca 1936 roku w Przechodach k. Białegostoku w rodzinie Mikołaja i Wiery z domu Grzybek. Po ukończeniu szkoły podstawowej w Królowym Moście wstąpił

do Prawosławnego Seminarium Duchownego w Warszawie. Po ukończeniu seminarium w 1955 r. został delegowany przez władze PAKP (Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny) na studia teologiczne do Moskiewskiej Akademii Duchownej (Zagorsk, ZSRR – obecnie Siergijew Posad), które ukończył w 1959 r. ze stopniem naukowym Kandydata Teologii za pracę z dziedziny historii prawosławnej diecezji Warszawskiej w latach 1834–1875. Został pozostawiony przy tejże akademii na roczne studia aspiranckie i napisał pracę pt. „Prawosławna nauka o Kościele” (1960).

Po powrocie do kraju, we wrześniu 1960 roku został mianowany profesorem – wykładowcą Prawosławnego Seminarium Duchownego w Warszawie i wychowawcą Internatu Metropolitarnej; ostatnią funkcję pełnił do września 1961 r., natomiast wykładowcą seminarium jest do dnia dzisiejszego. W 1962 r. zawarł związek małżeński z Olgą Kondraciuk i z tego związku ma dwie córki: Annę i Neonilę. 14 marca 1965 roku został wyświęcony na diakona, a 4 kwietnia tegoż roku na prezbitera. 13 września 1965 r. mianowany został dodatkowo na stanowisko wikariusza parafii pw. Św. Jana Klimaka w Warszawie na Woli, i sprawował tę funkcję do stycznia 1970 roku. W latach 1969–1977 pełnił funkcję zastępcy Dziekana Okręgu Warszawskiego oraz p.o. Dziekana; w latach 1970–1976 był proboszczem parafii prawosławnej w Stanisławowie k. Modlina, dojeżdżając z Warszawy.

W latach 1966–1970 pełnił również funkcję dyrektora Internatu Metropolitarnej w Warszawie, zaś w latach 1970–1974 dodatkowo pełnił funkcję sekretarza Prawosławnego Seminarium Duchownego. 20 listopada 1974 r. został mianowany rektorem tegoż seminarium i funkcję tę pełnił do 1 września 1977 r.

Od 1963 r. pracuje nieprzerwanie w Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie (ChAT), najpierw jako prowadzący wykłady zlecone z liturgii, a od października 1966 r. jako asystent, następnie starszy asystent przy katedrze Prawosławnej Teologii Dogmatycznej i Moralnej. Po obronie pracy doktorskiej nt. „Koncepcja Kościoła w myśli teologicznej Mikołaja Afanasjewa” w 1985 r. został adiunktem w ChAT. Po napisaniu pracy habilitacyjnej nt. „Rosyjska eklezjologia

prawosławna w XIX–XX wieku” i złożeniu kolokwium habilitacyjnego w 1988 r. został mianowany docentem i kierownikiem Katedry Prawosławnej Teologii Praktycznej, a w 1991 r. – profesorem nadzwyczajnym w ChAT, którą to funkcję pełni do dnia dzisiejszego. Dnia 23 marca 1984 r. został mianowany także proboszczem parafii prawosławnej pw. św. Mikołaja w Radomiu i pełni tę funkcję do dziś.

Za całokształt pracy naukowej i duszpasterskiej został odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi (1984), medalem „Za zasługi dla Województwa Radomskiego” (1989), orderem św. Marii Magdaleny II stopnia (1991) oraz medalem Komisji Edukacji Narodowej (1993).

Chronologie

Proboszczowie opatowscy¹

1. Ks. Konstanty w 1777 r.;
2. Ks. Teofil Tuwatupenda w 1792 r.;
3. Ks. Teofil Beskuki w 1794 r.;
4. Ks. Ewret Bendela (Bendela) (Jeroneta Bandela) w latach 1796, 1799-1801,
5. Ks. hieromnich Izidor Kostyk (Isydor Koscik) w latach 1789-1799,
6. Ks. Jenady Sopočan w latach 1804, 1806,
7. Ks. hieromnich Stypolit Snicerweski w latach 1807-1808;
8. Ks. Joakim Kozewski (Karzewski) w latach: 1809, 1812, 1814;
9. Ks. Anadoł (Anadoło) w 1816 r.;
10. Ks. Joakim Juchniewicz od 1821 do 1837 roku.

Proboszczowie radomscy (od 1878 r.)²

1. Ks. prot. Ignacy Klimowicz	1837–1864
2. Ks. prot. Tichon Horyzontow	1864–1866
3. Ks. prot. Jan Borucki	1866–1869
4. Ks. prot. Mikołaj Sosniakow	1869–1876
5. Ks. prot. Michał Iwanowski	1877–1885
6. Ks. prot. Mikołaj Sofronow	1885–1892
7. Ks. prot. Łukasz Cybik	1893–1910
8. Ks. prot. Melencjusz Szczepiński	1910–1915
9. Ks. Aleksander Swietłow (p.o.)	1915–1915
10. Ks. Wiaczesław Lachockij	1915–
11. Ks. prot. Isaakiusz Doroszenko	1939–1946
12. Ks. prot. Teodor Kuczyński	1946–1954
13. Ks. Bazyli Laszenko	1954–1955
14. Ks. prot. Dymitr Doroszkiewicz	1955–1956
15. Ks. prot. Eugeniusz Mironowicz	1956–1956
16. Ks. Konstanty Gromadzki	1956–1961
17. Ks. Aleksander Janowski	1961–1969
18. Ks. Stefan Wawreniuk	1969–1981
19. Ks. Anatol Fiedoruk	1981–1984
20. Ks. mitr. Rościśław Kozłowski	1984–

Wikariusze

1. Ks. Piotr Rajewski	1882–1893
2. Ks. Aleksander Pawłowicz	1893–1897
3. Ks. Konstanty Kiersza	1897–1912
4. Ks. Aleksander Sorokin	1912–
5. Ks. Jarosław Antosiuk	2001–

Diakoni

1. Ks. Bazyli Kopijew	1869–1875
2. Ks. Lew Pajewski	1875–1890
3. Ks. Euzebiusz Barzycki	1890–1891
4. Ks. Bazyli Nazarewski	1891–1903
5. Ks. Aleksander Tomczyk	1903–1904
6. Ks. Filimon Korniluk	1904–1905
7. Ks. Mateusz Gawryluk	1905–
8. Ks. Jarosław Antosiuk	2000–2001

Katecheci w gimnazjum radomskim³

1. Ks. Ignacy Klimowicz	1837–1863
2. Ks. Jan Arbukin (kapelan wojskowy)	1863–1864
3. Ks. Tichon Horyzontow	1864–1866
4. Ks. Jan Borucki	1866–1869
5. Ks. Wiktor Greczko (przyp. kapelan wojskowy)	1869–1871
6. Ks. Mikołaj Sosniakow	1871–1876
7. Ks. Michał Iwanowski	1877–1886
8. Ks. J.W. Tatarow	(1892)
9. Ks. Mikołaj Sofronow	1886–1892
10. Ks. Łukasz Cybik	1893–1898
11. Ks. Andrzej Śitkiewicz	1898–1903
12. Ks. Piotr Wierszyński	1903–
13. Ks. Grzegorz Kisilewicz (gimnazjum żeńskie)	1903

Katecheci w szkołach początkowych

Ks. diakon Bazyli Nazarewski	1890
Ks. Konstanty Tymkowski	1893
Ks. Jan Juchnowski	1894
Ks. diakon Mateusz Gawryluk	1906
Psalmista Iwan Groma	1906

¹ Archiwum Państwowe w Sandomierzu, Akta stanu cywilnego grecko-orientalnej cerkwi w Opatowie 1777-1825.

² Chronologie kleru radomskiego opracowano na podstawie ksiąg metrykalnych znajdujących się w Archiwum Państwowym w Radomiu, nr zesp. 181 i 182 (lata 1837–1949) oraz archiwum parafii prawosławnej w Radomiu (lata 1943 – 2003).

³ Chronologię prawosławnych katechetów w radomskich szkołach opracowano na podstawie: J. Luboński, *Monografia Historyczna Miasta Radomia*

Liczba parafian w radomskiej parafii:

Rok	W Radomiu	
	ogółem	uczniów
1871	425	
1872	456	
1873	493	
1874	516	
1875	634	
1876	693	166
1877	716	169
1878	755	
1879	794	187
1880	826	192
1882	972	255
1885	1192	299
1886	1199	338
1887	1240	308
1888	1285	

Począwszy od 1891 roku Obzory Radomskiej Guberni zawierają bardziej szczegółowe dane:

Rok	W Radomiu			W Powiecie Radomskim		W Guberni Radomskiej		
	na stałe	czasowo	uczniów	na stałe	czasowo	na stałe	czasowo	uczniów
1891	188 (112-76)	827 (429-398)	108 (58-50)	33 (18-15)	94 (54-40)			
1892	238 (136-102)	643 (336-307)	132 (68-64)	38 (21-17)	50 (30-20)			309
1893	254 (147-107)	986 (277-409)	137 (74-63)	56 (29-27)	66 (39-27)			316
1897	311 (173-138)	1421 (893-528)		92 (42-50)	131 (79-52)	1327	2765	
1901	442 (248-194)	554 (333-221)		95 (40-55)	216 (124-92)	1907	2287	
1905	587 (312-275)	583 (304-279)	240 (120-120)	156 (72-84)	341 (178-163)	2153	2699	620
1907	610 (317-293)	1801 (1124-677)	272 (140-132)	158 (76-82)	335 (178-157)	2277 (1117-1160)	4389 (2689-1700)	619
1909	732 (370-362)	2101 (1276-825)	315 (158-157)	168 (80-88)	376 (196-180)	1986 (951-1026)	4231 (2422-1809)	793
1910			289 (135-154)					773
1912	623 (324-299)	1550 (921-629)	170 (131-39)	130 (62-68)	235 (124-111)	1917 (937-980)	4518 (2535-1983)	623

Statystyki z ksiąg metrykalnych

Rok	Śluby	Urodziny	Zgony	Przyłączenie do prawosławia	Rok	Śluby	Urodziny	Zgony	Przyłączenie do prawosławia	Rok	Śluby	Urodziny	Zgony	Przyłączenie do prawosławia
1832	1	-	1	-	1889	14	86 (42-44)	40 (22-18)	17 (8-9)	1946	2	1 (1-0)	4 (2-2)	-
1833	-	-	1	-	1890	13	83 (44-39)	41 (24-17)	8 (4-4)	1947	-	2 (1-1)	4 (3-1)	-
1834	1	2 (2-0)*	1	3	1891	9	99 (66-33)	51 (36-15)	9 (5-4)	1948	1	1 (0-1)	5 (4-1)	-
1835	2	4 (1-3)	3	-	1892	14	68 (31-37)	45 (26-19)	16 (7-9)	1949	1	1 (0-1)	1 (0-0)	-
1836	3	4 (2-2)	3	-	1893	15	104 (56-48)	54 (34-20)	8 (1-7)	1950	1	3 (1-2)	2 (0-2)	-
1837	-	1 (0-1)	-	-	1894	15	100 (44-56)	67 (31-36)	15 (9-6)	1951	1	1 (0-1)	3 (3-0)	-
1838	9	4 (1-3)	5 (4-1)	-	1895	21	90 (43-47)	61 (34-27)	17 (9-8)	1952	3	1 (1-0)	2 (1-1)	-
1839	7	11	15	-	1896	22	99 (43-56)	38 (18-20)	8 (2-6)	1953	-	2 (2-0)	7 (5-2)	-
1840	8	14 (5-9)	13 (11-2)	-	1897	21	88 (46-42)	35 (17-18)	13 (8-5)	1954	-	1 (1-0)	3 (1-2)	-
1841	7	16 (10-6)	28 (25-3)	-	1898	19	101 (59-42)	46 (27-19)	10 (7-3)	1955	1	-	3 (0-3)	-
1842	6	14 (7-7)	15 (12-3)	-	1899	21	109 (55-54)	28 (17-11)	?	1956	1	-	1 (1-0)	-
1843	5	15 (7-8)	14 (12-2)	-	1900	?	?	?	?	1957	-	1 (0-1)	3 (1-2)	-
1844	3	8 (4-4)	5 (4-1)	-	1901	?	?	?	?	1958	-	1 (1-0)	-	-
1845	2	16 (8-8)	15 (10-5)	-	1902	?	?	?	2 (0-2)	1959	-	-	5 (1-4)	-
1846	6	12 (9-3)	31 (28-3)	-	1903	23	103 (43-60)	48 (22-26)	7 (3-4)	1960	-	-	2 (0-2)	-
1847	3	16 (6-10)	23 (21-2)	-	1904	12	119 (54-65)	84 (45-39)	-	1961	-	-	2 (0-2)	-
1848	1	14 (9-5)	21 (16-5)	-	1905	15	78 (37-41)	69 (38-31)	5 (0-5)	1962	-	3 (2-1)	1 (0-1)	-
1849	7	13 (9-4)	72 (72-0)	-	1906	20	100 (54-46)	73 (45-28)	2 (0-2)	1963	-	-	4 (3-1)	-
1850	13	20 (11-9)	42 (38-4)	-	1907	15	98 (42-56)	43 (26-17)	2 (1-1)	1964	-	-	4 (3-1)	-
1851	7	20 (9-11)	39 (34-5)	-	1908	18	101 (55-46)	53 (35-18)	1 (0-1)	1965	-	-	3 (1-2)	-
1852	8	18 (12-6)	45 (42-3)	-	1909	15	107 (61-46)	55 (27-28)	1 (0-1)	1966	-	-	3 (1-2)	-
1853	6	26 (15-11)	30 (26-4)	-	1910	21	117 (62-55)	56 (29-27)	7 (3-4)	1967	-	-	5 (0-5)	-
1854	3	14 (7-7)	33 (27-6)	-	1911	36	104 (50-54)	50 (35-15)	4 (0-4)	1968	1	1 (1-0)	1 (1-0)	-
1855	-	11 (5-6)	19 (12-7)	-	1912	24	107 (55-52)	44 (27-17)	2 (0-2)	1969	-	-	5 (0-5)	-
1856	10	5 (3-2)	13 (7-6)	-	1913	28	100 (52-48)	43 (31-12)	2 (1-1)	1970	-	-	5 (2-3)	-
1857	8	11 (8-3)	15 (13-2)	-	1914	16	68 (37-31)	130 (107-23)	-	1971	-	-	5 (1-4)	-
1858	6	11 (5-6)	14 (12-2)	-	1915	15	27 (12-15)	61 (56-5)	?	1972	1	-	4 (1-3)	-
1859	4	16 (8-8)	11 (10-1)	-	1916	?	?	?	?	1973	-	-	2 (1-1)	-
1860	2	12 (7-5)	15 (13-2)	-	1917	?	?	?	?	1974	-	-	4 (2-2)	-
1861	2	11 (8-3)	5 (5-0)	-	1918	?	?	?	?	1975	-	-	5 (1-4)	-
1862	3	15 (5-10)	16 (11-5)	-	1919	?	?	?	?	1976	1	-	5 (3-2)	-
1863	2	13 (8-5)	10 (6-4)	-	1920	?	?	?	?	1977	-	-	3 (2-1)	-
1864	4	2 (2-0)	3 (3-0)	-	1921	?	?	?	?	1978	-	-	3 (0-3)	-
1865	11	1 (1-0)	2 (2-0)	-	1922	?	?	?	?	1979	-	-	3 (2-1)	-
1866	16	11 (6-5)	6 (6-0)	-	1923	?	?	?	?	1980	-	-	2 (1-1)	-
1867	8	13 (7-6)	6 (4-2)	-	1924	?	?	?	?	1981	-	-	2 (0-2)	-
1868	3	6 (0-6)	4 (3-1)	-	1925	?	?	?	?	1982	-	-	1 (1-0)	-
1869	-	3 (2-1)	1 (1-0)	-	1926	?	?	?	?	1983	-	-	2 (2-0)	-
1870	2	6 (4-2)	3 (3-0)	-	1927	?	?	?	?	1984	-	-	5 (1-4)	-
1871	2	5 (3-2)	4 (4-0)	-	1928	?	?	?	?	1985	1	-	6 (3-3)	-
1872	3	7 (4-3)	4 (4-0)	-	1929	?	?	?	?	1986	-	-	7 (1-6)	-
1873	4	8 (4-4)	7 (6-1)	-	1930	?	?	?	?	1987	-	-	3 (3-0)	-
1874	4	7 (3-4)	3 (2-1)	-	1931	?	?	?	?	1988	-	-	7 (5-2)	-
1875	4	3	5	-	1932	?	?	?	?	1989	1	-	6 (2-4)	-
1876	14	67 (41-26)	28 (15-13)	-	1933	?	?	?	?	1990	-	-	3 (0-3)	-
1877	9	44 (23-21)	29 (23-6)	-	1934	?	?	?	?	1991	-	-	4 (2-2)	-
1878	7	58 (33-25)	42 (29-13)	-	1935	?	?	?	?	1992	-	1 (1-0)	2 (0-2)	-
1879	12	50 (25-25)	30 (18-12)	-	1936	?	?	?	?	1993	-	1 (0-1)	7 (3-4)	-
1880	18	59 (24-35)	37 (26-11)	-	1937	?	?	?	?	1994	-	-	1 (0-1)	-
1881	11	58 (30-28)	28 (17-11)	-	1938	?	?	?	-	1995	-	1 (0-1)	2 (1-1)	-
1882	12	52 (25-27)	49 (36-13)	12 (5-7)	1939	-	4 (1-3)	1 (1-0)	-	1996	-	1 (0-1)	1 (1-0)	-
1883	21	70 (33-37)	42 (29-13)	7 (3-4)	1940	-	-	5 (3-2)	8 (6-2)	1997	1	-	-	-
1884	23	72 (43-29)	33 (25-8)	7 (4-3)	1941	-	4 (3-1)	8 (3-5)	2 (1-1)	1998	1	2 (0-2)	-	-
1885	23	70 (39-31)	46 (26-20)	-	1942	5	2 (0-2)	15 (12-3)	5 (3-2)	1999	1	2 (0-2)	-	-
1886	22	89 (45-44)	29 (17-12)	4 (1-3)	1943	2	2 (1-1)	7 (6-1)	3 (0-3)	2000	-	2 (2-0)	-	-
1887	16	89 (50-39)	33 (22-11)	4 (3-1)	1944	12	3 (1-2)	7 (5-2)	-	2001	1	2 (1-1)	-	-
1888	14	67 (36-31)	48 (33-15)	6 (3-3)	1945	16	11 (8-3)	11 (8-3)	-					

* W nawiasach podane są dane odnośnie płci męskiej i żeńskiej.

Dokumenty

10.06.1949 w

Wpłynęło dn. 17-11-49
Nr. II/553

198
II

KWESTIONARIUSZ

Dane dotyczące mienia nieruchomości parafii prawosławnej w Radomiu
dekanatu... diocezji... na l. l. 1949 r.
A. ŚWIĄTYNIE

1. Świątynia parafialna/murowana czy drewniana, pod jakim wezwaniem, data pobudowania, stan, kiedy przeprowadzono ostatni remont, czy jest dzwonnica/...
11. Inne świątynie na terenie parafii: a/ cerkwi przypisane/ miejscowość, pod jakim wezwaniem, murowana czy drewniana, data pobudowania, kiedy przeprowadzono ostatni remont i stan:
1/ ...
2/ ...
b/ kaplice cmentarne /miejscowość, murowana czy drewniana, stan/
1/ ...

B. BUDYNKI /domy dla kleru i inne zabudowania gospodarcze; data pobudowania, drzew. czy murowany, kiedy przeprowadzono ostatni remont, stan

1. Dla proboszcza: a/ dom...
b/ zabudowania gospodarcze...
11. Dla psalmisty: a/ dom...
b/ zabudowania gospodarcze...
11. Inne budynki: 1/ ...
UWAGA: 1. Czy lokale w domach parafsa użytkowane przez osoby trzecie...
jeżeli tak, to przez kogo, czy jest uregulowana sprawa czynszu...
UWAGA: 11. Czy po l. IX. 1939 r. były wypadki zajęcia względnie wywłaszczenia budynków parafialnych/ jeżeli tak, to przez kogo i w jakich okolicznościach...
C. GRUNTA PARAFIALNE.

C. GRUNTA PARAFIALNE.

1. Ilość gruntów parafialnych według stanu na l. IX. 1939 r. /w ha/...
2. Czy po l. IX. 1939 r. miało miejsce wywłaszczenie gruntów cerkiewnych lub zagarnięcie gruntów przez osoby trzecie i jeżeli tak, jaka ilość gruntów i w jakich okolicznościach została wywłaszczona lub zajęta, w czym użytkowaniu znajdują się i na jakiej podstawie dokonano wywłaszczenia gruntów...
3. Ilość gruntów znajdujących się w faktycznym posiadaniu parafii:
a/ pod sadybą... b/ ornych... c/ lasu... d/ nieużytków...
4. Jaka ilość ziemi parafialnej wywłaszczona została na cele kultu religijnego / o ile wyłączenie dokonano lub zgłoszono...
a/ ornych... b/ lasu... c/ nieużytków...
Czy posiada parafia dokumenty, stwierdzające prawo własności na nieruchomości i jakie mianowicie...
Dn. 10.06.1949 r. Proboszcz...
podpis

Kwestionariusz danych dotyczących mienia nieruchomości parafii prawosławnej w Radomiu

22.06.1949 r.

199

Do
Warszawskiego Duchownego Konsystorza
Prawosławnego.

WARSAWA
KONSYSTORZ PRAWOSŁAWNY

dn. 27 VI 1949
Nr. 220

Prośbena parafii prawosławnej
w Radomiu, prot Teodora Kuczyńskiego

Raport.

W m. Radomiu w r. 1902. była wybudowana cerkiew-
sobór. Cerkiew wzniesiona na koszt prawosławnych para-
fian m. Radomia i Św. Synodu. Koszt cerkwi wynosił
200.000 rub. Plac pod cerkiew, był kupiony Panstwem
23 IV 1876r. dokument kupna przechowyje się w hi-
potecz w Radomiu. Aktem z dnia 1931 stycznia 1896r.,
prier notariusza Bolesława Emmengera, cerkiew wraz
z placem oddane zostały na własność parafii
prawosławnej w Radomiu. Na plac, książka hypo-
teczna za n. 401 przechowyje się w archiwum.
hipotecnym, w Radomiu. W r. 1918^m Kład Polski
rewindykował cerkiew wraz z placem i przekazał
na kocioł garnizonowy dla Wojska Polskiego.
W obecnej chwili wojsko polskie opuściło m. Radom,
a kocioł-cerkiew, mają zamiar odebrać od władz
Wojskowych, władze Polskiego Kościoła Narodowego.
Pomienona mi parafia prawosławna w Radomiu,
wcale nie posiada odpowiedniego budynku

na cerkiew, a miesi się w domu Ewangelicum, w
małym i ciasnym, mieszkanu, na które nie posiada-
nawet przydziału, z której każdej chwili mogą nas
wyprosić.

Komunikuję Konsystorowi o powyższym,
uprzejmie proszę, jeżeli Kościół Narodowy zwróci-
się do Konsystorza i powyższej sprawie, aby odob-
rae od władz wojskowych, byłą cerkiew prawos-
ławną, dążyć do tego, aby cerkiew przeszła
na rzecz Cerkwi Prawosławnej, a po odebraniu
owej, zgodzić się na współużytkowanie z Kościo-
łem Narodowym. (Nam główna sirednia cerkiew in przydział).

Prof. T. Kuczyński

dnia 22 czerwca 1949²⁶ r.

Raport ks. Kuczyńskiego do Konsystorza Prawosławnego w Warszawie
z prośbą o poczynienie niezbędnych kroków w celu odzyskania majątku parafii

51.07.1949

280

Do
Warszawskiego Diecezjalnego Konsystorza
Prawosławnego

W. P. S. S. KONSYST.

2/11/49
8.7.1949
Nr. 234

Proboszcza parafii prawosławnej
w Radomiu, prot. Teodora Kuczyńskiego

Raport

W dniu dzisiejszym, zwrócił się do mnie urzędnik z U. B. i prosił dać jemu dane o kościele garnizonowym, byłej cerkwi prawosławnej. Na moje skierowanie go do Konsystorza, nie zgodził się, posłem zmuszony byłem wydać z Wydziału Kleru za rok 1941, oświadczenie, w którym stwierdza się, iż cerkiew-świątynia na koszt parafii prawosławnych parafii Radomskiej, z pomocą Synodu, w roku 1902^m, a w roku 1918^m, rewindykowany został przez władze kościelne Rzymsko-katolickie, i przebudowany na kościół R.-katolicki, jakim został do tej pory.

Jednocześnie melduję, iż wojsko garnizonu radomskiego opuściło miasto, i były kościół garnizonowy (była cerkiew prawosławna) zostaje wolna. Obecnie władze narodowego kościoła polskiego, mają zamiar odrzucić ten kościół do swego użytku.

Czy nie jest to najodpowiedniejsza chwila dla otrzymania cerkwi z powrotem jako własnościom, na rzecz parafii prawosławnej w Radomiu, która wedle nie posiada odpowiedniego budynku, dla odprawiania Nabożeństw, a ma ich w małych świątyniach ewangelickich?

Kolejny raport ks. Kuczyńskiego do Konsystorza Prawosławnego w Warszawie w celu odzyskania majątku parafii

Parafia Wyznania Prawosławnego

w Rademiu
ul. Waryńskiego Nr 21/2

Radom, dnia 12 lipca 1949 r.

Do

Rejonowej Komendy Uzupełnień

w Rademiu

P O D A N I E

Z zakończeniem pierwszej wojny światowej w 1918 r. parafia prawosławna posiadała budynek cerkiewny znajdujący się na Pl. 3 Maja, oraz garnizonowe wojskowy znajdujący się przy ul. Malczewskiego róg Koszarowej pod Nr .

W 1918 r. cerkiew na Pl. 3 Maja została zrewindykowana przez władze rzymskokatolickie dla potrzeb garnizonu Wojsk Polskich i Ludności, zaś cerkiew garnizonowa przy ul. Malczewskiego róg Koszarowej została zniszczona wojną i pozostały tylko ściany murewane z dachem i bez podłogi.

Nabożeństwa odbywały się w ciałej tułaczce i różnych prywatnych domach. Ostatnio korzystamy z dobroćmiarstwa Parafii Ewangelickiej i ks. Missola, który odstąpił dwa pokoje na ten cel. Obecnie ks. Missol został przeniesiony na Pomorze a z jego wyjazdem tracimy ostatni punkt oparcia.

Z powodu wyżej wymienionego zwracamy się do Ob. Komendanta z uprzejmą prośbą o przydzielenie nam jednego ze wspomnianych cerkiewnych budynków, który jest niezbędny do wykonywania potrzeb religijnych.

Nadmieniamy, iż parafia prawosławna w Rademiu istnieje od XVIII wieku, zaś cerkiew na Pl. 3 Maja została wzniesiona kosztem parafian przy pomocy Sw. Synodu w 1902 r.

Prosimy o przychylne załatwienie naszej prośby.

Z upoważnienia parafii

Komitet Parafii Prawosławnej

Proboszcz:

Kuczyński T.

Członkowie Kom. Parafii Praw.

N. Malczewska
M. Malczewska
A. Malczewski

Podanie o zwrot jednej z byłych cerkwi

5.12.1950 r.

185

Do
Konsystorza Prawosławnego
w Warszawie.

KONSYSTORZ PRAWOSŁAWNY

Nr. _____

Proboszcza parafii prawosławnej w Radomiu, ks. T. Kuczyńskiego,

Raport.

Parafia, do której mi parafia, ponad sto lat posiada swój własny cmentarz. Cmentarz ogrodzony naokoło parkiem murowanym, z żelazną bramą (zamiast zamknięcia) cmentarz zaśnieżony w rozmaite słaachetne i zwykłe drzewa i kwiaty, posiada bardzo dużo kostkownic i pomników, napisy na których smierdzą o nich ponadwiekowym istnieniu. Podczas ostatniej wojny, władze wojskowe na tym samym głównym środku cmentarza pochowali około czterysta poległych żołnierzy radzieckich. W roku 1947^m Magistrat Miejski zajął nowy obrotowy plac cmentarna, na którym w m. Kwiecniu 1948r. pochowano około 700 ekshumowanych poległych żołnierzy. Pogrzeby żołnierzy na cmentarzu prawosławnym zaczęły się w ~~okresie~~ ^{okresie} Parafii. W początku bieżącego roku byłam wezwany przez Prezydenta miasta do Magistratu i pokazano mi już gotowy plan przebudowy cmentarna na wojskowy. Jednocześnie ogłoszono mi, że na tej części cmentarna zostaną usunięte wszystkie cienie drzewa i krzaki brzo, oraz umieszczone wszystkie pomniki

i ekshumowane zwłoki niedawno pochowanych nieżyjących. Ze swej strony proponowałem Magistratu aby cmentarz wojskowy odbudowany został obok cmentarna parafialnego na przylegającej ziemi cmentarnej i w taki sposób uniknąć poruszenia Prochów zmarłych oraz porostanie pomniki na swoich miejscach, jako dawne historyczne zabytki.

Na moją propozycję Magistrat nie zgodził się. Do obecnej chwili na tej części cmentarna cienie drzewa zostały usunięte, a mogilki bez pomników zplakowane. Przemiduje się wkrótce przeniesienie pomników i zwłok z tej części na porostaty części cmentarna.

Wskazując w powyższym, uprzejmie proszę Konsystorza o łaskawe nadestanie Parafii wskazówek:

1) Czy ma prawo Parafia przeciw od Władz Admistracyjnych odszkodowania za swój własny cmentarz, w gotowce lub w naturze jak budynku na czerkiew lub materiał na remont cerkwi i 2) po ilu latach prawo parafala chować zmarłych na swoim cmentarzu (Pod cmentarzem wojskowym zajęto 1/3 części cmentarna). Sprawy niniejszej proszę traktować, jako pilną.

Prof. T. Kuczyński.
Radom dnia 5 grudnia 1950r. № 52.

Raport ks. Kuczyńskiego do Konsystorza Prawosławnego w Warszawie
w sprawie bezprawnego zajęcia przez władze części cmentarza prawosławnego pod kwaterę dla żołnierzy radzieckich

30.12.1950 r.

Opinia.

183

dot.: przebudowy cmentarza prawosławnego w Radomiu
na wojskowy. -

W związku z raportem Proboszcza parafii prawosławnej w Radomiu z dnia 5 grudnia r.b. stwierdzam, co następuje:

1. W pierwszym rzędzie należy ustalić tytuł własności co do wyżej wspomnianego cmentarza (drogą polecenia Proboszczowi ustalenie tego w księgach hipotecznych Sądu Grodzkiego w Radomiu)
2. Równocześnie wyjaśnić Proboszczowi, że Wojewódzka władza administracyjna ogólna oczywiście może, ze względów użyteczności publicznej zamknąć tam cmentarz, lub go przekształcić na wojskowy cmentarz, lub zabrać na inny cel, ale w drodze porozumienia z dotychczasowymi właścicielami cmentarza.
3. Wobec powyższego Proboszcz (odpowiedź na I-sze pytanie raportu) jest powołany do tego i ma prawo uzgodnić z Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Radomiu kwestię ewent. zamiany tego gruntu, lub odszkodowania, zabrania i umieszczenia w innym przeznaczonym miejscu grobów mających wartość pamiątek historycznych.
4. Co się tyczy chowania zmarłych (odpowiedź na 2 -g ie pytanie raportu) to Proboszcza należy poinformować, że „ grób nie może być użyty do ponownego chowania przed upływem lat 20. ”
Nadmieniając, iż i po upływie lat 20 ponowne użycie ~~grubu~~ grobu do pochowania nie może nastąpić, jeżeli ktoś zgłosił zastrzeżenie przeciwko temu, zaś ponowne pochowanie w grobach, przedstawiających wartość historyczną jest całkowicie zabronione.
Podstawa prawa: przepis art. 10 Ustawy z dn. 17 marca 1932 r.
o chowania zmarłych i stwierdzeniu przyczyny zgonu
(Dz. Urz. Rz.P. za Nr. 35 / 1932 r.)
5. Zlecić Proboszczowi w Radomiu po skomunikowaniu się z Prezydium M.R. N. w Radomiu o ich decyzji zawiadomić Konsystorz, w celu zajęcia odpowiedniego i wygodnego stanowiska dla Kościoła Prawosławnego .-

Warszawa.
dnia 30 grudnia 1950 r.

J. Kwiatkowski
Radca prawny

Opinia prawna w sprawie bezprawnego zajęcia przez władzę części cmentarza prawosławnego pod kwaterę dla żołnierzy radzieckich

22.06.1951

Odpis A³⁰

POLSKA PARAFIA PRAWOSŁAWNA
w Radomiu
ul. Waryńskiego 21

Radom, dnia 22.06.1951 roku

Do
Ministerstwa Gospodarki Komunalnej

Wydział Grobnictwa Wojennego

w Warszawie.....

P O D A N I E

W związku z pismem Warszawskiego Duchownego Konsystorza Prawosławnego z dnia 9.1.1951 r. Nr 38 w sprawie odszkodowania za cmentarz prawosławny w Radomiu, Polska Parafia Prawosławna komunikuje, że pod cmentarz wojskowy dla poległych Żołnierzy Armii Radzieckiej została zabrana część cmentarza prawosławnego około 5000 m², znajdujących się w obrębie ogrodzonego cmentarza, oraz część placu znajdującego się między ulicą a cmentarzem w ilości około 2800 m².

W związku z powyższym Polska Parafia Prawosławna prosi o odszkodowanie w/g cen pobieranych przez Polską Parafię Rzymsko-Katolicką, zgodnie z wyliczeniemzł. za 1 m² co wynosi:

1. Plac znajdujący się w obrębie cmentarza 5000 m ² xzł. ⁴⁴⁵⁰⁰⁰zł.
2. Plac poza obrębem cmentarza 2800 m ² xzł.....zł.

R a z e m n a s u m ęzł. ²⁴⁵⁰⁰⁰

Słownie: dwieście czterdzieści pięć tysięcy.....zł.

Jednocześnie Polska Parafia Prawosławna zawiadamia, że w czasie ekshumacji starych grobów, znajdujących się na zajętej przestrzeni cmentarza, naruszono niektóre groby /około 10/, które nie miały jeszcze 20 lat, wbrew przepisom art. 10 Ustawy z dnia 17 marca 1933 r. o chowaniu zmarłych /Dz. U. R. P. Nr 35 z 1933 r./, zaś pomniki, które miały być zgodnie z przyrządzeniem Prezydium N. R. N. w Radomiu w takim samym stanie i w całości przeniesione na inne miejsce, zostały połamane i rozrzucone po całym cmentarzu.

Biorąc pod uwagę, że Parafia zgodziła się na usunięcie z zajętego terenu prochów zmarłych parafian, oraz ich pomników, znajdujących się w reprezentacyjnej części tego cmentarza, narażając parafian na straty moralne i materialne, jak również biorąc pod uwagę ciężkie warunki materialne w jakich znajduje się Parafia nie posiadając swej własnej świątyni, proszę o spowodowanie pozytywnego załatwienia sprawy odszkodowania.

- 2 -

Polaska Parafia Prawosławna na terenie Radomia posiadała przed wojną dwie świątynie obrządku prawosławnego t.j. Sobór na Pl. 3 Maja - obecnie Kościół Garnizonowy rzymsko-katolicki, oraz Cerkiew Garnizonową przy ul. Malinowskiego obecnie zajęta przez Spółdzielnię na gremplarnię. Obie te świątynie wraz z placami zostały również zabrane bez odszkodowania na rzecz Parafii.

Wobec powyższego Parafia prosi o spowodowanie w Władz Wojskowych zwrotu pomieszczenia, wraz z placem zajętego na gremplarnię na rogu ul. Malczewskiego i Koszarowej.

W sprawie tej Parafia zwróciła się z pismem Nr z dnia do R. K. U. w Radomiu, które skierowało tą sprawę do Dowództwa Jednostki Wojskowej Nr 3682 Kwatermistrzostwo w Krakowie na Tawelu Nr sprawy 11621/48, jednakże do chwili obecnej żadnej odpowiedzi ani też załatwienia sprawy Parafia nie otrzymała.

Przy niniejszym załącza się:

1. Pismo Nr 38 Warszawskiego Duchownego Konsystorza Prawosławnego
2. Świadectwo Sądu Powiatowego w Radomiu w sprawie własności hipotecznej Nr 401

Ks. Kan. Teodor Kuczyński
.....
/ Ks. Kan. Teodor Kuczyński

Podanie o odszkodowanie za bezprawne zajęcie części cmentarza prawosławnego pod kwaterę dla żołnierzy radzieckich

14.07.1951 r.

199

Opinia dodatkowa.
dot. cmentarza prawosławnego w Radomiu.

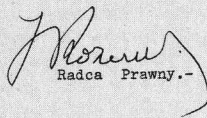
Działanie Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Radomiu skierowane przeciwko parafii prawosławnej w Radomiu, w sprawie zajęcia 1/3 tego cmentarza oraz ziemi przykościelnej, znajduje oczywiście swoje uzasadnienie w art. 7 Ustawy z dn. 17.III.1932 r., gdyż jej jako władzy administracyjnej ze względów publicznych przysługuje prawo nawet ewentualnie zamknąć cmentarz.

Jednakowoż samo działanie oraz sposób postępowania Prezydium M.R.N. w Radomiu, dwukrotnie opisany przez Proboszcza Prawosławnego w Radomiu, jak fakty zniszczenia i profanacja grobów oraz pomników kultu wyznania prawosławnego na ich własnym cmentarzu daje prawo w myśl art. 6 tejże powołanej Ustawy z dn. 17-go marca 1932 r. i art. 2 Ustawy z dn. 23 czerwca 1939r. o uregulowaniu stanu prawnego majątków Kościoła Prawosławnego - do zaskarżenia w drodze administracyjnej na te czynności.

W związku z powyższym, uważam, że należy się zwrócić do Urzędu do spraw Wyznań z prośbą o interwencję, w celu ochrony przedmiotów kultu religijnego prawosławnego oraz w wypadku konieczności użycia tego cmentarza pod cmentarz wojskowy, o właściwe traktowanie przy przeniesieniu tych grobów i pomników na inny grunt z odpowiednią zamianą i należnym odszkodowaniem.

Warszawa.

dnia 14. VII. 1951r.

Radca Prawny.-

Dodatkowa opinia prawna w sprawie bezprawnego zajęcia przez władze części cmentarza prawosławnego pod kwaterę dla żołnierzy radzieckich

20.07.1951 r.

199

ODPIS z odpisu

SĄD POWIATOWY W RADOMIU
Wydział II Niesporny
Sekcja 2
/Oddział Ksiąg Wieczystych/

S I A D E C T W O

Sąd Powiatowy w Radomiu, Oddział Ksiąg Wieczystych, niniejszym zaświadcza, iż Skarb Państwa jest właścicielem nieruchomości położonej w Radomiu, oznaczonej Nr hip. 401, zawieszającej pierwotnie powierzchnią 33.184 łokci kwadratowych, należącej poprzednio do Radomskiego Soboru Prawosławnego, zgodnie z art. 17 tymczasowych przepisów o stosunku Rządu do Kościoła Prawosławnego z dnia 30-go stycznia 1922 roku / Monitor Polski z dnia 16 lutego 1922 roku Nr 38 poz. 20/.

Tytuł własności niniejszej nieruchomości uregulowany jest w Dziale II-gim tej księgi na rzecz Skarbu Państwa z mocy decyzji Zwierzchności Hipotecznej z dnia 17 maja 1927 roku.

Radom, dnia 29 maja 1951 roku

Okragła pieczęć Sądu Grodzkiego w Radomiu z Godłem Państwa /-/ podpis nieczytelny Kierownik Sekretariatu.

Pobrano na rzecz Skarbu Państwa tytułem opłaty stosunkowej - stałej od - kancelaryjnej 2 złote 50 groszy oraz w myśl art. 35 /Dz.U. Nr 58 z 1950 r. poz. 523/ Zapisano do kontroli pod Nr 828 Kierownik Sekretariatu /-/ podpis nieczytelny

REPERTORIUM Nr. 608

Niniejszy podpisany Józef Nowicki Radzki Władysław
Tomaszki-ego p.o. Notariusza w Radomiu, uredując-ego
w Sądzie Okręgowym w Radomiu przy ul. Sienkiewicza pod Nr. 1
świadczam dosłowną zgodność powyższego odpisu z odpisu
z oryginałem okazanym mi przez: ks. Teodora
Radomian, paraf. Włodzkiego zamieszki-ego
w Radomiu, paraf. Włodzkiego 121.

Wypis z księgi wieczystej cerkwi Soborowej, mówiący o przejęciu całej nieruchomości przez Skarb Państwa

161
URZĄD PARAFII PRAWOSŁAWNEJ
w Radomiu, ul. Waryńskiego 21

Nr. 16....

Radom, dnia 10 marca 1952 r.

Do
Ministra Obrony Narodowej
w Warszawie

Parafii Prawosławnej w Radomiu

P O D A N I E

W roku 1950 Ministerstwo Gospodarki Komunalnej Wydział Grabownictwa zajęło część cmentarza prawosławnego, około 5000m², oraz ziemi orną o k. 2800m² pod cmentarz wojskowy, dla poległych Żołnierzy Radzielskich, bez zezwolenia Władz Duchownych i bez wynagrodzenia.

Zajęta ziemia służyła jako pomoc materialna dla proboszcza tutejszej parafii. Powyższe zajęcie ziemi jest niezgodne z Art. 56 Dekretu Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 18.II.1938 r. Dz. Ust. 88 nat. 597.

Biorąc pod uwagę, że Parafia spłaciła się na usunięcie z zajętego terenu przedów znalezionych parafian, oraz ich pomników znajdujących się w reprezentacyjnej części tego cmentarza, naradzając parafian na straty materialne i materialne oraz uszczuplając jej majątek w ten sposób jak innych związków religijnych majątki nietykalne, zajęcie parafialnej ziemi jest sprzeczne z Art. 69 prayskiej Konstytucji Rzeczypospolitej Ludowej.

Jednak sprostować naszą krzywdę można w ten sposób: w Radomiu przy ul. Malczewskiego, znajduje się plac ze zrujnowaną Cerkwią Prawosławną / dawniejsza wojskowa / Plac ten znajduje się między zabudowaniami prywatnymi i niepotrzebny jest dla Wojska.

Zwracaliśmy się w tej sprawie do Dowództwa Okręgu Wojskowego w Krakowie i otrzymaliśmy odpowiedź odmowną.

Obecnie Cerkiew Prawosławna znajduje się w prywatnym własnym pomieszczeniu, które zostało wynajmione i 206 rodzin prawosławnych robotników pozbawione możliwości wykonywania swoich religijnych praktyk.

Niniejszym uprzejmie prosimy Obywatela Ministra, o wyznaczenie Komisji do zbadania sprawy na miejscu i uregulowaniu naszej krzywdy, oddając nam plac wraz z zrujnowaną Cerkwią Prawosławną, która zostanie odbudowana dla użytku.

Administrator Parafii Prawosławnej

Ks. Teodor Kuczyński
Ks. Teodor Kuczyński

Podanie do Ministra Obrony Narodowej o zwrot cerkwi przy ulicy Malczewskiego

"ZAWIERZAN"

odpis

Szef Wydz. Kwat. OW.V

/-/ BORSKI mjr.

PROTOKÓŁ

szawskie - odbierający

Spisany dnia 7 stycznia 1953 roku w Wojskowej Komendzie Rejonowej w Radomiu w sprawie przekazania b. Cerkwi w Radomiu przy ul. Malczewskiego Nr. 15.

Skład Komisji:

przekazujący: Kadmirek Antoni - p.o. Szef W.Z.K. - Kielce
Masurkiewicz Marian - w/s Admin. Kossar

Przyjmujący: Kuczyński Teodor - ks. proboszcz par. praw.
Lecher Stefania - członek rady parafialnej

W/w Komisja po szczegółowym obejrzeniu byłej cerkwi / obiektu / stwierdza następujący stan i ilość do przekazania:

1/ Plac o wymiarze 6668 m² o kulturze inieuszytki

2/ Długociek byłej Cerkwi murowany bez żadnych urządzeń technicznych zniszczony w 90%

3/ Ogrodzenie murowane - zniszczone w 90%. W/w kompleks przekazuje się na rzecz Metropolii Prawosławnej Warszawy i całej Polski zgodnie z rozkazem D.O.W. V. Nr. 4015 z dnia 28.4.1952r. upoważnionemu jak załącznik.

Na tym protokół zakończony i podpisano.

Podpisy członków komisji przekazującej:
Podpisy członków komisji odbierającej:

/-/ por. Kadmirek Antoni /-/ ks. Kuczyński Teodor

/-/ plut. Masurkiewicz Marian /-/ Ob. Lecher Stefania

Repertorium nr: 2227

Państwowe Biuro Notarialne w Radomiu, ul. Nowotki 10. Poświadczam zgodność powyższego odpisu z oryginałem. Pobrano opłat skarbowej 3 złote i notarialnej 5 złotych. Omówienie: dopisano "6668" i zakreślono "za zgodność" Radom, dnia 8-5-1953r

M. Walczak
NOTARIUSZ

Protokół przekazania byłej cerkwi pułkowej przy ulicy Malczewskiego w posiadanie parafii prawosławnej w Radomiu

Sygn.

nr. I.58/53

odpis

92

Postanowienie.

Dnia 27 lutego 1953 r.

Sąd Powiatowy w Radomiu w osobie sędziego T.Kauna w obecności protokolanta Warchoł Barbary po rozpoznaniu w dniu 27 lutego 1953 r. sprawy z wniosku Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego o prawo własności

postanawia:

uznać, że Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny nabył prawo własności do nieruchomości, położonej w Radomiu przy ul. Warszawskiej o powierzchni osiem ha.319 m². w granicach według załączonego planu, sporządzonego 1 lipca 1930 r. za No.27/930 przez mierniczego przysiężnego Stefana Arwy z Radomia - przez zasiedzenie.

Sędzia /-/ T.Kaun.

Zgodność niniejszego odpisu prawnomocnego postanowienia z oryginałem, znajdującym się w aktach sprawy Sekretariat Sądu Powiatowego w Radomiu stwierdza i wydaje adwokatowi Antoniemu Krężłowi, pełnomocnikowi Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego ze sprawy Ns.I.58/53.
Opłaty kancelaryjne zŁ.2.50 pobrano.
Radom dnia 21 marca 1953 r.

Sekretarz Sądu:

[Signature]

Uregulowanie stanu prawnego cmentarza i przyległych gruntów (byłego uposażenia proboszcza prawosławnego)

o.d.p.i.s

81

Urząd Parafii Prawosławnej
w Radomiu
Waryńskiego 21

Radom, dnia 18 marca 1953 r.

Nr. 26.

Do
Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej
Referat do Spraw Wyznań

W. K i e l c a c h
za pośrednictwem Prezydium MRN
W. R a d o m i u

*Coś nie jest
dokon?*

Urząd Parafii Prawosławnej w Radomiu i Komitet Budowy Cerkwi zwraca się z uprzejmą prośbą o wydanie zezwolenia na budowę Cerkwi na placu przy ul. Malczewskiego 15 w Radomiu, stanowiący własność Parafii Prawosławnej oraz wyrażenie zgody na udzielenie nam kredytu na budowę Cerkwi w kwocie 200.000 zŁ. /dwieście tysięcy złotych/ zapożyczonych przez Prezydium W.R.N. w Radomiu Ref. do Spraw Wyznań z dnia 26. IX. 1952r. Nr. Wz. 146/52 dot. budowy i remontu świątyni.

Prośbę swą uzasadniamy tym, że nie posiadamy Cerkwi w Radomiu, lecz mieścimy się w jednym pokoju prywatnym o wymiarze 8 x 4 m.

Lokal ten nie nadaje się dla wykonywania praktyk religijnych gdyż jest za szczupły i nie ma pomocniczego lokalu niezbędnego dla wykonywania praktyk religijnych.

Parafia nasza istnieje już od 1834 roku i posiadała swoją Cerkiew, lecz obecnie jej nie posiada i budowa Cerkwi jest niezbędna dla parafii.-

Proboszcz Parafii Prawosławnej
w Radomiu

/-/ Ks. Kanonik Teodor Kuczyński

[Signature]

Za zgodność:

*Proboszcz parafii
prawosławnej w Radomiu
Ks. T. Kuczyński*

Podanie o wydanie zezwolenia na odbudowę cerkwi przy ulicy Malczewskiego

Urząd
Parafii Prawosławnej
w Radomiu
ul. Waryńskiego 21
Nr. 118.

Radom, dnia 16/V. 1953 r. 114

Do
Kancelarii Metropolity
Warszawskiego i całej Polski,
w Warszawie, -

Proboszcza parafii prawosławnej
w Radomiu prof. T. Kuczyńskiego

Raport.

Raportem innym z dnia 16/V. 1953 r. Nr 51, komunikatem b. Konsystoriami w Warszawie ze Władze Administracyjne, bez żadnego zawiadomienia i zgody Parafii, zajęli na ementarzu prawosławnym w Radomiu, około 5000 m² na ementarz wojkowy, oraz poroagrodzeniem ementarnym, także zajęli najgłówniejszy plac parafialny, około 2800 m². Podczas plan-tacji zajętego terenu, stołtnie pomniki z żelaznym ogrodzeniem zburzone zostały wprost w profanacyjnym sposób przez kierownika tych robot p. Karasia.

W czasie ekshumacji starych grobów znajdujących się na zajętej przestrzeni ementarza, naruszone niektóre groby (około 10), które nie miały jeszcze 20 lat, wbrew przepisom art. 10. ustawy z dnia 17 marca 1932 r. o ekshumacji zmarłych. (Dz. U. R. P. Nr. 35 z 1932 r.)

Obecnie wspomniany kierownik Karas' grozi mi osobiście i innym moim parafianom, że oni zabiorą jeszcze część ementarza prawosławnego, ale na tej

części takie są groby niedawno pochowanych zmarłych.

W roku bieżącym ob. Karas' w dwóch wypadkach nie pozwolił pochować zmarłych parafian pomierzonej mi parafii na tej części parafialnego ementarza, którą on ma zamiar bezprawnie zająć.

W ostatnim wypadku, pośmera Spowiedzi i Św. Komunii później zmarłego s.p. Sergiusza Salnikowa, chory prosił mnie i swoich krewnych pochować go koło mogiłki jego matki, jednak Karas' przestraszył, że w tej dziedzinie wszystkie groby zostaną ekshumowane i dzięki temu ostatnia wola zmarłego pozostała nie wykonana, gdyż zmarły S. Salnikow został pochowany w innym miejscu. Podkreślam, że na ementarzu wojkowym wolnego miejsca jest tyle, że można pochować jeszcze nie mniej tysięcy żołnierzy.

Komunikuję o pomysłach i zalęzaniu przy niniejszym odpis pisma do P. M. K. N. w Radomiu, w imieniu moim i całej Parafii uprzejmie proszę Kancelarię o łaskawym odniesieniu się w tej sprawie do Wydziału dla Wyznań religijnych przy Ministerstwie, aby położyć kres gospodarkom na ementarzu prawosławnym ob. Karasia i nie dopuścić jawnych zbytków nad nami, które on czynił i do obecnej chwili nam czyni.

Zalęznik 1.

Proboszcz T. Kuczyński.

Prośba ks. Kuczyńskiego do Metropolity Warszawskiego o interwencję w sprawie dalszych zajęć i dewastacji cmentarza prawosławnego

Nyk. uch. Nr. 415. Colpis

Wojewódzki
Zarząd Administracyjny
w Kielcach
Nr. 343.
7/III. 1953r.

Urząd Parafii Prawosławnej
w Radomiu
ul. Waryńskiego.

W związku nie wyrażenia zgody Wydz. Bud.
Prez. Woj. Rady Narodowej w Kielcach na wydanie
lokalizacji bityj cerkwi w Radomiu przy ul.
Malczewskiego 15, w załączeniu przesyłam odpis
listu P. W. R. N. Wydz. Budownictwa
Prez. W. R. N. Kielce

Zgodność z oryginałem
stwierdzam, prob. parafii
prawosław. w Radomiu, ks. T. Kuzyński

(podpis nieczytelny)

Odpis z Colpisa

(Dziękuję za otrzymanie)
Prezydium
Wojewódzkiej Rady Narodowej
w Kielcach
Wydział Budownictwa
Nr. 13. 11 6. 3. 13/53/53
Dot. budowy Cerkwi w Radomiu
przy ul. Malczewskiego 15.

Wojewódzki
Zarząd Administracyjny
Kielce

Wydział Budownictwa Prez. W. R. N.
nie uzgadnia przedmiotowej lokalizacji, gdyż projek-
towane usytuowanie Cerkwi jest sprzeczne z planem
zagospodarowania przestrzennego miasta.

Worte-

102
Teren ten wchodzi w skład całości kompozycji zwię-
zanej z placem Jagiellońskim i pomnikiem Niez-
łomności dla Armii Radzieckiej, mogącej być środ-
kiem ideowym przyszłego miasta (1 etap realizacji)
w zarysku z tym nie jest właściwe usytuowanie
w tym miejscu cerkwi będącej silną rzeczą określa-
nym akcentem plastycznym, umieszczonym w przy-
padkowy sposób w stosunku do osi głównego założenia.
Nowy teren pod pomysłową inwestycję należy
typować w porozumieniu z Wydz. Budownictwa Prez.
W. R. N. w Radomiu w rejonie Osmięcimia.

Do wiadomości

Wydz. Budownictwa Prez. W. R. N.
w Radomiu.

(Dziękuję za otrzymanie)
Magr. Inż. Józef Szostakiewicz
Kierownik Wydziału Budownictwa
(podpis nieczytelny)

Zgodność z oryginałem
stwierdzam, prob. parafii
prawosławnej w Radomiu.
ks. T. Kuzyński.

Odpis odmowy wydania pozwolenia na odbudowę cerkwi przy ulicy Malczewskiego

Urząd
Parafii Prawosławnej
w Radomiu
ul. Waryńskiego 21
Nr. 74.

Potyżery budowlane
cerkwi.

Radom, dnia 30/X 1953 r.

Kancelaria Metropolity
Warszawskiego i całej Polski
w Warszawie.

W związku z pismem Prezydium Woj. Rady Narodowej Wydział Budownictwa w Kielcach z dnia 4/III 53 r. Nr. B. 11. 6-3-B-55/53, (odpis przedłożono Kancelarii 2/X r. b. Nr. 61) w którym to piśmie Wydział Budownictwa odmawia wyrażenia zgody na lokalizację cerkwi, która miała być odbudowana w Radomiu, przy ul. Malczewskiego Nr. 15, - sprząc o skomercowanie w G. N. O. S. Warszawska plac 3ta krzyżu Komitet dla spraw Urbanistycznych Architektury, o zmianę decyzji nr w Wydziale Budownictwa z następujących powodów, a mianowicie:

Plac z budynkiem b. cerkwi prawosławnej przy ul. Malczewskiego 15, znajduje się na przestrzeni ponad 500 m² od pomnika „Wolności” jak również Cerkwi Pomnik oddzielają dwie drogi - na Korzenie i Warszawę. Ponad to rozdzielają ich cały park z zabudowaniami wojskowymi, jak również zabudowania szpitala św. Karolima.

Nieгатywnie zatwierdzenie sprawy Parafii przez Wydział Budownictwa, sprzeczne jest z art. 12, 13 i 70ta Konstytucji Rzeczypospolitej ludowej.

Artykuł 70ta Konstytucji R. P. ludowej p. 2 mówi:
„Zasady stosunku państwa do kościoła oraz sytuacji prawnej i majątkowej związków wyznaniowych określają ustawy”

Ponieważ Rząd Rzeczypospolitej ludowej ustami nowych w tej kwestii nie myślał, to w mocy jest ustawa o stosunku Państwa do Polskiego Autokatolickiego Kościoła Prawosławnego ogłoszona w Dz. Ust. Nr. 88, z dnia 19 listopada 1938 r. par. 597, art. 55, 56 i 60, - która to ustawa zabezpiecza majątki Kościoła Prawosławnego w Polsce.

Wobec powyższego Komitet Budowy Cerkwi w Radomiu nie może zgodzić się na jakieś kolwiek zmniejszenie, w stosunku do majątku Parafii i reprezentuje prosi umówienia zarządzenia Wydziału Budownictwa P. N. O. S. w Kielcach i wydanie lokalizacji na odbudowę cerkwi na tym placu, tym bardziej że podoba przez W. T. Budownictwa proponują utrzymania murów terenu w rejonie „Omnium” jest dla Parafii nie do przyjęcia z powodów:

1) Jak wiadomo plac na Omniumu się prywatne, więc żeby w tym wypadku zabezpieczyć Parafię dokumentami własności, 2) Czymże też kosztowny zostałby zwrócony i przetransportowany muremowany budynek cerkwi i innych materiałów, - tego nrw pismo W. T. Budownictwa nie wskazuje.

Podkreśla się jednocześnie, że Parafia Prawosławna w Radomiu istnieje od 1824 roku i ma prawo na dobre istnienie, - miała swoje dwie świątynie, na placu 3ta maja i przy ul. Malczewskiego 15, a obecnie nie posiada ani cerkwi, ani też żadnych innych budynków i mieści się w prywatnym ciasnym (32 m²) pokoju, lokal ten nie nadaje się do wykonywania praktyk religijnych gdyż jest zarsaupty.

Odwolanie od decyzji odmowy wydania pozwolenia na odbudowę cerkwi przy ulicy Malczewskiego

107

W wypadku negatywnego załatwienia niniejszej sprawy, Komitet Budowy Cerkwi w Radomiu uprzejmie prosi o taskane prekaranie ^{nowa} byłej naszej cerkwi przy placu 3^{go} maja wraz z jej placem i zabudowaniami, która to cerkiew była wykadłowana w 1902 roku konsem niemiłych wyznania prawosłannego m. Radomia i do 1918 r. była w posiadaniu Parafii Prawosłannej w Radomiu. Obiekt ten figuruje w księgach metrycznych Szosu Okręgowego w Radomiu, pod Nr. 401, jako własność Parafii.

W roku 1918^m byłym Naczelnym Polskim w/m. cerkiew została rewindykowana i prekarana władzom Wojskowym na Kosciół garnizonowy, a od 1948 r. korzysta z niej duchowieństwo Rzymko-Katolickie, które i dotychczas posiada w m. Radomiu po nad dziesięciu kościołom.

W związku z powyższym, Komitet Budowy Cerkwi uprzejmie apeluje o taskane traktowanie niniejszej sprawy jako bardzo pilnej i załatwienie jej w jaknajwcześniejszym terminie i przychylnie.

Przewodniczący Kom. Bud. Cerkwi w Radomiu
Ks. J. Kunyński.

(cd. odwołania)

29.01.55 w.

52

Warszawa, dnia 29 stycznia 1955

Nr. 13.....

Urząd do Spraw Wyznań

W a r s z a w a

Al. Stalina 5

98P

Załączając przy niniejszym pismo J. E. Jerzego, Biskupa Łódzkiego i Poznańskiego z dn. 25.XII.1954 r. za Nr. 115/54/K-125, do Prez. M. R. Nar. w Radomiu w sprawie zrzeczenia praw własności na plac i budynek b. Cerkwi przy ul. Malczewskiego 15 na rzecz miasta Radomia, nadmieniam, iż b. Cerkiew wraz z placem o powierzchni 6668 m² w Radomiu została przyjęta protokółem zdawczo-odbiorczym dn. 7/I-1953 r. Jak w protokole zaznaczono b. cerkiew wraz z oparowaniem zniszczona w 90%.

Parafia prawosłanna w Radomiu wystąpiła do Prez. W. R. N. w Kielcach, Referat do Spraw Wyznań, z prośbą z dnia 18.III.1953 r. za Nr. 26, o udzielenie subwencji na remont przejętej i zniszczonej b. cerkwi.

Po otrzymaniu negatywnej odpowiedzi w sprawie subwencji /piśm. U. d. S. W. w Warszawie z dn. 24.XII.1953 r. L. III.1b/58/53/ parafia nie mając własnych środków nie mogła przystąpić do remontu zniszczonego w 90% budynku.

Polecenia Pr. M. R. Nar. - Wydziału Budownictwa - w Radomiu w sprawie rozebrania ruin b. Cerkwi parafia również nie może wykonać, ponieważ ta praca związana z wielkim nakładem kosztów materialnych.

Przychylając się do prośby J. E. Ks. Biskupa Jerzego w Łodzi, ze swej strony proszę U. d. S. W. o spowodowanie przejęcia przez Prez. M. R. Nar. w Radomiu w/w budynku b. Cerkwi i placu na rzecz miasta Radomia i przekazanie parafii w Radomiu innego obiektu nadającego się do odprawiania nabożeństw.

Metropolita Warszawski i całej Pol-

Propozycja ugodowego rozwiązania sprawy byłej cerkwi pułkowej

Bibliografia

I. Materiały źródłowe

Akta, *Kancelaria Gubernatora Radomskiego*, Archiwum Państwowe w Radomiu, sygnatury: 77, 1604,

Akta parafii prawosławnej św. Mikołaja w Radomiu – księgi metrykalne konsystorskie (1838 – 1949), Archiwum Państwowe w Radomiu, nr zesp. 182, sygn. 1– 100.

Akta, *Parafia prawosławna w Radomiu*, Archiwum Warszawskiej Metropolii Prawosławnej.

Akta, *Parafia prawosławna w Radomiu*, Archiwum Parafii Prawosławnej w Kielcach, księgi nr: 15, 16.

Akta, *Parafia prawosławna w Radomiu*, Archiwum Diecezji Łódzko – Poznańskiej w Łodzi.

Akta, *Radomska Dyrekcja Szkolna – generalia*, Archiwum Państwowe w Radomiu, sygn. 289.

Akta, *Radomska Dyrekcja Szkolna – specjalia*, APR, sygn. 308.

Akta, *Rząd Gubernialny Radomski I*, Archiwum Państwowe w Radomiu, sygnatury: 4325, 4336, 6335, 6336.

Akta, *USC parafii prawosławnej św. Mikołaja w Radomiu (1832-1899)*, Archiwum Państwowe w Radomiu, nr zesp. 181, sygn. 1 – 64.

Archiwum Państwowe w Sandomierzu, Akta stanu cywilnego grecko-orientalnej cerkwi w Opatowie 1777-1825.

Grygorowicz A., *Kaplica cmentarna w Radomiu, projekt techniczno-roboczy*, Archiwum Parafii Prawosławnej w Radomiu, 1959.

Hipoteka miejska miasta Radomia, Archiwum Państwowe w Radomiu, nr zesp. 702, nr ks. 401.

Kokozow K., *Projekt cerkwi w mieście wojewódzkim Radomiu na cmentarzu*, Archiwum Parafii Prawosławnej w Radomiu, Warszawa 1984.

Kniga, na zapisku dobrowolnych prynoszeniji na postrojku w Radomskuju Greko-Rossijskuju cerkow riznicy i Cerkownoj Utwary”, Biblioteka Muzeum Okręgowego w Radomiu, sygn. 2512.

Księgi metrykalne parafii prawosławnej pw. św. Mikołaja w Radomiu (1943 –2003), Archiwum Parafii Prawosławnej w Radomiu.

Michalczuk M., *Projekt zamienny cerkwi w Radomiu*, Archiwum Parafii Prawosławnej w Radomiu, Warszawa 1985.

Mickiewicz R., *Projekt rozbudowy kostnicy na cmentarzu prawosławnym w Radomiu przy ul. Warszawskiej nr 15*, Archiwum Parafii Prawosławnej w Radomiu, Radom 1936.

Obzor Radomskoj Guberni, Archiwum Państwowe w Radomiu, za lata: 1871, 1873, 1874, 1875, 1876, 1877, 1878, 1879, 1880, 1882, 1885, 1886, 1887, 1888, 1889, 1891, 1892, 1893, 1897, 1901, 1905, 1907, 1909, 1910, 1912.

Pamiatnaja Knizka Radomskoj Guberni, Archiwum Państwowe w Radomiu, za lata: 1870, 1871, 1873, 1874, 1875, 1885, 1887, 1888, 1889, 1890, 1891, 1892, 1893, 1894, 1896, 1897, 1898, 1899, 1903, 1904, 1905, 1906, 1907, 1908, 1909, 1910, 1911, 1912, 1913.

Stryjecki S., *Opis techniczny do Projektu techniczno – roboczego kaplicy cmentarnej z budową kwater dla zmarłych na Cmentarzu Prawosławnym w Radomiu, ul. Warszawska 15*, Archiwum Parafii Prawosławnej w Radomiu, Warszawa 1981.

Zamojski J., *Projekt techniczno-roboczy kaplicy cmentarnej parafii prawosławnej w Radomiu przy ul. Warszawskiej 15*, Archiwum Parafii Prawosławnej w Radomiu, Kielce 1963.

Żywot Świętego Metodego, przekł. T. Lehr – Splawiński [w:] *Cyryl i Metody. Apostołowie i nauczyciele Słowian*, red. J.S. Gajek, L. Górka, Lublin 1991.

II. Opracowania

Dworecki J., *Słownik Rosyjsko-Polski*, Moskwa 1964.

Encyklopedia Powszechna P.W.N.- Warszawa 1973.

Fudalewski W. , *Miasto Opatów*, Warszawa 1895, s. 90.

Gierlach B., *Początki Chrześcijaństwa w Polsce*, Warszawa 1988.

Istoriczeskoje opisanije prawosławnojj sobornojj cerkwi w gorodzie Radomie, [w:] *Pamiatnaja Knizka Radomskoj Guberni*, Radom 1903, otdiel III, s. 68.

- Kisiel H., *Stosunki demograficzne*, [w:] *Radom. Dzieje miasta w XIX i XX w.*, pod red. S. Witkowskiego, Warszawa 1985, s. 37.
- K istorji sooruzajemoj w gorodzie Radomie prawoslawnoj sobornoj cerkwi*, [w:] *Pamjatnaja Knizka Radomskoj Guberni*, Radom 1898, otdiel III, s. 1-5,
- Klinger J. (Ks.), *Nurt słowiański w początkach chrześcijaństwa polskiego*, Białystok 1998.
- Klinger J. (Ks.), *O istocie prawosławia*, Warszawa 1983.
- Kowalik W.M., *Kościół Garnizonowy-dawny sobór*, [w:] *Wczoraj i Dziś Radomia*, Radom 2002, nr 3(15)/2002, s. 6.
- Korzeniewski J. (Ks.), *Kratkaja Istorija Chołmsko-Warszawskoj Jeparchji*, [w:] *Chołmsko-Warszawskij Jeparchialnyj Wiestnik*, Warszawa 1878.
- Kozłowski R. (Ks.), *Parafia Prawosławna w Radomiu*, [w:] *Tygodnik Podlaski*, 20.03.1988, nr 3/36.
- Krakowska Parafia Prawosławna*, Praca zbiorowa, Kraków.
- Luboński J., *Monografia Historyczna Miasta Radomia*, Radom 1907.
- Kościół prawosławny w Polsce, dawniej i dziś, *Red. A. Mironowicz, L. Adamczuk*, Warszawa 1993.
- Ożegow S.I., *Słownik Russkiego Języka*, Moskwa 1973.
- Paszkiewicz P., *Pod berłem Romanowów. Sztuka rosyjska w Warszawie 1815–1915*, Warszawa 1991.
- Penkalla A., *Cmentarz Prawosławny w Radomiu*, [w:] *Biuletyn Kwartalny Radomskiego Towarzystwa Naukowego*, tom XXXV, zeszyt 3-4, 2000, s.27-35.
- Piątkowski S., *Radom, zarys dziejów miasta*, Radom 2000.
- Przybył E., *Prawosławie*, Kraków 2000.
- Radom. Dzieje miasta w XIX i XX w.* Red. S. Witkowski, Warszawa 1985.
- Sławinski P., *Cmentarz Prawosławny w Sandomierzu*, Sandomierz 1998.
- Wiedomstwo Swiaszczennogo Sinoda – Duchownyja uczeżdienija prawoslawnogo ispowiedanija*, [w:] *Pamjatnaja Knizka Radomskoj Guberni*, Radom 1870, s. 449-454, *Archiwum Państwowe w Radomiu*.
- Caban W., *Władimir Grigoriewicz Smorodinow – Moja służba w Warszawskim Okręgu Naukowym i zdarzenia ze szkolnego życia*, Kielce 2003, s. 180–184.
- Sokołow K., Sosna A., *Kopuły nad Wisłą. Prawosławne cerkwie w centralnej Polsce w latach 1815 – 1915*, Moskwa 2003.

Spis treści

Od autora	7
Historia prawosławia na ziemi radomskiej do powstania parafii	9
Erygowanie parafii – 1837 r. oraz jej rozwój do 1914 roku	15
Sytuacja parafii prawosławnej w Radomiu od wybuchu I wojny światowej do dnia dzisiejszego	37
I wojna światowa i okres międzywojenny	37
II wojna światowa i okres powojenny	44
Działalność edukacyjna, katechetyczna i charytatywna	69
Działalność edukacyjna i katechetyczna	69
Działalność charytatywna	71
Adam Penkalla, Cmentarz Prawosławny w Radomiu	75
Aneks	81
Biografie proboszczów od II wojny światowej	83
Chronologie	89
Statystyki ksiąg metrykalnych	90
Dokumenty	92
Bibliografia	105

*(...) **D**obrze się stało, że pojawiła się publikacja o dziejach Parafii Prawosławnej w Radomiu, autorstwa ks. mgr. Jarosława Antosiuka, wikariusza – założonej w roku 1778 w Opatowie przez osiadłych tam prawosławnych Greków, a następnie przeniesionej do Radomia – Radomskiej Parafii Prawosławnej św. Mikołaja. Rzecz ze wszech miar pionierska, nie tylko Radomianom taką historię Ich Miasta nad Mleczną opowie, a i prawdziwe losy Polskiego Prawosławia w Rzeczypospolitej przedstawi, radomskich prawosławnych zaś korzenie greckie, a nie rosyjsko-zaborcze wyjawi.*

Praca Księdza Jarosława ciekawa, ilustrowana, udokumentowana, świadczy o wielkim zaangażowaniu badawczym i dociekliwości poznawania rodzimej historii państwowej, politycznej i religijnej. Jest tu historia opatowskich Greków i Macedończyków, którzy uciekając przed Turkami ze stron rodzinnych właśnie w Polsce znajdowali spokojne miejsce swego życia i prawosławnej modlitwy.

Ciekawie przedstawiono tu również dzieje radomskich świątyń prawosławnych, niełatwe, burzliwe, a wręcz tragiczne. Znalazła się tu także bogata informacja o pracy katechizacyjnej i charytatywnej Parafii, losy radomskiego kleru i parafian, wieloletnia gościnność Parafii Ewangelicko-Augsburskiej, w pomieszczeniach której po bratersku mogliśmy mieć swój prawosławny dom modlitwy (...)

+ Szymon, Arcybiskup Prawosławny
w Łodzi

ISBN 83-920482-1-0